

ČLÁNKY RŮZNÉ

desátiletý kmet. Nejgeniálnější stavitel, malíř nejvelkolepějších obrazů, nejtitanštější sochař novověký, básník, jehož danteskní znělky hloubkou a něžností svou sáhají až nad Petrarkovy, výtečný voják. Z téhož kamene, z něhož utvořil svého Kupida, jenž ho uvedl z Florencie do Říma, stavěl mosty, stavěl pevnostní hradby, o něž se rozbíjelo čelo nepřítelů vlasti. On sám byl takovým kamenem, z něhož dovedl učiniti vše – a vše to pro věčnost. Jakž sám krásně dí v jedné znělce své:

Ten chladný kámen oheň v sobě skrývá,
jenž vyraziv jej pálí žářem svým,
však nemaří; on trvá pověkým
a neškodí mu vítr, bouře divá;*

*čím starší jest, tím více cti nabývá
a jiné v hrdý chrám se pojí s ním,
jak duše, než se pojí k blaženým,
se očistěna z žárů navracívá.*

*Tak mně se též, až z nitra jednou vzplane
mi oheň skrytý a mne uchvátí,
ten jeho žár života zdrojem stane.*

*Bycht' v prach se rozpad, budu trvati
v plamenu ztvrdlý jsa, to jiskrou vzňatém,
ne železem, než vykřesanou zlatem.*

Jeho síla šla „nad míru pozemskou“. A stačila ještě daleko přes život jeho. „Dobrymi, vznešenými plány toužím daleko až za meze svého života a počítám na dny, jichž mně nebude dáno.“ A „nad míru pozemskou“, toť ráz jeho děl. On člověka a sílu jeho zvětšoval v dílech svých, on dodal jí ráz nadlidský, povznesl ji na božství. Co architekt, sochař, malíř, nikde se nedržel podání a způsobů posavadních uměleckých, on zavrhl i všechny běžné typy náboženské, ba on ani nedbal

* *Míni vápenec.* – Překlad dra *Ladislava Quise.*

třeba při předmětech kostelních, aby působil na náboženský cit, jemu byl svatý – nesvatý, do ráje vystupující – do pekla svržený, bůh – člověk zcela stejný, on idealisoval vždy lidskou, fysickou sílu. „Vždy jen *sebe* maluje, kdo maluje jiné, a *svoji* duši dýchá do díla,“ praví, a ta síla všude je síla *jeho* duše. Majestátně, s neskonale vznešeným poklidem na stropě Sixtinské kaple se vznášející *bůh* – toť jeho majestátní duch. Úchvatné postavy *proroků* tam – toť jeho duch prorocký. Děsně velkolepý *Mojžíš* v S. Pietro in Vincoli, zápasící s nevolí svou nad blbostí množství, obraz všemožné síly, obraz nového ducha, probouzejícího se právě v lidstvu, – toť obraz jeho. *Kristus* v S. Maria sopra Minerva, ideál hrdiny nejčistší lidskosti, – toť jeho ideál.*

Michelangelo byl tak různě velký, ale sám považoval se za statného toliko co sochař. Umění plastické mu bylo vůbec uměním nejpřednějším, *prvním*. Neboť ho užil prvně bůh, by vytvořil člověka. Jak malířství kladl pod sochařství, svědčí jedna z jeho tercin. Byl mu krátce po bratru umřel otec a tu zapěl Angelo: „On žije *malován* ve světle upomínek, *Tys dlátem vyobrazen v srdce mého středu*.“ Dlouho nedůvěřoval, že dovede něčeho štětcem. S nesmírnou nechutí dal se do vnuceného mu malování v Sixtinské kapli. Když pak, pro příliš vlhce naložené vápno, plíseň mu hned zas obraz zkažila, pravil mrzutě k papeži: „Vždyť jsem vám řekl, že to *není moje umění!*“ Na štěstí papež mínil jinak – na štěstí? Kdyby byl papež Julius II. stál na tom, aby Michelangelo spíš dokončil původní úkol svůj, kryptu pro něj, jižto byl navrhl umělec tak velkou, že stavitel Bramante musil kvůli ní začít stavět obrovský chrám sv. Petra, a na niž by bylo přišlo přes čtyřicet velkých soch, co by tu byl velikán ten provedl! Nynější krypta v S. Pietro in Vincoli, s Mojžíšem již zmíněným, je pouhý drobný zlomek, a již se ti při pohledu na něj tají dech.

* Tak čistě lidsky pojímal boha, že na té soše Krista pruderie kněžská hleděla ho honem poopravit – plechovou zástěrkou. Právě tak, jako některé postavy na jeho obraze Posledního soudu k rozkazu Pavla IV. malíř „Braghettone“ (Kalhotkář) da Volterra opatřil kalhotkami.

V sochařství neměl pranic za nemožné. „Umělec nemá žádné myšlenky, jejíž vtělení by nebylo obsaženo již v samém balvanu mramorovém; ruka poslušně myšlence zasvěcená odlučuje tvoříc, co formě překáží.“* Podobně se také vyslovil o básnictví, říká: „V písařské černi a v peře je schován celý sloh vznešený.“** Co sochař věděl, čím je, a čistě mužné vědomí to vykládali mu mnozí za pýchu, již neznal. Umění kladl vysoko nad přírodu.

*Účinek nad příčinu postaven,
umění nad přírodu; tak jsem zřel
já, jenž jsem sochař, umu zasvěcen...*

Vše mu bylo malicherné proti „nejvyšší kráse“. Žaloval trpce na to, jakže člověka duch a tělo a chťice i rozum slabý odděluje od ní.

*Srdce je síra, maso koudelem,
a jako suché dříví kosti jsou,
pak duch, jenž není kázně přítelem,
dál živý chťič a vilnost s mocí svou;*

*těž rozum nesmělý a slepý k těm,
a vnadidla, kam jen se oči hnou:
což divu, blesk-li uhodí kdy sem,
že žár a plamen mžikem vyšlehnou!*

*Nejvyšší krása má je snoubená,
z ní ona věčná záře vyniká,
jež šlechtí moje díla všeliká.*

* Největší mistr nevymyslí plán,
jemuž by mramor snad se nepoddal;
kdo rukou tvůrčí odlučovat znal,
co závadou, ten odpor překonal.

** V inkoustu, v peře každém uschován
vznešený sloh, i nízký, mělký,
v kamenu Thersites i Apoll velký,
jak právě duchem v život vyvolán.

*Jí byla mně má cena zjevena,
ji zvolil jsem a nízkého se vzdal,
bych věčnou lásku s věčnou slávou spjal.*

Pro všechno vznešené byl Michelangelo nadšen. Pro každé umění, pro pokrok lidstva, pro svobodu, pro vlast. „Rodiště nevďěčné jak žádné jiné,“ volá sice při vzpomínce na Danteho, jehož, „největšího člověka“, byla Florenc vypověděla, – přec ale za Florenc a za volnost její nasadil život častokrát. Jednou byl vypovězen, podruhé i k smrti odsouzen. Nejen když volnost ve Florenci padla, také když klesala jinde, rozslzel se. Když Siena pozbyla volnosti své, napsal k příteli: „Nesluší člověku smích, když truchlý celý svět.“ Mezitím pracoval, maloval, stavěl, básnil. Když na chvíli umlkla děla bašty San Miniato, která sám řídil proti vojům císařským, vzal ihned štětec a maloval dál na kartonu pro vévodu Alfonsa. Měl ale stále, hlavně v Římě, mnoho co bojovat se závistí i s hlupstvím. Často naříká na „blbost hloupého množství“, na „domýšlivost nedouků“ a na „provazy, jež mu vážou k nohám, aby nemohl nést se vzhůru po křídlech svého ducha“. Jindy tím vším zas pohrdává.

*Svět slepý jest; poctami svými prospívává
nám jen, když nás jich ušetřuje,
iakož učitel míň odměn, trestů více dává.*

Ovšem se uměl bránit. Jednou, když papež Julius II. ho nepředpustil a dal ho odbýt jakýms svým pojezdným, sebral se prostě Michelangelo, dal prodat všechny věci své a sám odjel domů do Florence. Darmo vyslal za ním papež několik poslů, darmo vyzýval signorii florentinskou, aby mu ho poslala „o per amore, o per forza“ (dobrovolně nebo násilím). Odpověděl papeži znělkami jak čerstvá láva palčivými. V druhé z nich praví: „Z kalichu děláte si zde (v Římě) meč a přilbu, z kříže a trnové koruny oštěp a pancéř, Kristovu krev prodáváte po tržištích – on sám rozhněván již dávno odešel odtud. A učiní dobře, když víc se nenavrátil, kůži

s těla byste mu svlékli a prodali!“ Konečně se s Juliem přece zas smířil. Bylť papež ten přec jen jediným papežem, který oceňoval umělce takového zcela. Michelangelo sobě liboval v politické satíře a vždy byla ostra. Známo, že musil pro Florenc zhotovit náhrobky pro dva vévody z rodu Medici, Giuliana a Lorenza. Tento byl ubiječem florentinské svobody a mimo to musil Angelo na náhrobku pracovati v době, kdy Mediceové prolévali krev nejlepších Florentinců. Vypodobil Lorenza, jak sedí u hrobu svého, zabrán v myšlenky – „a myšlenky tyrana nad hrobem jsou výčitky svědomí“. Na náhrobku jednom je také ženská postava, *Noc*. Kdosi mu za postavu tu poslal pochvalné verše. „Parla basso (mluv tiše)!“ odpovídá mu Angelo, „a nedotýkej se jí. Je šťastna v poutech spánku a kamene, nevidí a necítí bídy a hanby kolem.“

Byla to velká doba, která zrodila a sprovázela Michelangela. Mládí jeho padlo v poslední desíletí vlády Lorenza Skvostného, za něhož pěstování umění takřka srostlo se životem státním. Itálie měla již svého Danteho, „velkého jako vesmír“. Umění výtvarné dožilo se své současné velké trojice: *Lionardo da Vinci* – *Raffael Santi* – *Michelangelo Buonarroti*. Do Říma přišel za hnusného Alexandra VI., viděl doby krvežíznivého jeho syna Cesare a divé dcery Lucrezie Borgie, zhnusilo se čistotné jeho duši papežské to hospodářství provždy. Současníkem jeho a florentinským spoluobčanem byl úchvatný Fra Girolamo Savonarola, převor dominikánů u San Marca. Tenkrát objevil Kolumbus Ameriku. Tenkrát byly dohořely poslední plameny velké doby husitské. Tenkrát byly počátky velké reformace – a mezitím usnesl se koncil tridentinský, že je neomylný, Pavel III. založil řád jezovitů a Pavel IV. zavedl inkvisici.

Vše to přežil Michelangelo. Přežil všechny své nepřátely, své přátele, svou lásku i mladistvého svého soupeře Raffaela – jenž celé čtvrtstoletí odebral se do hrobu před ním. Přežil i volnost své vlasti – „jdu cestou nešlapanou sám a sám“.

Chcete vidět toho obra, jak byl také malým, zcela maličkým?

Byl jeden obr – vypravuje pověst finská – byl s výšky desíti mužů a maso měl pevné jako led. Ale na slunce nesměl. Jakmile ho teplo ozářilo, rozslzela se mu líc a maso vadlo.

A jakmile se titána Angela dotknul paprslek lásky, již také – „Amorovy ručky stíraly slzy s jeho líce“.* Byl přístupen nejjemnějším pocitům přátelství a lásky, přec těmi pocity nebyl obšťastněn jako jiní. Žena, kterou by byl objal obrovitým citem svým, jak šťastna by byla musila se stát! Nestala se žádná; nestal se také on ženou šťastným. Šťestí jako by bylo musilo a musilo obsypávat jen soupeře jeho Raffaela. Toho obkládalo blahem a veselím, kypícími srdci nadšených přátel a žárných milostenek; Angelo strměl vedle toho jako osamělá sněžka. Ale uvnitř to bušilo.

Tvrdili, že je tvrdý, příkrý, bezohledně nepřístupný. Ten muž, jenž byl nadšen pro pocity nejvyšší? Jenž byl vychován jemně broušenými mravy florentinského dvoru Mediceů? Jenž nad ztrátou sluhy Urbina plakal, leta truchlil, v znělkách kvílel, v listech se rozpisoval? Hrdým byl, ano, jako každý podobně velký genius být musí, vždyť je sobě vědom své síly. Příkrý byl v úsudku, vždyť vyzýval sám úsudek i nejpríkrější. Přísný byl k jiným, žádal od nich rozhodné vyniknutí nad prostřednost, vždyť žádal sám na sobě tak nepoměrně víc! A roztrpčeným byl. Jeho úžasné pokroky budily ihned závist soudruhů, jeho přímá slova ji měnila v nepřátelství. Co jinocha udeřil ho sochař Torrigiano pěstí do tváře. Přerazil mu kost nosní, zmrzačil ho pro celé živobytí. Michelangelo, s tím jasným nadšením pro krásu, mrzákem! To ho ztrpčilo, pocit ošklivosti činil ho nesmělým, vyhýbal se ženám, nevěřil, že by mohl být milován. Již kmet ještě žaloval na ošklivost svou: „Kdyby ta věčná touha po kráse, která žije ve mně, se zrcadlila také na obličeji mém!“ – „Pomysli

* Citáty a verše zde jsou vesměs Michelangelovy.

si, paní má, že kdybys vrátila Ty nebi *vše to*, čeho nebe mně odepřelo, můj obličej by byl pak krásnější než Tvůj.“ – „Jakž mohou někdy svaté její oči blažit se pohledem na mne! Mezi mnou a jí je rozdíl tak veliký, že odvrací se láska rozhněvána.“ – „Kéž tělo její je ošklivé a krásný její duch!“ –

Ovšem, lásce se nevyhnul. On „také pustil srdce v srdce své“. Avšak – „parla basso!“ velel také srdci svému. On v lásce přiznával se ku škole novoplatoniků, povstale po Petrarkovi. A ta učila, že pravlast duše je na hvězdách, kde vssála idey věčné. Zalíbí-li se jí zde, s tělem teď spojené, krása tělesná, jest to jen jakoby jistá upomínka na onu duchovní krásu. Je dovoleno zamilovati se; když v duši spočívá odjinud touha po předmětu věčně krásném, proč by se jí nemohl zalíbiti předmět zde jemu podobný? Jenže nemáme obmezit se na ten pouhý odstín věčné krásy. Čili jinak a kratčeji řečeno: Všechny duše cítí z doby své bývalé netělesnosti vzájemnou přitažlivost, kterou na vezdejší pouti láskou nazýváme. Ideální láska je bez srdce, totiž bez egoismu. Michelangelo se ve svých básních brání plnému štěstí z lásky. I chlad milenčin je mu krásný; být od milenky oklamán je také ještě slastno. „Vidím, žes tak spokojena, že se trápím, a jiného také nechce láska má než spokojenost Tvou.“ – „Jen příliš mnoho milosti ne!“ – „Nepřiměřeno jest dáti palác tomu, kdo prosí jen o půl bochníčku chleba“, a Michelangelo prosil jen o půl bochníčku.

Ne vždycky. Ne vždy toužil „obmezovat se na ten pouhý odstín věčné krásy“. Jakož snad jasně učí následující znělka jeho:

*Radostně skví se v rudé ve kadeře
vpletený vínek z kvítí pestrého,
hle, kterak růže hrdě vpřed se deře
libujíc tknout se čela jasného.*

*A šáteček se slastnou vlnou čeře
v tmách vlnky krasší nechce skrývati,
i zlato v oušku nedbá na soupeře,
smít volně v tvář i šíji splývati.*

*A což teprve živůtku je přáno!
On blažen cítí, co v něm utěsnáno
a sladkým dechem s ním je kolebáno.*

*Pás hrdě dí, an pevně boky spjal:
„To místo mé!“ a k nim se tulí dál.
Jakž teprv já bych v rámě paní jal!*

Žár jeho lásky nemá sídlo své jen v těle jeho, nýbrž přenáší se zcela již na tělo milenčino – což je naprosto nenovoplatonické.

*Očima Tvýma patřím sladký svit,
ten nezřelo dřív slabé oko moje;
tíž každou nesu opřen v nohy Tvoje,
těm líným mojim svědčí jenom klid.*

*Tvou perutí nad nízký vzlétám byt,
pak nezchromí mne všední s žitím boje;
pln žáru v zimě, v letě ztuhlý stoje,
jsem bled neb rdím se, tak jak Ty chceš mít.*

*A s mojich rtů duch Tvůj se jenom řine,
Tvá vůle kolem mé se vůle vine,
krom z ňader Tvých v mých nejsou city jiné.*

*Jsemť měsíci já věru podoben –
od slunce kdyby nebral on svůj den,
až podnes nebyl jeho lesk by zřen.*

Ano, on by byl šťasten, kdyby si z něho učinila – střevíc, ba on – hrůza! – on by rád jako had svlékl kůži svou na spodničku pro svou milou, aby lnula k měkkému jejímu klínu! – Nastalý realismus doby té propuká zde valem. Vždyť to byla doba veselí, kdy i kněží sami žili do aleluja. Hezky dlouho již předtím bylo mezi nimi veselo. Karmelitán a malíř Fra Filippo Lippi honí se za děvčetem po Florenci. Cosmo Medici volá na něho: „A co kutna?“ – „Pouhé ovčí roucho!“ volá mnich upřímně zpět.

Bojím se, že Michelangelovi u dam – ač čte-li některá statuta – přímo uškodím, budu-li povídat ještě dál a řeknu-li, že on neměl ani dost na jediném odlesku věčné krásy, že dovedl milovat několik těch odlesků zároveň. Zrovna vesele dojíká jeho znělková žaloba: „Když jsem viděl ji, tu jedinečnou krásnou, domníval jsem se, že jsem již obrněn i oslepen proti půvabu menšímu, jako orel zavře oči, když byl do slunce pohlédl. Ale – ach, jen pánbůh ví všechny věci! Co bude ze mne, když poblíž Tebe hořím a vzdálen Tebe zas jinde zhoubě své se kořím!“

Největší, nejvznešenější a nejhlubší učinila na něho dojem přední básnička italská Vittoria Colonna, ovdovělá marchesana pescarská. Velcí ti dva duchové, seznavše se, musili být ihned nerozlučně poutáni k sobě. A byli přátelstvím nejideálnějším, o jakém všichni současníci mluví s nadšením. V ní viděl svého anděla strážce, nejmocnější popud k velkým snahám, možnost věčnosti své. Byl mramorovým balvanem, z něhož umělecká ruka její dovedla učinit vše. Již drobné zlomky z některých krásných básní jeho to dosvědčí.

*Modelem teď jsem jen své podstatí,
z kteréhož Tebou může povstatí
krásnější dílo, jasná paní má!*

*Vzdálíš-li volně, čeho příliš mám,
a čeho míň, dodáš-li, pak se ptám,
cože se na mně ještě zlepšit dá?*

*Blažený duchu, ty mé srdce staré
zachovals plno horlivosti jaré,
kdekoliv dlíš provázen požehnáním,
Tvůj cítím kyn – – –*

*Víc rád se mám a nad vše povznešena,
co zvolila jsi sídlem srdce moje,*

*tak jako kamenu se větší dává cena,
kdy umění veň vrylo stopy svoje.*

*Snad žití tak píď zdloužím mně i Tobě,
když v kamenu neb barvách zachovám,
jak zvolíš, tvář a srdce naše obě.*

*Pak pozdní svět nám obdiv bude přát,
to kráse Tvé, a mně – v to víru mám –
jak chytrý byl jsem, že jsem měl Tě rád.*

A když umřela, to „vzneslo se k nebi kladivo to“, jež ho doformovat mělo.

Také ona zemřela před ním. Naposled ji spatřil v rakvi, polibil její ruku a šel domů, aby plakal.

A plakal vždy, kdykoliv si na ni vzpomněl. „Ztratil jsem velkého přítele!“

Vittoria Colonna obsypávala ho nejkrásnějšími květy své poesie, celé svazky znělek její přicházely do jeho rukou. On odpovídal rovněž pilně jí veršem i prózou. Tak, že mu kdysi žertovně psala, aby neposílal listy podobně pilně, ona prý „pak nemůže s klášterními družkami* navečer baviti se dosti pobožně a jemu že to také vadí v počínání bohulibém“, totiž v řízení stavby chrámu svatopetrského. Ale on si nějak z té závady mnoho nedělal. Nevím, vztahují-li se jistá místa jeho madrigálů přímo k marchesaně, jsou-li snad jeho odpovědi. „Budeme-li spolu v nebi a je-li tam láska jako zde, to užiju as málo pána boha,“ praví. A jinde zas: „Napůl patřím nebi a napůl své paní. Kdyby chtěla tato druhou také půlku mou, byl bych prost dalšího zápasu. Do nebe bych nepřišel, ale oddán Jí celý, žil bych přece zase život celý.“

Čistě platonický byl přece jen poměr ten. Často naříkal později, že když ležela na marách, nepolíbil také její čelo a líc, po prvé! –

* Ovdovělá bydlela v klášteře.

Láska nebohého Angela pronásledovala až do nejvyššího jeho stáří, když už měl „rok pro každou slzu“. Zastává se rozdurděn: „Nechť žertuje, nebo se přetvařuje, velice lže, kdo vždy chce nazvat to hanbou, když vzplane srdce staré.“ – „Je-li to pravda, že láska přichází na nás až v *polovici* našeho života*, nuže tedy to, co jsem mněl koncem již býti, je teprv polovičkou vezdejší mé pouti.“

A přece zas obchází ho strach a on volá na lásku: „Blázínku, co běžíš ještě za mnou, jenž již nemám dechu? Překonala a smrtila jsi mne stokrát již před lety, proč lákáš teď ještě k sobě bílé vlasy mé? Jsem zemdlený kmet. Duši mé chce se již na druhý břeh. Vždyť žár Tvůj opohrdá dřevem zdoutnalým.“ Stavěl „obraz smrti před srdce své“, neboť „láska utíká před smrti prahem“. Ale smuten se přiznává, že prohrál již zas. „Ano, byl by vskutku již čas zprostit se té muky, když láska a stáří se k sobě nehodí; ale moje duše je slepa a hlucha. Ba ona je ještě vděčna za ta muka – dokud trpí, neumřela.“ – –

Vida, jak byl ten obr také maličký!

* Jakés pořekadlo.

MODERNÍ ČLOVĚK A UMĚNÍ

1867

I

Změna či *pokrok* lidstva, jmenujme to jak chceme! Tolik je jisto, že *život* lidstva pokračuje, poněvadž zkrátka lidstvo posud *jest*, a že život ten je posud v době stupňující se. Není ovšem tak příliš duchaplno, srovná-li se lidstvo se stromem, avšak srovnat se může. Strom je co rok jiný, lidstvo také, strom prožije v každé době své život celý, totiž užívá všestranně životní síly své, takže suma vykazuje vždy život ten celý, a u lidstva je rovněž tak. A jako strom prvním rokem zcela jiné nasazuje listy než později, takž také strom lidstva plodí lidi jiné a jiné. Ovšem hlavní podstata je tatáž, ale podrobnosti jsou rozličny, jiná barvitost, jiný směr a rozvoj. Průměrně vyžije každý člověk život svůj jako člověk jiný, Kamčadal jako Pařížan, občan Nového světa jako kdys občan Attiky, „summa“ je stejná, jen jednotlivé „posty“ jsou jiné. Je to jako zas s rozvojem jednotlivce: život dítěte je sumou mnohých radostí, málo bolů a žádných starostí, život mužův přibírá hejno starostí; avšak starosti i radosti rodí se právě životem a životní kruh je *stejně plný* u dítěte i muže. Člověk podržuje svou podstatu, mění se ale ve své formě. *Moderní* člověk *jinak* žije, než žil člověk minulých věků, a žije jinak nejen v hmotných požitcích, nýbrž i v tak zvaných duševních, ba tak rozhodně jinak, že by sobě, kdyby jen času k tomu měl, zoufat třeba mohl nad nestálostí svých zásad pravdy a krásy.

Jaký to obrovský dějinný převrat ve dvou jen neb třech tisíciletích! V celistvém rázu starého a našeho věku nalezáme ovšem jednu věc společnou, totiž sobectví jednotlivcovo, avšak jak rozdílně jeví se v obou dobách přirozená tato snaha po udržování se! Rovněž jako nyní myslil jednotlivec v starém věku především na sebe, avšak tenkrát prováděl snahu

tu bezohledně na útraty jiných. Hlava rodiny držela ostatní členy rodiny v otroctví, rodiny spřízněné jen proto sloučily se v národ jeden, aby v otroctví uvrhly národ druhý. Dějiny starého věku jsou dějinami jednotlivých národů, nikoli dějinami lidstva. Náš věk pracuje lidstvem *celým*, jednatel zabezpečuje tím sobě rozvoj osobní, že pracuje k rovným právům lidí všech. Jsme ještě daleci cíle toho, avšak kráčíme pevným krokem k němu: svoboda všech je heslem moderní politiky, ku dosažení toho pomáhá splývání jednotlivých národů v skupení celých národností, kruh se šíří dál a dál a již obemkly jeho krajní části zeměkouli celou.

Ohromný ten styk, nalahající potřeba, rozšířené vědomosti, pobádají a bystřejší ducha lidského, a jako by příroda sama chtěla člověku pomáhat ve vyrovnávající jeho práci, odkryla mu některá tajemství svá, jimiž i čas i prostora scvrkly se na rozměry novověkému duchu odpovídající. Změna ta hmotná i duševní lidstva celého, rozumí se samo sebou, změnila i život člověka jednotlivého, a jakož se tento cítí být členem celku, takž také tento zeměkouli ovládající celek z *celého* pokladu svého mu zas dodává šťávy na zvláštní, novou barvitost jeho. Rozvoj ten děje se rychle, člověk je na konci každého desetiletí jiný, než byl na počátku jeho. Náhledy ve vědě střídají se rychle, člověk učí se rychle jinak myslet; avšak i *cítit* učí se člověk rychle jinak a na umění, kteréž se přece zakládá hlavně v citu, dle fráze „věčně stejném“, kládeme nyní *zcela jiné* měřítko, než jsme kladli dříve. Chceme i v umění žít *rychleji, všestranněji* a také pohodlněji než jindy jako ve všem jiném, jako do všeho jiného pletem také do umění rozum víc než jindy, zkrátka změnili jsme se v tom ohledu, jako se mění dítě na muže, co se nám dříve líbilo, líbí se nám jinak nebo nelíbí se vůbec již. Změníme se zkrátka zase, *jak*, nemůže se arci říci, avšak jisto, že změna přijde co přirozený výplyv života dalšího. Jen minulost a přítomnost je nám poměrně jasna.

II

Vezměm sochařství a malířství, jež přece pracuje ve formách věčně stejných. Formy ty jsou tak nezměnné, že i abstrahovaný z nich pojem pravidelnosti a krásy nemůže se takřka pohnout. Ale vzdor vší naučené estetické koketnosti své kráčíme přece jen chladně kolem antické jednoduchosti i kolem středověkého, pouhý cit v popředí stavícího afektu. Nevíme vlastně, co v tom oboru chceme, cítíme neurčitě, že nám nejvíc velká neb alespoň významná skupení lahodí, v nichž je ta ona *myšlenka všeobecná* znázorněna. V moderní rozkypělosti žádáme od kamene, aby mluvil, zapomínáme na hranice možnosti a čekáme, přijde-li sochař mesiáš novověký, který by díly svými nám jasně řekl, co tušíme, ale posud nevíme.

Malířství živějšími svými prostředky spíš nám vyhovuje. Portretisté byli také již dříve nejpřednější, dovedli-li malovat *povahy*, ostatního figurového malířství zmocnila se nyní „duchaplnost“; aniž by směl malíř zabříst do středověkého, nám směšného afektování, aniž by směl přírodě ublížit neumělecky nebo přibrat vysvětlujících pomůcek vedlejších, jakž malíři činili kdys přídavky symbolistickými atd., musí přece mnoho, až příliš mnoho vyjádřit. Třeba by Delacroix namaloval jedinou jen figuru historickou, chcem v ní ihned poznat celou situaci, ba celou dobu, třeba by Kaulbach nakreslil jedinou figuru symbolickou, chcem v ní vidět znázorněn celý duševní pokrok lidstva. Rozum klade neobmezené požadavky, avšak i posuzující cit je nyní již zcela jiný. Vidíme to na krajinářství, které vyloupnuvši se z maleb co větev samostatná, hlavně na cit působí. Jak se vkus krajinářský změnil a měnil! Byla doba, kdy líbily se jen krajiny těsné, klikatými, ostrými skalami uzavřené, pak doba, kdy krajiny zcela ploché, odevřené a pusté, pak doba, kdy i ráj musil být malován co sestříhaná zahrada francouzská, doba, kdy byl na obrazech vzduch a kdy zas nebyl vzduch, doba, kdy se líbila italská drobnomalba a kdy zas Ruysdaelova šířka a všeobecnost atd. Nyní žádáme, aby na nás vedle

věcné své věrnosti a přirozenosti působila krajinomalba co lyrická báseň, aby nás sama buď k dumě, buď k veselosti naladila a na nás působila buď elegicky a rozervaně, neb idylicky, neb anakreonticky, neb bůh sám ví jak! My žádáme od krajináře víc než od portretisty, nejen podobiznu a abstrahovaný ráz, nýbrž i „naladění“ naší mysle. Ba my jdeme dál a utvořili jsme co koncesi moderní duchaplnosti nový druh krajin, tak zvaných „historických“, a chcem na krajině „odyssejské“ na příklad seznat okamžitě celý ráz řecké vzdělanosti za válek homérských! Ještě štěstí, že tím zas nanovo splývá krajinářství s malířstvím ostatním, že přibírá pomůcek dalších, sic by si musilo zoufat!

III

Nikdo nedovedl tak jasně vylíčit změnu, která se s moderním *hudebním* člověkem, vůbec s hudebním sluchem naším stala, jako velezasloužilý o dějiny vzdělanostní Němec *Riehl*.^{*} Změna ta je úžasna, co do hudebního změnilo se lidstvo ve všem všudy, a jako by i zvířectvo s lidstvem souvisící sluch svůj bylo naprosto vyměnilo, pozorujem, že ani moderní pes více nesnese jisté zvláštnosti středověké hudby a týž pes, který při moderních tercích a sextách klidně se uspávat nechává, že „úpěnlivě a bolestně vyje, když se mu Guidovy kvartové harmonie zahrají“. Jsou mu příliš středověky a barbarsky, – nejspíš ale že by byl středověký pes rovněž bolestně zavyl, kdyby byl zaslechl modulace z Tannhäusera nebo cokoliv také z českých wagneriánů.

A člověk? Ten nyní najisto při tom se směje, při čem před půlvěkem plakal! Černé se stalo u něho v plném slova smyslu bílým, veškeré tóniny vyměnily význam svůj, kde viděla se dřív mužná síla, vidí se nyní ženská elegičnost a naopak. Můžem zůstat při tom porovnání s barvami, jeť módou estetikův, že vysvětlují hudbu paralelami z malby, malbu

* Kulturstudien aus drei Jahrhunderten.

paralelami z hudby, sami umělci si to pletou a říkají, že barva má „tón“ a zvuk že má „barvu“. Proto slyšíme nyní takou sílu „hudebních obrazů“, v nichž skladatelé malují všechno a všechno, jaro, léto, podzim, zimu, jak se Napoleon z Elby vrací, jak slunce svítí a jak tráva roste. Hudba je popisná, dramatická, deklamační, moderní duchaplnost žádá na ní, aby mimo city vyjádřila také myšlenky, ba celé systémy, zkrátka aby vyjadřovala všechno a toto všechno zas s podrobnou, mefistofelskou epigramatičností. Skladatel se poctivě při tom potí a není pochybnosti, že je poctivě přesvědčen, že dovedl všechno „říci“: on to vyslyší, jeho přátelé také, poněvadž jim to řekne. Dál to ale nejde. Při provedení Gadeovy skladby Ossian slyšel jsem dva přátele zcela upřímně se hádat o jednom místě, „vozí-li teď Ossian dříví“ nebo „pije-li kávu“. Z té přepjaté nyní moderní duchaplnosti vyplývá také to vrchovaté panstvo hudebních „znalců“; když celé obecenstvo co nejupřímněji zívá, krčí znalci pohrdlivě rameny a prohodí: „Vždyť tomu nerozumějí!“ Ostatně obecenstvo je již od Davidových harfenistických koncertů vždycky „hloupé“, když neaplauduje.

Moderní člověk je náruživější, než byl člověk dřívější, i chladný Severan je teď méně chladný, jako by snadnější styk s jižními národy byl mu jižní náruživosti vštípil. Tu zvýšenou náruživost hledáme v hudbě ve zvýšeném tónu, v zrychleném tempu. Pařížské snížené „a“ je jako náhlá upomínka na dávné časy, jako okamžitá rozpačitost v divokém pokroku; proud se jím nezastaví, rej půjde dál, až se lidstvo ustálí a tepny jeho v klid se samy narovnají. Podívejme se do divadla. Kde jsou ty časy nešeného, dojemného basu a srdce obmykajícího altu! Tenor jása v krkolomné výši, soprán skotačí po výšinách Jakobova žebříku, náruživost musí se rozerdít až do krve, čím výš tím líp, proboha ale ještě o něco výš, nejlíp na nějaký trapéc, abychom se tajně trochu rozechvěli, a když se podaří tón ten vysoký, převysoký, je nám, jako by byl vystříknul proud horké, jasné krve a opijíme se krví tou a jasáme v opilosti. Suverénní hlas obecenstva tomu tak chce, skladatel před tou vůlí se sklání, vzdělavatel lidských

hlasů přikládá prkýnka k lebkám svých mladých svěřenců a žene je do výše. První bas žene se do druhého tenoru, lyrický tenor do hrdinného, alt do mezzosopránu, mezzosoprán do vysokého sopránu, vysoký soprán posadí se na nejvyšší příčku Jakobovu a my jasáme. Prsa ovšem trpí, jednotlivec se rychle vyžije, ale to neškodí, to je ráz celé doby, *chcemť* žít rychle, náruživě, – moderně.

Rytmy nynější doby ukazují týž život. Vezměm taneční hudbu. Pisatel těchto řádků není stár, a přec pamatuje již celý věk tanečního rytmu. Co bylo před patnácti lety mladé, je nyní nejen staré, nýbrž již pochováno. Tenkrát začínal i nejelegantnější ples vážnou, kolíbavou menuetou, a když se ples nanejvýš rozbujněl, zahučel ohnivý mazur. Ten ohnivý mazur má už příliš málo ohně pro nás, kteří jsme viděli kankán, a ať nám přijde docela ještě někdo s menuetou! Nemáme času, abychom kvůli pouhé zábavě teprv se učili menuetním krokům, vždyť i čtverylku tančíme krokem as tak umělým, jako když koňové obilí vyšlapávají. Považujem čtverylku za odpočinek, ač litujem, že ji nemůžem kankánovat jako pařížský student v „Closerie des Lilas“, ale kankánní hudbu a rytmus musíme přece přítom mít, my, kteří v rytmu již ani valčík od kvapíku nerozeznáme. Kdyby byl salonní náš český tanec beseda samý furiant, byl by nepoměrně oblíbenější. – A na kruchtě kostelní rozohnilo se vše právě tak jako v orchestru tanečním. Byly doby, kdy se dělaly z kostelních chorálů menuety a gavotty, nyní dělají se z operních arií nejen marše a polky, nýbrž slyšíme ozvěny jich i v kostelích. Všechno, všechno se musí podrobit chuti moderní!

My Čechové jsme již těsně obemknuti tím kruhem světovým, proud novověké vzdělanosti žene i naše tepny, česká hudba, jakož české umění vůbec a české básnictví *zvláště*, musí se kvasit v kvasu všeobecném. Ovšem, divně se někdy daří přítom té naší hudbě české, zvláště těm písním národním, které někdy tak moderně přestrojeny před nás předstupují, že nám připadají jako růžovou barvou natřený pudlák, kterému se kvůli další kráse uši a ocas přistřihly a který se vše-

lijakým kumstům naučil. Avšak musí se to snášet. Neztratit hlavu a – srdce, zní pravidlo, když je člověk v neodolatelném proudu!

IV

V hudebním ohledu mění se člověk, aniž by věděl. Je k tomu již mnoho odborného hudebního vědění potřebí, aby poznal, co mysl zjemňuje a šlechtí, co ji snižuje. Masa lidstva má jen to v hudbě za vůbec „jiné“, co „nově“ na mysl její působí, stává se tím sama „novou“, aniž by vlastně věděla, že je „jinou“, možno ji demoralisovat hudbou i šlechtit bez jejího vědomí. Jinak v *literatuře*. Zde je potřebí jen jakéhos vzdělání průměrného, aby člověk rozeznal dobré od zlého, ba aby sám vznášel se jaksi nad sebou a rozeznal i určil, kdy a jak chuť jeho se měnila. Zákoník společenského života podává mu alespoň jeden klíč ku posouzení dobrého či zlého jádra, ku posouzení umělecké formy dojde zušlechťenou formou téhož života společenského, rychlou výměnou z literatury vážených náhledů, obyčejným školským vzděláním atd. Kruhy, které stojí nyní ještě co do literárního požívání na naivním stupni prostě objektivní povídky a fantastické přehnanosti, které sobě *výhradně* libují v dobrých Fridolínech neb v divotvorných Fortunátech, jsou již velmi ztenčeny; již desíletý školáček odkládá knihy ty co „hlouposti“ a prostý muž, vržený v proud moderního života, je zakrátko jen s tím spokojen, co mu podává plný obraz života toho. Život ale se mění a literatura je rovněž měnivé zrcadlo jeho, člověk pak vyrůstá z onoho a vrhá do tohoto obraz svůj. Rok 1848 na příklad také u nás změnil chuť literární nadobro, elegické vlastencování à la Tyl jen z piety se ještě čítá, žádáme i nádech povídky již jiný, *širší*.

S rostoucím kruhem života rozšířil se i kruh předmětů, jež mají právo na umělecké literární zpracování. Faktum co faktum více nestačí, čtenář chce, aby faktum to mu bylo předvedeno v souvislosti s celým světem ostatním, aby se jeho samého dotklo všestranně, nejen tedy citu jeho, nýbrž i ro-

zumu, ba i hmotných jeho zájmů. Prostě objektivních epiků a dramatiků právě tak málo snesem jako čistě subjektivních lyriků. Čítáme Homéry již jen z učenecké libůstky nebo proto, že se ještě stydíme jich neznat, díváme se sice na Shakespeary, ale socialističtí Feuilletové jsou nám milejší, a Heine směl se jen proto s celou spoustou své osobní lyriky ještě objevit, že ji vkládal do louhu novověkého života, že ji učinil tak, jak sobě věk náš všechno přeje, totiž pikantní, všestrannou, „duchaplnou“.

Těžko by bylo říci, co teď do literatury nepatří. Epikové se zmocnili dějin *myšlenek* a píšou „legendy světa“, „Fausty“, „Ahasvery“, v nichž je děj a osoba vedlejší věcí, hlavní věci ale vznik a rozvoj „myšlenky lidstva“ i její zčásti teprv dosažený, zčásti ještě vykýžený cíl; jakož ale jednotlivec se již považuje co část celého lidstva, takž také zas lidstvo celé bere se co člen celé přírody, nestojí více vedle ní aniž pod ní, nýbrž souvisí s ní nyní uvědoměle právě tak, jak odevždy s ní méně uvědoměle žilo, — a příroda celá našla již právě tak reflexivní epiky jako dějiny lidského ducha, a verš nám líčí prasevět i další rozvoj z něho.

Proud politického života zasahá příliš hluboko do života našeho, zaujímá mysl naši příliš, vyrušuje cit jako kterýkoliv činitel jiný a romanopisec a novelista nemohli se mu uhnout: máme již celou literaturu „povídek politických“. Velké otázky společenské, rozlušťování záhady rovnosti ve všem a všude taktéž utvořilo sobě již zvláštní své odbory literární, máme povídky „sociální“, „dělnické“, „kultur-historické“ (!), „kriminalistické“, „emancipační“ atd. Ovšem, *každému* to po chuti není! Není po chuti těm, kteří pro vrozený absolutismus svůj odkopávají práva lidská a činí mučedníky, pokud to jde; není po chuti těm, kteří tyjou z potu svých bližních a jež nářek nuzných a hladových v trávení mýlí. Ti se otřásají při zvuku socialistické písně, ti vrhají i estetickou kletbu na prostou romanci, vážící předmět svůj z plného života; avšak dlouho vrhat nebudou, nebudou činit dlouho víc mučedníky ani z lidí, ani z písní. Otázky časové tuhnou v maso a pevnou kost, brány před nimi prasknou.

*Však nezdržíte ode stupňů mramorových
lid, jemuž nouze rozohnila leb.
Lid musí žít a z plných prsou zavolá svých :
Chleb potřebujem! Chceme míti chleb!*

zpívá francouzský dělník. Dělník dojde svého práva v společenství lidském, píseň socialistická rovněž v společenství literárním. Ba má je již, třeba posud popíráno. Je snad poetičtější, když král táhne na výboj, než když práce žádá za odměnu a když život sama sebe brání? Je snad poetičtější, když srdce milencovo puká bolem nebo slavík v křoví tluče, než když zoufá sobě otec nad rodinou? Říkejte, že je to časové a vše časové že má jen dočasné trpení, nikoli věčné právo; říkáním se nezapře alespoň to, že nynější člověk má právě *tuto* poetickou zálibu *svou*. Záleželo zde jen na poukázání k tomu nynějšku, ač by byla vyvracující odpověď nasnadě a poukázat by se mohlo, že *úplné* vyrovnání v společenství sotvy as bude kdy docíleno, zápas že bude vždy, s ním bol, s bolem poesie a socialistická píseň alespoň trochu tedy vždy „časová“. Myslím ostatně, že bude nynější boj za lidská práva i nejpozdější potomky vždy ještě více zajímat, než nás zajímá nyní ještě boj dávný pro lecjakou trojanskou princeznu. Pukání srdce láskou dávno již vymírá, ještě jsme mu ale poetickou oprávněnost neupřeli. *Vše*, co srdce lidské k vznešenosti nadchnout a rozohnit může, je poetické, a srdce moderního člověka je přístupno širšímu kruhu takých dojmů, nežije hloub, žije ale pestřeji, vícestranně!

Mnohostrannost života je totožna s rychlostí života. Jako v hudbě chce moderní člověk také v literatuře rychle žít. Co nejjasnější, nepopíratelnou známku toho musíme považovat žurnalistiku; ne práci notickářskou, nýbrž duševně samostatnou, poctivě myšlenkovou svou práci konající žurnalistiku. Ta se odloupla od cechu básnického i od cechu vědeckého co větev volná, má v literatuře plné své právo, neboť se povznesla již na umění. Ba pro velkou část moderního lidstva je jediným zřídlem ušlechťujícím; zkusme sobě pomyslit moderního člověka, jenž od čtenářů Waltera Scotta

je vzdálen jako od měsíce a román, epos i drama nejraději by v telegramech zažil, bez časopisectva! A žurnalista je co pravý syn času svého v literatuře as totéž, čím byl době své malířstvím nějaký Teniers: pracuje své působivé „aprèssoupers“ vždy co nejrychleji, ve zvláštních krátkých dobách, jako Teniers mezi večeří a ložem. Je mužem nejen rychlé, nýbrž i mnohé práce, a přál-li sobě Ghirlandajo, aby směl pokrýt městské zdi celé Firenze malbami svými, mohl by mnohý žurnalista totéž podniknout svými články; česká žurnalistika nežije ještě dlouho, a přec by mohl leckterý z nás již nějaké Kouřimi posloužit.

Moderní člověk rád se učí mnoho, ale musí se to dít rychle a zároveň ho to musí bavit; on nemá mnoho času ani na učení se ani na zábavu, oboje hledí odbýt zároveň. Proto také žádá od vědy, aby se zpopularisovala, zpříjemnila, od umění, aby bylo zas poučné, mnoho vyslovující, všestranné, plné kypícího ducha; *věda a umění má právě tak splynout, jak splývá lidstvo celé*. Viděli jsme již, jak malba a hudba obsahem i formou vyhovuje modernímu člověku; literatura přibrala celý moderní život do obsahu svého, musila kvůli němu i vůbec kvůli modernímu člověku také formu přetvořit. Myslí-li spisovatel nepoměrně víc na věc než na čtenáře, povstává pod perem jeho sloh básnický nebo vědecký, myslí-li ale víc na čtenáře než na věc, zrodí se sloh pikantní. Tento sloh pikantní je koncesí modernímu člověku, je formou moderní literatury a žurnalista je předním jeho prorokem.

Musím se přiznat, že jsem při psaní této statě právě také myslil víc na čtenáře než na věc.

„PRO STRACH ŽIDOVSKÝ“

Politická studie

1869

I

Evropskou společností lidskou zašplouchla nyní nová vlna myšlenková, palčivě náruživá. Nesmíme ji nechat odšplouchnout kolem sebe, abychom nezkusili loď svou po ní pošinout dál, nás se ta otázka nová týká víc než jiných, odpovídají-li jiní k ní jen s hledišťe společenského či uměleckého, my máme k ní také odpověď politickou a národní. Míníme starou otázku židovskou, již nyní nově povznesl velký skladatel a ještě větší Němec a liberalista Richard Wagner.

Nejedná se o to, mají-li či nemají-li židé být emancipováni. Jsou již, a kde nejsou ještě zcela, budou co nejdřív, nikdo nezadrží proud osvěty lidské, k jasnosti se probírající, – tím je otázka rozluštěna. Nejedná se víc o emancipaci židů, nýbrž o emancipaci od židů, o to, abychom se vybavili z výstřednosti druhé a nestali se z tyranů otroky. Z tohoto vybavování se nesmí nikdo vyčíst snad nenávisť k židům, jakož také ti, kdož historicky a psychologicky zkumným okem pohlížejí na posavadní snahu celého vzdělaného světa, přející emancipaci židů, netvrdí, že by přání to bylo vyrostlo právě z lásky k židům. Wagnerův spis *Das Judentum in der Musik* mluví na jednom místě o „neuvědomělém pocitu, jakýž se v lidu jeví co nejvnitřnější nechuť k židovské bytnosti“, a na druhém místě praví: „Výmínečné postavení židů volalo k spravedlnosti naší, jakmile v nás samých vzbudil se pud po vlastní společenské svobodě. Když jsme bojovali pro emancipaci židů, byli jsme vlastně spíš bojovníky pro princip než pro daný případ“ ... „při všem mluvení a rozepisování se pro emancipaci židů cítili jsme přece vždy, jakmile jsme opravdu a činně se židy se setkali, jenom odpuzování“. Nechť je cokoliv pravdy ve výroku Wagnerově, co věc citu je to přec jen výrok osobní, každý nechť na sobě zpytuje, mnoho-li ve

výroku tom je pro *jeho* osobu pravdy. Avšak spravedlivý, nalezaje třeba vrchovatou míru protivnosti, a to odůvodněné, nesmí a nesmí zapomenout, že tak protivnými, jak jsou, učinilo je *utrpení*.

Co se mé osobnosti dotýče, k nenávisti k židům nemohu se právě tak přiznat, jako se musím přiznat k politickému a národnímu, ale mužnému nepřátelství k nim. „A punto“ dovedu udat, kdy nepřátelství to počalo, bylo to, když jsem úplně poznal nesmířitelně jizlivý, hluboký jich a činný antagonismus proti naší národnosti české a veškerým našim snahám národním a politickým. Jakmile jsem poznání toho došel, stal jsem se, přiznávám se, nesmírně chud ve vnitřku svém, byl jsem oloupen o celý svět ideálů. Odkázav víru nejen v součinnost a vzájemnou lásku trpících, nýbrž i víru v *nepodmíněnou* všeobecnou humanitu a svobodomyšlnost v říši poesie, ucítil jsem ledový chlad nepřátelského rozpočtu.

Snad, ba nejspíš, odpoví mně některý žid úšklebkem svým pověstným; kvůli tomu, co ještě později říci chci, přec musím upřímně vyslovit své politování, že jsem ztratil ideálního toho svého názoru o židovstvu. Od dětinstva mělo židovstvo pro mne jen poesii. Pouliční žid, odpočívající s těžkým břemenem svým u nárožního kamene, byl mně malému chlapci předmětem živé soustrasti. Poctivý, krásný jistý čin, jehož jsem byl co dítě svědkem, nechal mne spatřovat v židovstvu ideál poctivosti všestranné. Na školách gymnasijských čítal jsem židy k nejlepším svým přátelům, rval se za ně ve škole, studoval s nimi ve světničkách a po dumně šerých půdách pražského ghetta, kde vše a vše se mně zdálo být poetické, a když jsem po prvé slyšel kolegu jednoho, který co „nacionále“ své před celou školou místo obvyklého, stydlavého „izraelita“ s unášející pýchou pronesl: „Ich bin ein *Jude!*“,* přiznávám se, teprv jsem se naučil být rozhodně pyšný na národnost svou, tenkrát hlupcům jen k posměchu sloužící, a hlásit se k ní ostentativně pro život celý. – Ostatně – kdož z nás mladíků ideálnějších nebyl by tenkrát smýšlel podobně, kdož

* Byl to *S. Heller*, z něhož se vyvinul již nyní spisovatel (co myslitel) velký.

by byl z nás nespáchal „ebrejských elegií“, jimiž vanuly vzdechy bábelských vrb či vzdechy lidu posud hněteného, či nepsal „hymnu na starý národ proroků“ a na nejkrvavější oběť surovosti středověké! Židovstvo, „živá ta, věčná hádanka lidských dějin“, mělo pro nás kouzlo neodolatelné – hádanka se nám rozlušťuje, ústa, na kteráž jsme tiskli políbení nejsvětějšího bratrství, zkřivila se v nejprotivnější úšklebek. Kouzlo minulo, poesii jsme obmezili na dobu biblickou a na dobu šerého středověku – dnes žijeme v nahé pravdě, v politickém nepřátelství s národem nám ve všem a úplně *cizím*. V jich politickém nepřátelství nemožno nám vidět, že by bylo následkem dřívějších jich *utrpení*, – cit tedy nemá zde pranic více co dělat.

Přiznejme se, že je nám toho líto. Ideálnost dávnější často ještě se budí, je nám často, jako bychom měli vztáhnout ruku svou k židovskému bratru a říci: Proč *my dva* neměli bychom se milovat!? Mimo tu hroudu, na níž společně žijem, máme tak mnohé, co by mělo srdce naše pojit! Z lůna vašeho národa zrodila se myšlénka nejčistšího lidstva, a když lidstvo na ni již zapomínalo, zrodila se znova z lůna národa našeho. Volá-li Almamen: „Izraeli, bůh, pro nějž trpěls, ten tě opustil,“ můžeme zvolat my: „Myšlénka, pro niž jsme trpěli, ta nás zničila.“ Nemohli jste umřít, *protože máte budoucnost*, také my jsme proto neumřeli. Deset vašich kmenů zašlo, – aby ostatní dva, roztroušeny a dupány, dále žily, bylo lidskou nemožností, *přec* jste se udrželi; nám urvali deset kmenů polabských, český kmen zdupali, mozek mu pálili, srdce provazy stáhli, zdálo by se lidskou nemožností, *přec* jsme se znovu rozmnožili! Tolik vás i nás pohubeno, klíh z lidských kostí prý víže nejpevněji, proč nevíže nás? Vy jste první v zákoníku svém měli krásné pravidlo: „Stejný zákon i stejné právo budiž vám i cizinci, který bydlí mezi vámi“, a když jste přišli mezi nás Slovary, poznali jste, že rovněž u nás je pohostinství zákonem božím. *Jinde* jsme nepoznali toho ani my ani vy, u sousedů, k nimž nyní lnete, bylo slovanské, „vendické“ dítě z počestnosti právě tak vyloučeno jak dítě vaše, u nás jste vy, kteří jste otrockou oklikou musili kolem frankfurt-

ského Römerbergu, kterým byla v nemocech zavřena i německá Elendsherberge, takto i malomocným přístupná, u nás jste kladli všude volně nohu, a *přece* se nyní nestavíte k nám!

Ale ruka naše se více nevztáhne, místo srdce vložil by se do ní úšklebek. Vidíme jej na vás již napřed, jak jej viděl otec Vavřinec vašeho Mosenthala na svých vnoučatech. Vaše tepny nebijí, jen počítají, vaše srdce je sobeckou cizotou vypáleno na uhel a ten – dle slov jednoho z vašich nejnovějších pěvců – nehřeje, jen třísní.

II

Dvě jsou věci, na které při otázce židovské vždy zase připadnouti musíme: za prvé že jsou Židé zcela svým, určitě vysloveným *národem*, za druhé že jsou nám Čechům národem zcela *cizím*. Nechtě oni sami mluví hlavně v Německu a nejvíc ve Vídni a v Praze cokoliv na příklad o svém „němectví“, *Němci* jsou přece právě tak málo jak jinde zas Francouzi, všude jsou v přední řadě *Židy*. Mnohdy ovšem přiznávají se v zemích, v kterých právě bydlejí, živě a činně k té či oné straně *politické* (jejich *němectví* má také u nás čistě jen ráz *politický*), *ke národnosti cizí* nepřiznává se ve vnitřku svém z nich žádný, třeba neznal z národního *svého* jazyka ani slova. Je to právě národ zcela zvláštní, *polyglotní*, vzdor své roztroušenosti a různojazyčnosti přece uvědoměle sjednocený, mající neumořitelné uvědomění národní a jednu velkou národní, mesiášskou svou naději, národ i v tom ohledu „vyvolený“, aby byl kuriositou v ethnografické sbírce tohoto světa. Snad nejen kuriositou, snad i mimovolným prorokem a obrazem budoucnosti nás všech; jakož oni při své roztroušenosti mezi všemi národy jsou národem co do citu a myšlenky jakoby z litiny jedné, dospěje také lidstvo celé k tomu, aby všichni národové byli z litiny jediné, co do práv, do snah a do lásky, – toť je to mesiášství, na které ještě všichni čekáme, národní velká naděje národů všech. Židé by mohli mnoho k tomu přispět – u nás nepřispívají.

Židem je každý z nich především, i ten, kdož je indiferentním, neb jak sami sobě se zálibou říkají, „historickým“ *jen* (sic!) Židem, – zkuste slabou stránku i nejlhostejnějšího, uvidíte! Statistika počítá Židy všude zvláště, ani u nás jich nepřipočítává k Němcům, má k tomu velmi dobré důvody. Nikdy se neřekne „židovský Němec“, „židovský Polák“, nýbrž vždy jen „polský Žid“, „ruský Žid“ – „českých Židů“ skoro ani není. Anglický a francouzský Žid vždy se pozdraví co kmenovci, mezi polským a ruským není pražádného nepřátelství národního, rusko-polského.

Velmi jasně vidíme z historie, *proč* že Židé nerozplynuli v národech ostatních. „Mojžíš dal lidu, aby jej ohradil pro všechny časy, nové zákony, se zákony ostatních smrtelníků naprosto se nesnášející; vše je jim nečisto, co nám svato, vše jim dovoleno, co se nám protiví,“ pozoroval již Říman Tacitus. Oni byli vyvoleným, pro všechny ostatní svět vzorným národem, jejich náboženství nebylo jen náboženstvím přiměřeným zcela jim, nýbrž jedině pro celý svět pravé a *vzorné*, Jehovah sama sebe obmezil na národ jeden, národnost a náboženství bylo totožné u nich. Pokud podrželi náboženství, byla zachována i národnost, v jinémť se národnost jich mravně nezakládala. A nevyhynou-li ze světa náboženství všechna, nerozplyne se dřív židovský národ. Tak rozumím Ahasveru, „věčný Žid“ v tom ohledě zní: „*Věčný* je Žid!“ Ovšem, přijde doba, kdy i Ahasver si ulehne tam, kde budou pochovány všechny náboženské náhledy o „věčnosti“.

V křesťanství mohlo židovství nalézt své nejpřirozenější pokračování, neučinilo toho. Věnovalo mu, jak již mezi bratry nejnáruživěji se stává, jen palčivou nenávist svou: křesťan nebyl následovníkem žida, byl mu „Edomitou“, modloslužebníkem, naproti němu neplatil více starý zákon o „boží lásce k cizinci“, nýbrž jen zákon opatrnosti: „aby se mír zachoval“. Nepozdravuj gojima, můžeš-li se vyhnout; dá-li ti kníže jejich peníze co almužnu, přijmi kvůli míru, ale rozdej tajně, aby se kníže nedovědělo, mezi chudé jeho; ze strachu před nepřátelskými následky můžeš modloslužebníku

podat i léku, pak ale *nikdy* zdarma – tak zněly středověké zákony židovské. Cizinec nežil více mezi Židy, nýbrž Žid již mezi cizinci – byl nastoupil druhý svůj a nyní věčný „galuth“ (vypovězenství).

„Odmítnutím křesťanství vrhlo se židovstvo zcela v náruč rabbinismu.“* Čtyřicet let po smrti Kristově byl stát i chrám jeruzalémský rozbořen, theokratická organizace zničena, zaslíbená země tak cizí jak celý ostatní svět, národ roztroušen. Roztroušen a na jak dlouho? První vypovězenství byli určili proroci na sedmdesát let, nyní prorocká ústa mlčela. Nebylo naděje, universalistická idea jich náboženství či národnosti neměla v galuthu významu, musila se obmezit; avšak obmezením znovu sílila, zbylť u vědomí každého jednotlivce náboženský psaný i oustní zákon, tím musili se těsně vázat k sobě, chtěli-li se zachovat co celek, národ. „Domáci“ toto zařízení v galuthu převzali rabíni. Kněží aronští (jichž sukcese posud známa – nejstarší to šlechta lidstva) ztráceli půdu, rabíni obnovili ze středu svého „sanhedrin“, jenž se usadil vedle učených škol, jakéž měly Jope, Tiberias, Babylon, a určili odtud obřady synagog, soudnictví i obecní řád dle zvyků starých i dle požadavků nepřátelské ciziny. Čtyry století pracovali na obrovském zákonodárném „talmudu“ (naučení), v němž dle podání sestaven zákon oustní či *druhý*, „mišnah“, a vysvětlen poznámkami předních právníků. Když byla práce ta skončena, přestal sanhedrin i národní patriarchové tiberijští; národ mající takový zákoník, který pomýšlel na všechny možné případy židovského života a židovských zájmů, nepotřeboval více úřadu středního, rozptýlen byl přece jednotný.

„Zákonu“ se učit bylo přední povinností každého. Neznalý byl jen „amhaarez“, totiž luzou. „Je dovoleno amhaarezi roztrhnout nozdry, i když je den smíru, jenž připadá na sobotu.“ – „Není zákona, který by měl větší cenu než učení se, učení se rovná se všem zákonům ostatním.“ Jídlo, pití, *vše* bylo příkázáními náboženskými ohraničeno. Talmud zná

* *Herrmann Wagner*, řečník *proti* plné emancipaci.

těch přikázání 613, polovice 14. věku* již 14 000 – při mytí rukou 23, při zabíjení dobytka 177, pro šábes docela 1279!

Náruživým střežením se proti mravně silnějším a hmotně násilnému křesťanství vůkol nich a dopodrobným náboženským okutím uvnitř udrželi se Židé co národ. Nyní již zevnějšího strachu není, vnitřní okovy praskly, Žid nemůže jak dříve žít, nemůže ale také umřít, je dále Ahasverem mezi národy, ale přece *národem*. Rozplyne se, až nastane doba svrchu zmíněného mesiášství, – přijde-li!

III

Židé žijí všude co národ *cizí*, u nás co nejčizější. Vědomí cizosti té není jen u nás, kde má ráz již hotového národního nepřátelství, nýbrž všude. Výtečný jeden pozorovatel německý praví: „Němec může se státi spíše Židem než Žid Němcem. Jsou a zůstanou bodákem vraženým do našeho masa. Nemůžeme obžalovat bodák ten; avšak nikdo se nemůže divit, vzkřikneme-li při bolesti, kterou nám způsobuje, a pozorujem-li se strachem, jak po každém lečitelenském pokusu hnisání dále se šíří.“ Ve Francii, kde již padesáte let těší se všem občanským a politickým právům, neztratili ani špetky svých zvláštností, ani v Paříži ne, kde přec vše cizí za málo jen let již se zgallisuje. Jejich vlastnosti jsou orientální, tedy naprosto jiné než národů evropských. Ovšem má Shylock pravdu, ptá-li se: „Což necítíme mrazu a tepla jako vy? Což nás to nebolí, když nás pálíte?“ – ale velmi mnoho jiného je pranic nepálí, co nás tuze a tuze bolí. My podrobujeme se těžké práci, on se jí vyhýbá, my s malým výtěžkem jsme již spokojeni, on rozmnožuje své jmění do smrti, my milujeme požitek, jemu je požitkem výtěžek, my jsme lehkověrní, on stále nedůvěřivý, my často nestřídmí, on nikdy – zcela jiný člověk, který od nás nepřijal praničeho, od kteréhož my ale učíme se ledačemu.

* Šulchan Aruch, rabínské kompendium.

Tisíc let žije mezi námi, pranic se nezměnil, ta cizota vyvolává onu vnitřní nechuť lidu k němu, o které Wagner mluví. V střední Evropě fysiognomie se vyrovnávají, Žid zůstává při své. Evropan může být spíš podoben Židu než Žid Evropanu, lze říci zase zde. Někdy zdá se, že jednotlivec ztrácí ráz, avšak již syn vrací se zas k prototypům Starého Zákona. Dejme mu řasné roucho a sandály a je podnes ihned nejpřirozenější stafáží krajin palestinských. Gustav Doré potřebuje vzít ku své ilustrované biblí jen kteroukoli z hezčích našich židovek a dát jí, sestupující k pramenu Siloah, starožitnou nádobu na hlavu, aby již dobře archaisoval a charakterisoval. Jazyka svého národního nezná, ale jazyky naše mluví a píše pořád co *cizí*, kterým se nedávno, a to dost špatně naučil. „Po židovsku“ mluvit, výraz ten znají ve všech jazycích a všude přibírají jazykovou tu zvláštnost do svého písemnictví co působivý moment nižší komiky. Německá literatura má několikosvazkové spisy naplněné samými „židovskými deklamacemi“, naše literatura je chudá a dobrácká jako náš národ, obmezuje se v komice té na jedinou národní píseň a její refrén: „Já vám budu phovím, budethe se dhivím –“ atd.

A jejich duševní součinnost s námi, kterou by byli snad vystoupli *mimo* pouhý svůj kruh národní? Neznáme jí, známe ve vědě Židy jen poloveličiny. Jich Spinoza vyrostl z talmudu, jich „druhý“ a „třetí Mojžíš“ (Maimonides, Mendelssohn) jsou právě taktéž *jejich* „Mojžíši“. Mimo lékařskou byla jich věda celé tisíciletí jen spekulativní a obmezovala se na spekulaci mystickou, kabalistickou atd. Tím nechci říci, že by nyní jim scházelo nadání vědecké, že by jim kdy bylo scházelo, ale dříve měli obtíže, pozděj se jim jiné *více* líbilo. Boj, jaký se právě nyní v Německu proti Židům vede, je nespravedlivější, než do jakého my se kdy pustiti hodláme, tam jim krátce upírají nadání. Na příklad známý učenec Virchow. V berlínské Řemeslnické besedě měl přednášku o veřejných nemocnicích. Ačkoliv řekl, že *každý* v kultuře na jistou mravnost pokročilý národ pomýšlel záhy na blahodárné ty ústavy, upřel naprosto, že staří Židé, u nichž láska k bližním byla i zákonem

předepsána, měli cos podobného nebo že přispěli později k tomu v *roztroušenosti* své (byli by v středověku as divně pochodili!). Španělové našli prý hošpitály i u mexických Aztéků, král ceylonský Pandukábhayo měl prý hošpitál v residenci své Anarádhapuře již roku 437 *před* Kr., staří Hinduové měli prý hošpitály nejen pro lidi, nýbrž i pro zvířata, pro něž my prozatím máme jen rasovnu, – jen staří Židé neměli prý ničeho podobného, ačkoli přec v Druhé knize Králů mluví se již jasně o tom, že málomocný král Chusaj v nějakém takém ústavě život svůj skončil. To se mně již více než ta Virchowova šplechtačka líbila ta dosti hloupoučká Casselova odpověď,* že Palestina byla tuze zdravá zem, a kdyby byli měli nemocnice, že by byli neměli koho do nich. – Nadání neupírám, uvádím *faktum*, že nepřispěli než poloveličinami – viz třeba v Brockhausu seznam jmen dle period.

Cizota židovská ostřej než ve vědě cítí se v umění. Umění žádá přirozeného, opravdového nadšení – bůhví, já neviděl ještě žádného *nadšeného* Žida, zuřivých již dost. V umění nepřivedl to Žid nad nucené „poumělkování“ za jinými. Wagner praví: „Naše celá evropská vzdělanost a umění zůstalo pro Žida taktéž jazykem cizím; jakož u vzdělávání tohoto s námi se nezúčastnil, neměl také v rozvíjejícím se umění podílu, nešťastný vyhnanec stál naproti němu chladný, ba nepřátelský.“

Slovy těmi odsuzuje Wagner, zajisté hluboký znatel, hlavně židovskou hudbu, moderní židovské skladatele; možno, že místy mluví v knize své zbytečně ostře, avšak tak vážná slova, jaká mluvil on, nenalezl jsem nikde, kde mluveno *proti němu*. Mohlo by se co do ostatního umění říci: Židovi na vlastním lidu záleželo víc než na lidu, ve kterém bydlel, co mu bylo do velkých duševních činů evropských? Koncil kostnický měl nanejvýš proto snad pro něho význam, že knížata, světská

* Offener Brief eines Juden an Herrn Professor Dr. Virchow von Dr. D. Cassel, Berlin. – Casselovi může ten, kdož sám seznal Palestinu a viděl tam před městy a vesnicemi ty houfy málomocných, jichž předkové byli už před dvěma tisíci lety stíženi touž nemocí, odpovědět ovšem zas faktem přímo opačným.

i duchovní, potřebovala ke koncilu peněz, – jakž mohlo ho bolet upálení Husovo, jakž může se zastavit u Husa Lessingova? Čím mohou být českému Židu Reinerovy obrazy na obmítkách pražských kostelů, čím italskému Tizianovo Nanebevzetí Panny, čím drážďanskému docela Correggiova Svatá noc, když se v ní nenarodil Mesiáš *jeho* národu? Avšak zde je jiná ještě příčina cizoty, *příroda!* Žid je právě jiný člověk než Evropan, jeho příliš pohyblivá obrazotvornost nemá klidu ani nadání pro umění výtvarné. A neměla nikdy! Chrám jerusalemský stavěli feničtí cizinci, socha a obraz byly Mojžíšem zapovězeny, Mojžíšem, který vždy věděl několi-keré proč. „Národ židovský nebyl národem umění výtvarného, nýbrž národem výrazu slovního,“ praví Carrière. A skutečně, v žádném umění nevynikli Židé mimo poesii: titánskou svou poesii v Starém Zákoně, bohatstvím v ní za arabských chalifů, nejnověji opět v Německu, ač tuto jen poměrně.

A jakož cize stojí v našem společenském životě, s ledovým chladem vedle našeho umění, takž co cizinci stojí v historii evropské. Jen ji pozorovali, aby se ranám uhnuli, a kdo z nich měl vliv, užíval ho *jen pro sebe* neb lid *svůj*, k čemuž poslednímu měl ze *svého* stanoviska svaté právo. Řekl jsem dřív, že se leckdy přiznávají k některé straně politické, a to dosti rozhodně: to činí ze *své* politiky. Byli pro francouzskou revoluci vítězící a proti polské revoluci beznadějně, kvůli svému prospěchu; to nevadilo, aby tajně nepodporovali stranu druhou, když v tom byl prospěch. Byli-li pro konsulát ve Francii nadšeni, byli pro císařství ještě nadšenější, a pak dle pořádku zas pro to, co přišlo. U nás se míchají pomocí novin také do politiky, píšou, pracují pro „svobodu“ a skutečně se jim podařilo, že „svoboda průmyslová“, „obchodní“, „svoboda tisku“ stala se *monopolem jich* a těch, kterým oni pomáhají. Co jim záleží na národech, kteří je k tomu ještě tak dlouho hnětli! Oni jsou *národ svůj*, který má také *politiku svou*. Ta hledí všude k hmotnému prospěchu, pomocí toho stoupají výš a výš, tradice „národa vyvoleného“, „národa národův“ působí tajně i zjevně dál, snad vidí již v duchu dobu rozhodného

svého panství, jakož praví Micheáš: „A budou ostatkové Jakobovi mezi národy uprostřed lidí mnohých jako lev mezi zvířaty lesními a jako lvík mezi stády dobytka: kterýž když přijde a pošlapá a polapí, není, kdo by vytrhl.“

IV

Temný středověk vrhá své stíny sice stále ještě v dobu naši, avšak jakož jeho paměť vždy dál a dále zapadá, také jeho stíny táhnou se za ním. Co v něm Židé zakusili, víme; že tím částečně byli sami vinni, nepovíme, alespoň obšírněji ne. Historie mstí všechno. Mnohem dříve, než se strany křesťanů jedinému z nich se ublížilo, byli oni vinni leckterým mučedníkem křesťanským, – při čemž nechceme à la Kounic hned od Golgaty začínat. V Čechách prováděli po hranicích obchod s otroky, Slovanstvu do té doby zcela neznámými, a stalo-li se jim kdy něco nepatrného v Čechách, stalo se to hezky později. A kde jinde se pak co stalo, vedle zášti náboženské, kterou věru nenapadne nikoho ani s jedné ani s druhé strany omlouvat, která je ale stavěla ke křesťanským spolubydli- telům v příkré, žádného styku nedovolující nepřátelství, stalo se to *velmi často kvůli jich lichvě*. Obchod v penězích byl již tenkrát v jich rukou, křesťanům koncilie jej přísně zapo- vídaly. Knížata, obce a jiné vrchnosti bývaly jim tak zadlu- ženy, že bylo k nesnešení; proto také nemírnily pak lid, ba dosti často ho samy popíchly. „Je třeba pomoci proti pijavce lichvě, dobře někdy liseť Židy prohnat, ač ne do krve,“ bylo pravidlem tenkrát lidí nejdobromyslnějších.

To pominulo. Vyjma stát papežský, již od časů Konstantina „zlé dobrým“ *nesplácející*, a vyjma Východ evropský – vý- minka již jen dočasná – mají všude již práva národní, občanská. Proto také *zcela* podle pravidel galuthu či vypo- vězenství žijí již jen na pohraničních kordonech ruských a v severní Africe. Z bohoslužebného rituálu svého vynechá- vají prý již od roku 1848 všechny výkřiky bolesti a pomsty, ale do nové doby z onoho galuthu přece přenesli rozhodné

pravidlo jedno: „Jdeš-li do vrchu nebo po srázi, nenech pohana nad sebou, aby ti lebku nerozrazil“, – jdou nyní do *závratného* vrchu, *ke panství nad lidstvem*, a skutečně nenechávají křesťana modloslužebníka výš neb jen *vedle* sebe. Jako dlouho zadržovaná spoušť vodní vyhrnuli se mocně a najednou a strhli vše s sebou. Počítá-li páter Wiesinger šest velmocí evropských: Rakousko, Prusko, Francii, Rus, katolickou církev a revoluční idey, musíme my přičísti sedmou, velmoc všech velmocí: Židovstvo. „Nebude vojna,“ řekl pyšně Rothschild, „nedámť peněz!“

Úplná emancipace jich stala se za doby *hotové prohmilosti evropské*, nejtěžšího, posud arci trvajícího rozpadu vlád s národy. Vládám záleželo na zevnějším zdání, na zevnějším lesku osedlaného komoně. Hlavně to byli *francouzští* politikové, kteří, aby se zevně leskl, jako koňář koni dali svému národu trochu utrejchu: demoralisaci. K té bylo třeba peněz a těch měli sdostatek jen Židé. Peníze Židé dali, *do proudu samého se nepouštěli*, provozovali *vedle* něho politiku svou, měli z něho svou radost jako Saphir z Hugenotů Meyerbeerových: „Křesťané se mezi sebou melou a žid k tomu dělá muziku.“ Žid Erckmann-Chatrianův má pravidlo: „Líp ve voze než před koly“ a to je pravidlem Židů všech. Z velkých peněz se dělaly nové, ještě větší peníze, jak známo, a také je známo, že peníze řídí politiku evropskou. Kdyby Židé nepůjčili peněz, musí politikové a diplomaté vyplňovat vůli lidu nebo odstoupit. Proto je dřívější „věřitel králů“ nyní „králem věřících“ a jako dříve mnohý král své Židy, má nyní mnohý Žid své krále.

Žid se stal historickým rozvojem *mužem lehkého výdělku*. Rolníkem není kvůli svému talmudu; kdekoliv směl zakoupit se, zařídil hned „*obchod* v pozemcích“. Řemeslníkem není, nemá z práce samé radost. Je jen obchodníkem, často velmi lehkomyšlným výdělkářem. Je-li kdy soudně stihán, je zajisté kvůli *jistému* výdělkářství, viz statistiku soudní. On měl a má všechny vlastnosti, aby také z politiky měl výdělek. *Výdělek ten je za posledních dvacet let úžasný*. Zúčastnili se v něm jen ti z nás, kteří měli vlastnosti židovským obchodním po-

dobné. Výtečný jeden politik a národní hospodář líčí výsledek následovně: „Za tento čas (zmíněných dvacet let) vzrostla v geometrickém poměru moc peněžní, nemající uzdy ni na lidských ni na národních ohledech, beroucí, aniž by sama pracovala, veškeré výhody svobody průmyslové, utiskující všechnu práci, nechráněnou a nespořádanou, i vzmohl se pocit útisku vždy nesnesitelnějšího a strach před příští porobou úplnou. Všechno doby té, revoluc, válek, drahoty, krisí v průmyslu i obchodu, vyčerpala moc peněžní zase pro sebe a *nově* jimi nabubřela. Stala se obrovskou politickou i sociální mocí, kteráž již nyní marně se skrývá za jiným vymyšleným či přepjatým neštěstím. Veškeré „otázky“, „výkřiky“, „reformy“, agitace a demonstrace jsou jen k tomu, aby národové, vlády a veřejné mínění odvrátily se od této jediné velké otázky, aby pravé příčiny všeobecně trapného pocitu se nepoznaly a prostředků pomocných se nevyhledávalo.“ ... „Dělají se finanční operace (v evropských státech), jimiž peněžníci bohatnou, stát i lid chudne. Finanční ministerstva bývají jakoby pumpami naplňujícími kasy bankéřské na útraty státu. Bankéř koupí papíry lacině a stát je mnohým stříbrem musí zas od něho vykoupit. Pak nechávají bankéři kursy zase klesnouti, laciná koupě zase začíná, až nastoupí zas vykupování drahým stříbrem“ ... atd. Každý ví sám, jak as dalece to „bankéřství“ se „židovským obchodem“ souvisí!

Z toho také vysvítá, proč pořád ještě říkají, že nejsou emancipováni, proč z každého pošlápnutého kuřího oka leckterého svého nestydy dělají hned otázku celého Židovstva a otázku moderní kultury. Zdá se skoro, že máme již zcela zvláštní mezinárodní právo – *židovské*, „v němž jsou zaznamenány svobody židů a služební povinnosti křesťanů“, jakž řekl před nedávnem arci „*jen*“ páter Wiesinger, pravdu ale přece řekl. K tomu, ač proslulý wormský rabbi Gerson již v 11. století polygamiu u nich zrušil, nesmírně, skoro starotestamentárně se rozmnožují. Množstvím roste jich srdnatost, noví potomci pak nedělí se o staré miliony, nýbrž vydělávají si *zajisté ještě nové*.

Nebezpečí (snad je to nebezpečí zase „historická odplata“,

namířená nyní proti nám) je velké a *národové musí sobě sami pomoci*. Jak? Snad jako v středověku pomáhali sobě pro „nesnesitelné dluhy“? Nikoli! Židé, když uplynul rok 1848, nevrátili do svého rituálu znovu staré kletby; neměli více příčin a *nemají jich více mít!* Ne pronásledování Židů, *emancipace od Židů* je heslo naše. Ale opatrně, sic slaví *oni nové vítězství!*

V

Napoleon pronesl své proroctví: „Evropa bude za sto let buď francouzská, buď kozácká“ – a nikdo se v Evropě nebál. Lady Wilsonová prorokovala: „Budoucnost patří Židům a mouřenínům“ – a nikdo se o budoucnost nebojí. Přec musíme naproti faktické moci Židů býti opatrní, třeba bychom nevěřili právě Jeremiáši, že „všickni, kteříž šírají Tebe (Izrael), sežráni budou“, neboť by se mohlo stát alespoň *místy* dle Izaiáše – když už jednou v citování bible jsme –, že „státi budem a pásti dobytek jich a synové naši že jich oráči a vinaři budou“.

Takovým izaiášským místečkem by mohly být právě Čechy alespoň zrovna tak dobře jak země jiné. Ba *spíš* než mnohá jiná! Dle zvláštních poměrů naší národnosti nemáme času vyčkat podotknutého „mesiášství“, kdy pokročilá humanost učiní nemožnu nadvládu, ať již jakoukoli. A politicky je nyní Židovstvo *rozhodně proti nám*. Nepotřebuji ještě jednou opakovat, co finančně *v Rakousku* dělá proti nám přímo či nepřímou, nepotřebuji také uvést, jak politicky (cestou žurnalistickou neb jinou) činni jsou vždy *proti*, nikdy *pro* nás. A mám snad líčit jich „blahodárné“ působení vůbec na našem venkově? Neškodilo by, bylo by na výstrahu mnohým, ale mohl bych, znaje hlavně jen *výsledky*, kreslit pouze v obrysech a prosím snažně podrobnější znatele venkovského života, aby účinných obrázků podali ještě za mne.

Emancipaci českou od Židů hlavně bráti musíme co emancipaci od židovského obchodu, od židovského využitkování cizí práce.

Bylo velmi přirozeno, že obchod dostal se u nás zcela skoro

do rukou Židův. Na vesnici má obchod menší rejdiště, v menších městech našich nedostavil se a nezačal zas právě v příznivou dobu. Jeden z krásných výsledků německé kultury byl, že přespříliš rozmnožilo se malých řemeslníků. Naše městečka jsou jich plna, kdyby neměl z nich každý alespoň korec pole (pro který zas nemyslí dál a neví, kdy má být řemeslníkem a kdy „erteplářem“), ani by se nenajedl. Rok 1848, jenž lid český vybavil takřka teprv z *nevolnictví*, dal Židům zároveň také emancipaci. Avšak jak rozdílný byl u obou výsledek! Žid na tu dobu byl již připraven, náš lid teprv se začal rozhlížet po světě. Žid, který se řemeslem beztoho ani nezabýval, začal s řemeslnickým zbožím hned *obchod*, při dostatečných penězích, náš lid peněz neměl a byl tak „otcovsky“ vychován, že o *spolčování* se, vůbec o panujícím směru novověkém ani se mu nezdálo. Malý řemeslník byl a je často rád, jen když mu Žid, který nakoupiv laciných surovin, laciněj než on prodává, za slušnou cenu práci jeho pro svůj *sklad* odkoupí. Z počátku také obdrží ceny skutečně slušné, pak pro neštěstí neb lehkomyšlnost zaplete se v ochotně mu poskytované zálohy, není pomoci, je v dluzích, je otrokem, musí pracovat za to, co se mu dá, – tím pomáhá škodit sám, arci ne bezprostředně, zas jiným. Spolčování tu jedině pomáhá – „*Spolčujme se!*“ je heslo Sladkovského a to je heslo *velmi* pozitivní.

„Spolčujme se!“ platí i pro vesničana. Zbohatne-li židovský obchodník v dosti malé vesničce, proč by nemohla vesnička ta podržet svých peněz pro sebe, proč sobě nezříditi svůj obchod v tom zboží, které od cizího obchodníka bere? Mimo to – zbaví se snad velkého útlaku! Takový obchodník mimo zboží své hledí sobě ještě jiného. Nechť schází sedláku neb chalupníku cokoli, peníze či dojná kráva či jiné, hned je onen obchodník zde a prodá na *úvěr*. Na *dlouhý* úvěr, s nehrubými úroky – skoro ani neupomíná, leda když ví, že *nemožno právě platit*, – ještě připůjčuje v penězích či v peněžní hodnotě – a náhle je chalupníček, ba i sedláček v jeho rukou, škrábe se za ušima, je rád, vezme-li věřitel *budoucí* žeň, která se nyní ještě ani odhadnouti nemůže, – pak přijdou daně,

nová půjčka, konec je exekuce nebo stěhování se do Ameriky. Jako v jiných zemích měly by být při berních našich kasách *oddíly výpomocné*, pomáhající, když rolník peněžné pomoci skutečně potřebuje. Do *těch pomůcek státních* máme ale ještě trochu daleko, a pročez pomáhejme si sami vzájemnými ústavy úvěrnými – „**spolčujme se!**“

Na jednotlivých pokročilých místech kvete již spolčování, ba má již i ovoce. Založen je hojně, společné továrny pracují, banky se zakládají. Kde se to děje, jsou obchodníci a podnikatelé židovští velmi rozhorleni. Vědí, jak velice se jedná o jich prospěch, a činí, co mohou, aby předešli. Není nic platno, *celý národ* musí do emancipačního boje – je pravda, bude to tuhý boj, finanční ta síla je obrovská síla, ale svorně produktivní síla národa je obrovštější! Jsou proti nám v každém ohledu, my musíme být na základech těchže principů nové doby proti nim také v každém ohledu. Předně arci zas v politickém. Kdo se nepřiznává a *neosvědčil zcela* co našinec, buď považován při všem lichocení co politický protivník. Nezapomeňme, že jsou Židé národem nám zcela cizím, jenž prozatím snad ještě nemůže, jistě ale *nechce* mít s námi politiku stejnou. *Vzhledem k Židům* praví Němec Robert von Mohl, že „jsou funkce v státním životě, které žádají *celého* vlastenec-kého srdce a ničím neoddělovanou starost o *němectví* a stát *německý*, které žádají muže celého, ne polovičky jeho, a netrpí ani nejmenší pochybnosti co do smýšlení národního“. Když již u Němců, *stonásob víc u Čechů!* Větu Mohlovu pamatujme sobě vůbec a – *zvláště* případně pro Židy!

Z KNĚHKUPECKÉHO ŽIVOTA

1874

I

Stojíme před kněhkupectvím. Velké tabule, za nimi velké a malé knihy, velké a malé obrazy atd. Čtrnáct dní stojí za tím sklem kněhkupcova „výloha“ uspořádána do pyramidy, čtrnáct dní urovnána pak v stupíncích, pak zas v šikmé ploše a pak zas jinak. Její úkolem je, aby lákala. Především je proto pestra. Několik tu set kněh s prostým i ozdobným titulem, s tuhou vazbou i v brošuře, v modrých deskách se zlatem i v červených deskách se zlatem. Mezi tím nějaká mapa námořských flagů, nějaká posvícensky křiklavá „statistická“ mapa v nejrůznějších barvičkách, nějaké sepiově vyvedené vyobrazení Cheopsovy pyramidy co „školská pomůcka“, obrázky o Červené karkulce pro děti, módní listy pro dámy, sádrové poprsí některého výtečníka pro spolky – zkrátka, lákavé pestrosti je dost.

„Duchovní porodnicí“ nazval Gutzkow kněhkupectví, dle čehož by byl tedy kněhkupec porodní babou a kritik as tak něčím jako Janem Křtitelem, který ovšem místo křestu dává nejčastěji ihned poslední pomazání. Ale i spisy kritikou nej-pomazanější těšívají se někdy životu hezky dlouhému a vyjdou z porodnice třeba vícekrát. – Sem se tedy sešly spisy z celého světa, aby „rozšířily náš duševní obzor“. Kdo by znal osudy jich! Jsou to hlasy zalehající k nám z nejdálších končin, z nejtišších jizbiček, jsou to myšlenky nejcizejších lidí, snad také lidí nám nejbližších – můžem si myšlenky jich koupit. Můžem si nakoupit jich dle různé chutě své, jako u obchodníka v delikatesách, který ale mimo vzácné delikatesy má také rejži, mouku, jáhly atd. Můžem si je koupit podle viněty, chci říci podle titule. Pravidlo: čím lákavější titul, tím mizernější spis.

Před kněhkupectvím stojí lid stále v houfu. Zjevná pře-

kážka pro pasáži, snad by stačila, aby slavná některá vláda zapověděla hned kněhkupectví všechna, vůbec prodej kněh, literaturu, šíření osvěty a jiné podobné výmysly novějších věků. Ovšem je to lid zde v tom houfu obyčejně hodný, němý, jen tak pro sebe pozorující. Student se dívá žádostivým zrakem na Schliemannův atlas, který by mu cenou svou spolkl po čtvrt leta všechny obědy. Mladý manžel prohlíží barvotisky a rozpakuje se, kterým z nich má překvapit mladou choť svou. Panička se zastavila s pánem a ukazuje koncem slunečníku na rozložené Modes de Paris. Jiný pán si pomálu a rozvázně pročítá první stránku zde na sklo přilepené nejnovější politické brošurky.

Přistoupila blondýnka, šestnáctiletá, hezká. Nejspíš že chodí často do divadla, její oko spolehlo hned na řadě fotografií představujících herce. Jak Mošna co jezovita kroutí očima, jak Mošna točí talířem na tyčce, jak koulí co učedník „šest od rohu“ atd. Ale již lpí na obrázku jediném – španělský tenór Stagno co Lionel. Dlouho naň hledí, dlouho. Konečně se nemohla udržet, náhle poslala Stagnovi hubičku a již je pryč. Ale viděl-li to tam někdo uvnitř!

Asi rovněž starý studentík stojí zde už nějakou čtvrt hodinu. Jeho zrak hledá jen básně. Takhle vydá básně své, jak je vydán almanach Umělecké besedy – ne počkejme, jednodušeji, tak jako je tadyhle Robert Hamerling. Nač skvostu – jednoduchost je příjemnější, jen když obsah je tento. On bude mít brzy už pořádný svazek básní. O své lásce má jich přes dvacet a ve všech tou svou láskou opovrhne; o tom, že svět jeho bolu nerozumí, má jich také tolik, pak má řadu nějakých podle Hálkových V přírodě, pak ještě balady, celý cyklus, nadepsaný Duchové husitův. Ale po vydání básní „hodlá“ psát veselohry a truchlohry. Romány hodlá psát až po dosaženém čtyřicátém roce, dřív ne, to už si dávno umínil.

Dvě prosté ženy zarazil trochu křiklavý obraz francouzské republiky. Ženská to postava s obnaženým prsem, s červenou jakobinskou čapkou, s rozlomenými pouty v ruce. Čapka, pouta – co po tom, ale ten prs – „nestydaté!“ – „Nač to sem dávají! Jako bysme nevěděly, co ženská obnáší!“

Čtenář brošurky právě dočetl první stránku. Rád by četl druhou, ale hlavou skrz sklo nemůže, také by sklo stálo víc než šesták. Čtenář se rychle odhodlal obětovat šesták raději na brošuru a vešel do krámu. Pojdme za ním. Pozor, právě vychází muž s nákladem, s velkým zavazadlem na zádech. To je jeden z kněhkupcových sluhů, roznáší zásilky kněh do pražských domů, tedy „roznašeč kultury“. Měření kultury podle mýdla už přestalo, měří se teď podle délky kněhkupeckého konta.

Hned nejbliž dvěřím je pulpit pana šéfa. Obecenstvo je nejraději obsluhováno samým pánem obchodu, děje se tak všude, obecenstvo se domnívá, že dostane od něho lepší zboží. Veselý pán, hezky tlustý. „Zacházení s knihami prý je zacházení s duchy“, ale strašidelné to pořekadlo nezdá se že by rozechvívalo nervy nebo ubíralo tuku. Právě rozebírá šéf „poštu“, odvírá totiž poštou došlé listy.

„Půl centu kresebních sešitů,“ bručí při prvním, „ti lidé myslí, že tu máme nějaké váhy a prodáváme po librách!“ A učinil si na list červenou hlinkou poznámku.

„Cože – že náhodou rozřezal knihu, abych ji vzal laskavě zpět?“ šeptá si při druhém. „Ať si ji nechá a zaplatí!“ A zase červená poznámka.

Třetí list ho patrně baví. Tvář se mu šíří, rty rozevírají v úsměvu. „Poslouchejte, pánové!“

Mručí něco, pak čte nahlas: – „a proto doufám, že počítati budete knihy básnické mně levněji než v cenách krámských, a to tím více, jelikož v knihách básně obsahujících na některé stránce i o pět řádek méně se nalezá, což obecenstvu našemu, nejen jakosti, ale i mnohosti si všímajícimu, často nebude vhod – –“

II

Takový kněhkupec věru aby znal všechno! Čísti, psáti, počítati, stenografii a písma orientální, češtinu, ruštinu, polštinu a srbštinu, frančtinu, italštinu a španělštinu, jazyk Camoensův a jazyk Horiy i Glosky, švédštinu, dánštinu, angličtinu,

němčinu, a ještě několik „tištěných“ řečí. On musí vědět jak je která historie kratochvilna, jak jsou básně milostny, písňe zpěvny, „gratulanti“ praktičtí. K němu přijde kandidát profesury, který byl právě obdržel otázku písemní, a kněhkupec mu musí vyhledat sám veškeré prameny a pomůcky, a nesmí zapomenout ani dvoustránkového pojednáníčka, které bylo vytištěno kdesi v „programu“ pokoutního některého gymnasia. K němu přichází o radu právník i bohoslovec, medik i filosof, učenec i nedouk.

Přijde tesař a koupí si „tabulky kubické“, ale kněhkupec mu musí vyložit, jak se z nich počítá objem dříví. Přijde drobný gymnasiast, koupí překlad Sallusta, a kněhkupec mu musí vyhledat místo, kde „teď jsou“. Přijde venkovan a zas jen na kněhkupci je, aby mu doporučil knihy, dle kterých se nejlépe hnojí, kořalka vaří, dětské nemoce léčí, procesy vyhrávají atd. On musí vyhledat v kníze stránku, kde jsou rady proti bolení v kříži, on nesmí být zaražen, vyhrkne-li na něho otázka, jakéže barvy má znak uherský, a přijde-li někdo a ptá se, kde bydlí doktor X, kněhkupec musí vědět, kde bydlí doktor X. On musí znát také hudebniny, a když kupuje někdo novou polku, očekává od kněhkupce, že mu ji zahvízdá.

Daleká většina požadavků kněhkupci činěných je ovšem rázu opravdového – do těch nám prozatím nic není, každý vzdělanec jich alespoň nějakou značnější část zná. Ale komiky je skoro nepřetržitě také dost, náležitě dobré kněhkupectví ke krámům nejnavštěvovanějším, stále je tu více odběratelů najednou.

U postranního stolku – jeť právě doba masopostní, šibřinková – sedí dvě mladé dámy a probírají se v obrázcích, na nichž jsou národní kroje, historické kostymy a maškarní kukle. U dlouhého pulpitu stojí mladý učenec a prohlíží novotiny, právě z „lipského balíku“ vyndavané. U povýšeného pulpitu šéfova stojí spisovatel a šepce: „Tak tedy – ale brzy, hodně rychle – a prosím vás, tajnost! Ať se toho nikdo nedozví, předešli by mne! A pak, to mně slibte, zatím tu knihu neopatříte pranikomu jinému!“

„Pranikomu – po čtrnáct dní stojím v slově!“ ubezpečuje kněhkupec, zpovědník všech spisovatelů.

„To stačí!“

Mladé dámy u obrázků se nějak rozhádaly. Náhle se obrátí jedna z nich, blondýnka, k poblíž pracujícímu kněhvedoucímu. „Prosím vás, pane, myslíte, že by mně tuhleto slušelo? Musíte si to ale myslit z bílého piku se zlatými kvítky, víte?“

Kněhvedoucí vezme obrázek, dívá se na něj, zas na dámu.

„Zajisté – výtečně!“

„K mým vlasům?“

„Právě!“

„K mé pleti?“

„Zajisté!“

„A zač je ten obraz?“

„Zlatý dvacet krejcarů.“ – Dámy si hrají s obrázky dál. Do krámu vešla babička. Nese ošatku s jablky. Babiččina hlava je přívětiva, v očích a celém výrazu tváře ráz prostičký, upřímný, líce kypré a červené, jaké trvávají pěkný až do osmdesáti lét. Jedna z těch babiček, na něž se každý rád a s úsměvem podívá – jasný večer s červánky.

„Ah, naše babička! Už jsme mysleli, že jste nám umřela!“ volá kněhkupec. „Sebral jsem zase něco novin, to bude pěkného čtení,“ a vyndává zpod pulpitu celý balík tiskopisů. „Písmeny jako palce!“

„I zaplať pánbůh! Už se mně stýskalo, když jsem si ale netroufala. Tadyhle, milostpane, jablíčko, ani flíčku na něm není.“ A obchází od pulpitu k pulpitu a všude položí po jablku a řekne „zaplať pánbůh!“ Sebrala svůj balík a odešla.

„Dnešní Národní!“ zní to ode dveří a muž jakýs nastrkuje ruku s čtyřkrejcarákem.

„Konfiskovány.“

„Už zas – to to krásně vedete! Copak mám tedy číst? Je Svoboda?“

„Je.“

„Tedy sem s ní!“ a odletěl.

Přichází vážný pan profesor a rozmlouvá o své nejnovější školské knize. Vtom vchází také studentík. Zarazil se, jak

profesora spatřil. Přišel si pro román a teď neví, co by koktnul. Ale kněhkupec je praktik. „Slovník přijde teprv s neděle,“ praví, a studentík vychází vysvobozen. Pan profesor je zároveň kněz. Mezi řečí vezme, jakoby nic, kněhkupec nejnovější číslo Svobody, složí je, podá panu profesoru a ten je zastrčí s lehýnkým jen úsměvem, také jakoby nic.

„Prosím, tatínek se nechá laskavě poroučet a jestli už napsal pan Knigge pokračování o tom zacházení s lidmi,“ vyřizuje malá holčička.

„Nenapsal, teprv odpoledne napíše, přišla si k večeru. – Poroučíte, pane?“

„Já – já bych rád předplatil nějaký český hudební časopis.“

Teď je zle. Je objednavatel staro- nebo mladočech? Budou mu vhod tedy Hudební listy nebo Dalibor? Pravý kříž je s tou českou politikou! Mladočeský dělník čte Dělnické listy, staročeský Dělnické noviny, mladočeský učitel čte Besedu, staročeský Posla z Budče atd. Nezbývá než krátký rozhovor, ale chytrý.

„Zajímavě hájil dr. Kučera, velmi zajímavě – četl jste přec?“

„O což dr. Kučera! Výtečný právník!“

„Zajisté výtečný. Mám vám, pane, posílat tedy Dalibora do domu?“ –

Vešla prostá, starší žena. Hned za ní hezká osmnáctiletá slečinka.

„Kdyby mně ukázali nějaký dobrý snář,“ žádá žena. Mladistvý kněhkupecký pomocníček již je zde se snářem.

„Exercierreglement für die Kavallerie,“ šeptá slečinka a tvář její se pomalu rozpaluje.

Kněhkupec se jí nepotřebuje ani podívat do tváře a ví, že se červená. Hledá odvrácen knihu a začíná: „Kam, prosím, pana bratra teď přeložili?“

„Do Kolína, do Kolína!“ rozpovídá se slečinka, s níž náhle sejmuta „vojenská“ tíseň, „už je tam pět dní. Vy znáte bratra?“

„Velmi dobře, vždyť sem chodí kupovat,“ míní kněhkupec, který neměl posud o slečince a její rodině ani zdání. „Prosím, pozdravujte mně pana bratra!“

„Blecha – neštěstí – 53,“ bručí starší žena vracejíc snář.
„Vždyť byla 53 teď dvakrát po sobě – žádný ten snář nestojí za nic, poroučím se!“

Obě dámy šibřinkářky se konečně zdvihly.

„Tohle je pěkné a bude stát nejmíň – ne?“ táže se zas švitořivější a podává kněhvedoucímu vybraný obrázek.

„Ovšem, vezme-li se prostší látka.“

„Ne – já myslím obrázek, tu figurku.“

„Zlatý dvacet, jako ostatní.“

„Bez šlepu a bez tuniky – zlatý dvacet!“

III

Práce má kněhkupec po celý rok dost, a když přišla jeho saison morte, kde se mu udá jen tak z boží milosti odprodat nějakou knihu, má teprv práce nejvíc – a to práce nejprotivnější. Neohlížejme se po vlastním „roku kněhkupeckém“, který trvá v Praze od března do března – a to kvůli napotomnímu velkému lipskému trhu –, vezměm jen rok svůj vlastní.

Nový rok je dobou pro objednávání cizozemských novin, hlavně módních žurnálů. Před Novým rokem se ještě mnohý abonent škrtí, rád by si umenšil výdaj; ale když pak první týden uplynul a oblíbený časopis, jemuž byl tak navykl, se nedostavil, přijde a žádá: „Abonujte přec!“ Zvláště dámy se svými módními žurnály. Ty jsou beztoho po celý rok nešťastny, že týdeníky nevycházejí denně, a opozdí-li se „lipský balík“ jen o jediný den, dáma se pozeptá čtyřikrát. Nos kněhkupcův za té doby skoro se ani nevynoří z velkých jeho kněh. Sepisuje odběratelům svým oučty, píše listy upomínací a v jiných žádá nalehavě za „remittenda“, totiž za zaslání kněh, které odběratel nemíní sobě podržet. A „remittenda“ přicházejí po centech, jedny s díky, druhé s hrubiánstvím, podlaha je jimi pokryta a smutně pohlíží kněhkupec na tu spoustu „raků“. Mnohý z venkovských čtenářů ani posud snad nezvěděl, že jsou také „raci“ tištění.

Ano, kněhkupectví české je už naprosto jiné, než bývalo.

Ztratilo svůj originální, kramářský ráz a je teď kupectvím. Bylo dřív v malých rozměrech u nás, jako je ve velkých posud v Paříži. Tam má každý kněhkupec, zároveň vždy nakladatel, zvláštní „obor“ svůj, jeden prodává jen knihy medicinské, druhý jen divadla atd. Také u nás mělo těch několik málo firem – čtenářů bylo také málo – svůj privilej a své zvláštnosti, každá prodávala knihy jen své, za dvacet let vystavil si kněhkupec přec několik třípatrových domů. Nyní je kněhkupců již víc než dost, a chce-li mít každý z nich domy, třeba jen dvoupatrové, musí se namáhat jinak. Zajeli si tedy pro nový způsob do Německa, a posílají teď knihy „na ukázkou“. Kterýkoli nakladatel český vydá knihu a již jsou zde všichni kolegové ostatní, jeden žádá padesát, druhý sto, třetí dvě stě exemplářů, prozatím „nanejisto“, ovšem, a již je rozesílá „svým“ odběratelům v Praze a po venkově „na ukázkou“. Venkovská nakladatelstva v Německu zasílají zas sama kněhkupcům pražským nežádané množství vydaných spisů svých. Buď má tedy kněhkupec dostatek pro ně odběratelů nebo nemá. Nemá-li, vezme adresní knihu a zašle právníkovi, knězi, každému, koho tam najde, celý balíček spisů. Toho nedbá, je-li adresát už odběratelem v kněhkupectví jiném. „Prosím, pan dr. X už mne zase vyhodil,“ zvěstuje sužovaný roznašeč. – „Po kolikáté?“ – „Už po třetí.“ – „Tedy tam půjdete ještě třikrát.“ – Mnohý nový odběratel přec se nalípne. Jenže často zajímají právníka jen erotica, medika jen numismatica, bohoslovce darwinism, nu, podle toho se příští zásilky již zařídí. Nebezpečná věc pro obecnost, toto zasílání „na ukázkou“. Kněhkupec dráždí jaksi chuť, aby přebírající se v zásilce knihu naříznul a pak už doříznul, kněhkupec doufá, že se kniha zamaže, že ji děti roztrhají, že žena půjčí knihu nějaké přítelkyni, že odběratel vůbec zapomene poslat všechno zpět atd. Zvlášť u nás, pro novost věci, jsou z toho ještě žně – i komika. Mnohý se cítí zásilkou poctěn, kněhkupec, vida, také na něho si vzpomněl! Jiný si myslí, že by kněhkupce urazil, kdyby něco vrátil. Kněhkupec zaslal jistému venkovskému spolku velký balík kněh na ukázkou. Neuplyne ani týden a kněhkupec obdrží lichotivou zprávu, že jedno-

hlasně byl jmenován „čestným členem“ a jak tuze mu děkují za tak skvostný dar. Mnogaja ljeta! – Nebo posílá kněhkupec knihy jistému obchodníku v dříví po celý rok, balík za balíkem. Knihy se nevracejí, konto se pak ale také neplatí – proces. „Posíláme na ukázkou, měl jste sám poslat zpět.“ – „Tak? Dobře!“ – A druhého dne odevrou se dvěře krámu možno-li víc než dokořán a čtyři statní tesaři vnášejí kládu – také „na ukázkou“.

Tedy – „raci“, zmařené naděje nakladatelů, jsou zde. A kněhkupec se teď stará, aby je hodně brzy poslal zpět „do jich původní vlasti“. To je úkolem práce za nočních hodin. Hromady kněh válí se pak po zemi, Don Carlos leží v náručí Panny Orleánské, Egmont je u nohou Nevěsty z Abydu, Rettigové Kuchařka šepce cos Domácímu tajemníku a Pa-pežův syn dívá se do šedivých očí Barbory Ubrykové – spousta! Zato je ovšem za dne méně práce. Jeť zároveň masopůst, v masopostě se nečte. Nanejvýš Tanec od Linka, nebo Navedení ke sklouzání se na bruslích. Přichází slečinka, mladá, zamilovaná. Žádá tu „knihu s listinami“, za žádnou cenu by nevyřkla Tajemníka lásky. Přichází mladý muž. Vybírá velké fotografie na stěnu, koupí barvotisk „rodičky boží“, předplatí Bazar, pak se chvilku ještě rozmýšlí a koupí Mladou matku a PečírkoVa Domáciho lékaře – bude se teď ženit. Přichází mistr uzenář a žádá Die deutsche Wurstfabrikation. Kniha není na skladě, musí se teprv z Lipska objednat. Ale již třetího dne je tu pan mistr zas. „Ještě nepřišla? Aha, „ti Němci“ ji konfiskovali, abychom se nenaučili dělat jejich jelita!“

Zrovna že se jen překlouzne z masopostu do postu. Teď se chodí na kázání a kupují modlitební knihy. „Berla bezpečná na cestu do šťastné věčnosti“, „Brána do nebeské vlasti čili Jádru dobrého semena v dobré zemi“, „Devět stupňů k spasení“, „Malé hodinky k panně Marii“, „Růžové lůžko spasení našeho. Vůně rozkošná a líbezná občerstvení pro nábožné katolické duše“, „Trh ďáblův a Kristův a zač své zboží v obchodě života vezdejšího prodávají (vydal V. Ruffer)“ atd. V Praze je hlavní věci vazba: „Srdce pana Ježíše

v juchtě“, „Srdce panny Marie v bílé kosti“, „Devět stupňů do nebe potažených modrým aksamitem“, jakž seznamy dotýčných obchodníků píší. Venkovan – venkovan má tu zcela jiná přání: „Trochu větší literu!“ – „Je v nich celý růženec?“ – „Jsou tak malé a drahé, má babička má dvakrát tak velké za zlatku.“ – „Prosím vás, máte nějaké dotýkané?“

IV

Fádně se rozplizuje celá doba postní. Kněhkupec se stává biletářem, prodává lístky do kupících se koncertů. Třicet pianistek, samé fenomenální, jeden skutečný Bülow a dvacet falešných, ditto tolik převýtečných houslistů, hornistů, organistů atd., a když už všichni přišli, přichází pak ještě jeden. Má lesklé vlasy, drobné černé knírky, ovální tvář a hebkou pleť. „Prosím, dejte alespoň tuto mou fotografii za sklo.“ On je přesvědčen, že veškeré dámy pražské přiběhnou si pak ihned pro lístky, vždyť je jeho obraz rázu tak unylého, oko tak do neurčita snivé, rty tak pěkně poodevřeny, vše tak rozvařeno –. Kněhkupec má vždycky nějaký nápad. Hned vedle virtuosovy fotografie dal do výlohy Návod na lovení ryb – je to tak nevinné, tak časové teď z jara.

A tvář se stává teď znenáhla opravdovější. Čelo kněhkupcovo bývá ochmuřeno, prst jeho píše do prachu všude cifry, na otázku „Co stojí brošurka o baštách pražských?“ odpovídá klidně: „1450 zlatých po srážce percent.“ Blížít se poslední březen. Na radnici pražské schází se kněhkupectvo. Každý má tobolku naplněnou stovkami a tisícovkami, každý má v ruce velký arch, na něm dluhy a požadavky, běhá tu v radní síni od jednoho k druhému a platí. Venkovští kněhkupci byli už dříve s pražskými svými komisionáři se vyrovnali. Běda venkovskému, který podnes nezaplatil, běda pražskému, který neplatí dnes do krejcaru! Soud je rychle vyrčen: „Žádný úvěr více – nadál jen za hotové.“

Ale je to přec jen platební předmluva. O nějaké čtyry neděle později, v neděli Cantate jsou kněhkupci už všichni

v Lipsku. Sjíždějí se tu z celého světa, jeť počátek pověstného „lipského trhu“ čili „lipské mše“. Trh ten se v neděli zahájí hostinou v Schützenhause. Hned při polívce začnou toasty – zcela tak, jak se roku 1866 za okupace u nás posmívalo, že „Prusové ťukají si na zdraví i hovězím masem“. Pak je pitka, dlouhá, hlučná. Každý dostane veršovanou humoristickou knížečku o kněhkupeckých událostech minulého roku, zpívají sloku po sloce, je Cantate! Čemelí se to vesele na výsluní lidské kultury! V pondělí nato začíná vlastní bursa ve vlastním stavení. Před bursou na ulici rozložili koželuhové z celého světa své skvosty – výroční vtip, že jsou to „kůže se spisovatelů“. V přízemí je výstava drahých kněh, obrazů atd., které se nedávají kněhkupcům jinak než hned za peníze hotové. Nahoře v prvním patře obcházejí nakladatelé nebo jejich plnomocníci od stolu k stolu, od komisionáře ke komisionáři. Každý má na břiše velkou koženou tobolku a na té nápis své firmy. Ukáže arch, srovnají účet, podpíše kvitanci, shrábne tolárky – třeba padesát tisíc jich mnohý velký nakladatel shrábne, neboť lipský jeho komisionář má třeba dvě stě kněhkupců komitentů. Bursa trvá po celý týden.

Lipsko je středem evropského kněhkupectví. Berlín se namahá nyní sice, aby se stal středem novým, ale žárlivosti jeho se nedaří. Nakladatelé němečtí, rakouští, ano i francouzští, angličtí a ruští mají v Lipsku své sklady. Pražský kněhkupec na příklad objednává spisy nevyšlé v Rakousku. Vyplní titulem i cifrou (počet exemplárů) malé ceduličky – pro každý spis je cedulička zvláštní, nacpe je do listovní obálky a zašle svému lipskému komisionáři. Tento pošle k dotyčnému skladu ihned posla pro ty knihy, které jsou na cedulkách červeně podškrtnutých, – „objednávka poštou“. S ostatními cedulkami pošle sluhu na bursu. Zde je sluha nahází do plechových krabic jednotlivých nakladatelů. Nakladatel je pak vybere, zašle exempláry komisionáři, ten je hodí v pracovně své do jistého odvoru, zvláštního pro každého komitenta, a odtud jdou pak nejbliže příští týdenní zásilkou do Prahy – „objednávka lipským balíkem“. Rozsáhlost obchodu toho je po několika cifrách jasna. V Lipsku

nachází se 348 kněhkupeckých obchodů a mimo to 81 komisionářů. S těmi je ve spojení odjinud ke 4000 obchodů. Na Rakousko přichází z toho nyní 476 obchodů (z 878 oprávněných); v Praze jen má 12 lipských komisionářů celkem 98 komitentů.

Nebylo pomoci, čeští kněhkupci musili také do toho kruhu světového. Ještě že alespoň máme konečně své velké kněhkupecké obchody české. Než nastala živnostenská svoboda, bylo kněhkupectví, nyní obchod koncesionovaný, obchodem privilegovaným jako lékárna. V Praze bylo do nedávna téměř výhradně v rukou německých, ponejvíc majetkem cizinců, kteří Čecha strašně nerádi brali do učení a pomocníky své přivolávali si z Německa. Avšak i ty některé firmy české bohužel dosud většinou vedou svůj obchod po německu, snad z pohodlí, snad z neuvědomělosti. Je to věru prapodivné, že kněhkupci pražští se nevzmohli posud ani na české gremium.

Kněhkupec se navrátil z Lipska a činnost jeho jde dle výroční šablony dál. Na jaře prodává Květomluvy a před svatou Terezií, svatou Annou a jinými svatými krasavicemi prodává české básně. V letě musí mít pro domácí i cizí turisty zásoby Baedekrů, fotografií, Průvodců po Praze, map, Eisenbahnkurierů atd. Před prázdninami kupují studující divadelní kusy, „besedníky“, „merendy“, sborové zpěvy – jinou knihu koupí v dobu tu jen student zvláště pilný nebo ten, který propadl. Doba pro školské knihy je ovšem po prázdninách, na začátku školského roku. Tu si pak studentík nakoupí kněh, co jen kapsa rodičů stačí, pět slovníků, třeba tři atlanty, a kněhkupec je rád, že mu může dát všechny skoro již školské knihy české. A na venek se zasílají slabikáře „po kopách“, jako u hokynářů. Ale k fabrice slabikářů těch, vůbec ke „skladu normálních kněh“ nesmí se kněhkupec obrátit jen tak s ceduličkami, nebyla by to „náležitá úcta k úřadům“. Stalo se již, že tam nevyhověno požadavku došlému z Ameriky na větší počet kněh, byl jim „podezřelý“. – Pak přichází doba kalendářů, jichž máme již pro každý stav. Pak přichází sv. Mikuláš, přicházejí svátky a kněhkupec se zlobí, že ne-

máme dostatku zábavných obrázkových kněh pro českou mládež. Z nouze se kupují německé, tištěné na plátně, s obrázky na prkýncích.

Nejveseleji je ovšem kolem sv. Jana, sv. Václava atd. Tu pak žádají hosté, zvyklí tak u kněhkupců venkovských, také leštadlo na boty, pouzdra na brejle, a „kroniky o Štilfrýdovi“ přicházejí zas ku cti. Jeden chce „tu písničku, která začíná: Když jsem spala pod jabloní“, druhý chce „takovou tu tlustou knihu, co je v ní ta historie o těch nešťastných milencích“ nebo „povídku, která začíná, jak před hospodou stál vůz“, třetí žádá „obraz, který se hodí do pokoje na pravou stranu“, čtvrtý „knihu pro ženskou bez deštěk, aby mohla dobře vařit“, pátý „nějakou zapovězenou“, šestý nějakou už dávno vyprodanou – „tak mi ji nechte vytisknout!“ – „Chtěl bych nějaké svaté obrázky.“ – „Těch nemáme, ale máme obrazy výtečníků.“ – „Tak dobře, dejte mi tedy obraz sv. Antonína Paduánského!“

Hloupé evropské lidstvo zcela zbytečně se tak dlouho namáhalo. Mohlo zcela prostě přelézt čínskou zeď, sebrat Číňanům jich vynálezy – před dvěma tisíci lety mohli jsme již ve mnohém směru být tam, kde jsme teprv dnes. Smějme se Číňanům, bez nich bychom snad podnes neměli své miliardy kněh, denní časopisy, miliardy ročně poštou dopravovaných listů, – neměliť bychom podnes *papíru*. Již ten náš název „papír“! Děláme si z hadrů *plstěnou* blánu pro psaní a jmenujem ji podle rostliny, podle „papyru“! Vynálezce Číňan je i v tom rozumnější. On nazývá papír „či“, totiž „*věc rozumnou*“.

A jak rozumnou! Písmo a papír! Řekněm třeba, že je vynález písma vynálezem ještě vznešenějším. Písmo zlomilo sílu prchavého času. Němé myšlénce mé dodá „těla a hlasu“, na druhý konec světa mohu řídit krok její a tam vynikne duševní paprslek z ní v tomže úhlu, v jakém zde se do písma ponořil. Jsme zde jen chvíli, ale písmem žijou naše myšlénky po věky a věky; proud času jde neuprosně dál, ale popsaná blána hlásá daleké budoucnosti, cože duch lidský byl k zralosti přivedl již v dávné minulosti. Divoch chvěje se před písmem jakoby před něčím zázračným a mudrc Plato mohl směle je nazvat „věčně trvajícím, nezměrným hlasem, jež vynalezl buď nějaký bůh nebo člověk bohorovný“. Je to řeč stupňovaná, řeč pro oči.

Jenže se dlouho spojovalo písmo s blanou rozmanitou. Na počátku psali na listy bylin, na kůru a lýčí stromů, jako podnes as 10 milionů lidí.* Pak na tkaniny, na plástě ka-

* Čti článek prof. Gebauera o etymologii slova „kniha“, uveřejněný v Národních listech; srovnej si také výrazy německé „Birkengesang“, „Buch“ atd.

menné a kovové, na tabulky dřevěné, pak na pergamén. Pergaménu znenáhla se už nedostávalo, nastala barbarská doba „palimpsestů“ – oškrabovali pergamény popsané věcmi často drahocennými, nenahraditelnými, aby je mohli popsat znovu. V tu dobu přišel k nám papír.

Vynálezce písma je neznám. Vynález ten sáhá nějakých 5000 let před náš letopočet. Zato je vynálezce papíru znám. U Číňanů, kde ještě Konfuc nauky své psal na tabulky dřevěné, povstal roku 95 před Kr. učenec Caj-Lyn a učil krajany své z odpadků šatních látek, lněných, konopních a hedbávných, dělat psací blány, „či“, náš papír. Caj-Lyn uměl sám již dělat archy dvě stopy široké a padesát stop dlouhé. Byl „ministrem orby“ a Číňané svému ministru a papírníku vystavěli chrám. Vskutku je pravda, že lidstvo dovede vynajít teprv pak něco, když toho již nanejvýš potřebuje. Tenkrát právě byly způsobily spisy Konfucovy v Číně takovou revoluci, že nestačil psací materiál posavadní, že musil přijít nový, a také přišel. Posud je spotřeba papíru tam mnohem rozmanitější než u nás. Užívají ho na obálku, kde my berem voskovaná a jiná plátna, dávají jej místo skla do oken, dělají z něho deštníky a slunečníky, celé šaty, rubáše pro mrtvé – kde jsme my se svými papírovými manšetami a límečky! „Papír, pemzlik, tuš a kalamář jsou čtyry nejvznešenější věci na světě,“ praví Číňan. Nejslavnějším svým císařům připisuje vynález jednotlivých druhů. Tak na příklad onoho druhu zlatě a stříbrně stříkaného, jež jsme viděli vloni na Světové výstavě a jehož se užívá při příležitostech slavnostních, gratulacích, listech na vznešené osoby atd. Také jsme viděli na výstavě té všechny přístroje, jichž užívají Číňané na vyrábění papíru. Jsou velmi prosty a primitivní, snad zrovna takovy, jaké byly před 1969 lety.

Tataři vnikli do Číny a odnesli z ní „umění papírové“. Arabové vojensky zas navštívili Tatarsko a přenesli umění to k sobě a do Persie. Stalo se privilejem spisovatelů, „al Warrák“ připojuje mnohý poeta ku jmenu svému – „papírník“. S Araby přišlo do Španěl, odtud do Francie a z Francie, jakož křížáckými válkami také zároveň přímo z Východu,

rozšířilo se po Evropě. Nyní jsou nejlepší papíry anglické, skotské a francouzské. Jiných než tak zvaných „fasonovaných“ čili různě vzorkovaných a barevných papírů z Angoulêmu a Annonaye ani neužívá evropská slečinka na své lístky milostné. Vynález kněhtisku, dřevorytiny, litografie, fotografie a rytin v kovu vyvolal nové vždy vynálezy v papírnictví.

Také podle papíru lze lidstvo rozdělit. Bez písma vůbec žije na zemi posud as 360 milionů lidí; 10 milionů (kmenů ethiopických, amerických a australských) užívá posud bylinných listů, lýka a tabulek dřevěných; 500 milionů (Číňanů, Siamesů, Japanců) užívá papíru čínského; 130 milionů (Peršanů, Arabů, Armenů, Kavkazánů, Koptů, Osmanů atd.) užívá papíru arabského (bavlněného); 360 milionů čistého kmene indoevropského (blednoucího a červenajícího se) užívá papíru evropského, zhotoveného ze všech možných hadrů, dřeva, slámy, rýže, bramborové natě atd.

Je libo číst nějaká dáta? Pro nás 360 milionů kulturáků vyrábí se ročně 1800 milionů liber papíru v ceně 378 milionů zlatých. Papíren je 3960 a zaměstnávají ženských i mužských pracovníků vůbec 370 000. Tiskárny spotřebují na knihy a časopisy samy 900 milionů liber. A ostatek? Statistika je dnešního dne již velmi zevrubná a poučná. Vypočítala, že průměrně píše z nás každý za rok 10 listů, že přijde na každého 5 čísel nějakých novin a ze všeho vyrobeného papíru že každý spotřebuje průměrně 5 liber. Není pochybnosti, vzdělanost pokračuje, před půlvěkem potřeboval jednotlivec jen 2 $\frac{1}{2}$ libry. Jenže my v Rakousku jsme ještě tak před tím „půlvěkem“: 3 $\frac{1}{2}$ libry přijde na jednoho Rakušana, nic víc. Chceme-li se něčím potěšit, můžeme poukázat na Turka, ten spotřebuje jen $\frac{1}{3}$ libry. Zato ale Angličan 11 $\frac{1}{4}$, Američan 10 $\frac{1}{3}$, anglický osadník v Australii 14 $\frac{1}{2}$!

A 360 milionů lidí vůbec posud nepíše a nečte, ani noviny ne! Ti nebozí! „Teprv umíš-li číst, jsi člověk,“ praví Armen. „A teprv umíš-li číst feuilleton, jsi vzdělanec,“ dodá zajisté každý rozumný – či ne? 360 milionů lidí posud bez feuilletonu!

NEDĚLE

1874

I

Se zvláštním potěšením jsem četl tyto dny v českých listech zprávu, že vzdělavací spolek Tyl uspořádá pro zimní neděle celou řadu přednášek poučných, na vzdělání tříd dělnických, řekněm raděj hned na *osvěžení* jich, a to na osvěžení duševní i tělesné. Kvůli přednáškám těm odbývají se porady všech spolků dělnických, přednášky budou se tedy díti dle určitého, promyšleného plánu. Výborně! Kdybych směl hned zde něco k tomu poradit, bylo by předně, aby obsah přednášek vždy byl takový, by dělník posluchač odnesl sobě pro týden *jasné* látky ku přemýšlení, a pak aby místnost přednášek byla co možná hodně prostorna a vzdušna, ne plna výparů a dusu zas jako nějaká dílna. Obětujte na to něco, nemáte-li sami dost, sbírejte příspěvky, každý uvědomělý přítel dělnictva rád přidá groš svůj. Jeť neděle – ne snad pro každého, pro člověka pracujícího duševně či tělesně ale dojista – dnem velmi důležitým, mnohem důležitějším, než mnohý míní. Nedělí, totiž dnů *nevěnovaných práci*, bylo za všech časů a u všech národů dost. Zákonodárství se s nimi zanášelo, náboženství se jich zmocnilo, filosofové a socialisté výdatně sobě jich až podnes všímali. U Němců na příklad věnovali pojednáním o neděli, o dni svátečním, celé řady spisků, nejnověji a nejdůkladněji učinil tak známý anthropolog doktor Edvard *Reich*, rodilý Moravan.* Promluvme si zde hned dle něho trochu o neděli, bude to také „přednáška pro lid“, a ne nezajímavá.

Život náš má dva velké pány, všemohoucí, řídící naše konání stále, jsou to slunce a měsíc. Den a rok určuje nám slunce, týdny a měsíce určuje měsíc. Když slunce vyjde,

* Studien über die Feiertage.

pracujem, když zašlo, odpočíváme a sbíráme nových sil. Nad bděním a spaním, nad prací a odpočinkem rozhoduje slunce. A když člověk pracoval řadu dní směrem jedním, je zas nutno, aby určil sobě den, kdy pracuje směrem jiným; pro toho, kdo vydělává silou svalů svých, nastává potřeba, aby zas měl den, kdy zapracuje si trochu mozkiem a čivami; a naopak. – Po dni, nejkratší naší míře časové, máme za další míru skupinu *sedmi* dnů, týden. Je to právě týž čas, kterého potřebuje měsíc ku jedné ze čtyř obdob svých. Šest dní práce, sedmá neděle – měsíc rozhoduje o tom. A rozhoduje skoro u všech národů stejně, neboť všichni národové *musili* stejně pozorovat ty proměny měsíce. „Sedmička“ se stala číslem posvátným – sedm hodin máš denně spát, sedmý den máš odpočívát, sedm planet znali hvězdáři staří, sedm znali staří „hlavních sil“ přírodních, v Egyptě měli sedm tříd čili kast obyvatelstva atd. Učenci připisují první určení téhodne a neděle *Babylonským*. Od Babylonských i od Egyptanů přejali týden a neděli *Židé*.

Proměna měsíce je důležitým oddílem v životě člověka. Od nejdávnějších dob panuje přesvědčení, že měsíc má nejen zvláštní vliv na duševní a tělesné choroby člověka, nýbrž že velmi vážně účinkuje na rozvoj povahy celého národa, ano že určuje i osud celého lidstva. Podobá se, že také *Slované* velmi záhy všimli sobě co lid rolnický významu měsíce. Alespoň tomu nasvědčují hojná česká říkadla nedělní, na neděli Liščí, neděli Kýchavnou, neděli Smrtnou, neděli Květnou. Říkadla ta jsou četna, ve mnohém z nich ozývá se hlasitá ozvěna z nejdávnějších pohanských dob.

Nejen týdenní neděle, také jiné svátky výroční visí na velkých těch tělesech nebeských. Zdá se, že jisté přerování obyčejného života zvláštními svátky náleží k nutnostem pro přirozenost lidskou. Každý člověk má určité své povolání, mozek jeho pracuje takřka stále jedním směrem, pak mu ale nestačí prostý odpočinek noční a nedělní, on musí, aby vyhnul se zlým následkům jednostranné duševní práce, mít doby výminečné, svátky. Zas jednou jiné látky, jiné myšlenky, tak sobě žádá ústrojí naše mozkové. Svátky ty vyznačují se pak

hlavně tím, že se v nich – předně více jí a více pije. V tom není náhoda, je v tom pud, a rodí se podnětem zevnějším, právě tím svátečním, který označuje činy naše způsobem nevšedním. Že pak vše, co člověk podniká, musí mít jakous zevnější příčinu a slunce že je pro nás nejvelkolepější a nejvýznamnější příčinou zevnější, jsou také skoro všechny hlavní svátky, jaké máme, připjaty k *slunci*. Připomeňme sobě vánoce čili „novuzrození slunce“, do kterého mnozí národové kladou svůj Nový rok, atd. Vánoce neslavíme toliko my Evropané, slavili je také staří Peruané a Mexikané. Nejprv člověk zbožně slavil velkou moc přírodní, a hned po zbožnosti přišla dobrá kuchyně, tanec a hry do každé slavnosti.

Staří Řekové pravidelných našich neděl neznali. „Nebyli národem filisterským, člověk jim nebyl ještě pracovním strojem, továrny nevyrůstaly z jejich půdy a svátků měli dost a dost“ – a to je to hlavní! Tu se pak koupali, slavnostně převlíkli, aby před své krásné bohy přece nějak slušně předstoupili, pak provozovali gymnastické hry a *naslouchali hudbě a poesii*. O bozích svých věřili, že jsou to páni velmi veselé mysle, byli tedy hodně veseli na počtu bohů a šlo jim to k duhu. Také *Římané* neměli vlastních nedělí, zato ale velkou sílu svátků. Nejpěknější byla z nich „charistia“ – společný hod pro příbuzné a přátele, aby při něm v lásce si vyrovnali veškeré nastalé spory své. Později zavedli sobě láskyplné takové hody také křesťané; nyní hodů více není, jsou jen v Ochranově a i zde mají význam jen zevnější.

U *Hebreů* byla neděle čili *sobota* nejprísněji určena a držána. „Židé byli národ zvláštní, náruživý, ukrutný. Aby byl národ takový v palné krajině udržen v kázni, mravu a zdraví, musily mu být dány co nejprísnější zákony náboženské. Sobota nebyla dnem slavnostně veselým, nýbrž opravdovým, byla jhem na divokost Židů“ – jakýms týdenním výpraskem. Ani ohně nesměli sobě v den ten rozzít. Kdo sobotu znesvětil prací, měl umřít. Na znesvěcení soboty hrozeno bohem, že vyvrátí Jeruzalém z kořene, že vyhubí Izrael. Sobota nepovznesla mysl židovskou – viděli tu samou tekoucí krev, dýchali puch škvařících se obětí zápalných – byl to bůh

pomsty a krve, jejich Jehova! Čtete sobě ustanovení v Čtvrté knize Mojžíšově, kap. 28, samá oběť, samá krev, denně, každou sobotu, každý svátek! Kristus pak neurčil sám týdenního svátku žádného. Patrně nechtěl změnit zvyky staré židovské, chtěl jen ukrutnost lidu svého změnit na ducha lásky. Naši neděli určili prý apoštolé, a sice na oslavu dne Ježíšova vzkříšení.

II

„Neděle a svátky musí být; kdyby neděle nebylo, musili bychom si ji ustanovit.“ –

Předně jí potřebujem co odpočinku. Promluvte s dělníkem, jak brzy by as se cítil hotov se silou svou, kdyby nenastávaly mu více dny poklidu. Také užívá skoro každý dělník nedělního odpočinku milerád. Kontoáristu, úředníka, fotografa, hudebníka, kočího nalezneš třeba i v neděli při práci jejich, kováře, zámečníka a tak podobně těžce pracující lidi zajisté jen velmi zřídka a jen v případech co nejnutnějších. Rovněž nutně musí si odpočinout hodinář nebo kdož vůbec při práci místo svalů napínati musí čivy své. Nebo barvíř, soukeník, jehož tělesné ústrojí trpí vlivy škodlivých lučebnin.

Zákon i obyčej chrání neděle. Bez nich by společnost lidská byla neskonale smutná, skleslá. Pomyslem si, jak často by bez nich dovedla lakotnost továrnická hynoucího namaháním dělníka v peněžitý svůj prospěch využítkovat, vyssát a zničit zcela. Nyní již jsme v sociálním uvědomění pokročili, nyní již dovede sobě pracující třída obhájit dny svého odpočinku sama – vzpomeňme sobě jen na úsilí, jakého vynaložili na příklad typografové, aby obhájili si nedělní klid svůj. Ale vzpomeňme sobě ještě na dobu nedávnou, kdy nižší, totiž pracující třídy byly třídám vyšším, totiž lenošícím, dány takřka ve psí. Kdy o právech každému člověku vrozených nesmělo se ani hlesnout, kdy sta lidí „neurozených“ mělo jen tolik ceny, mnoho-li jediný člověk „urozený“ mohl mít z nich okamžitého zisku, kdy počítáno jen dle kusů, ne dle lidí. V těch těžkých dobách absolutis-

tických byla neděle pravým spasitelem lidu. Neděle mu dala odpočinek, přiřkla mu jakás přece práva, vrátila mu pocit *rovnosti*. On měl neděli svou právě tak jako kdokoli jiný. Ovšem měla neděle vysloveně skoro jen význam náboženský, kněží jí užívali třeba na zapevnění jen své nadvlády, ale přec pocítil člověk v chrámě vzdor ozdobným oratoriím a vyhraženým lavicím kostelním, že je roveň všem ostatním, a co se tu praví a děje, že platí stejně všem. Dogmat člověk nepochopil, ceremoniím neporozuměl, ale neděli měl. Bohu byl den ten, vylučující na oslavu jeho všechnu těžkou práci, věnován, člověk ale měl svůj nevyvážitelný prospěch.

Poesii jistou neupře zde nikdo, a čím vším byly poetické dojmy uhnětenému člověku v mořivém klopotu jeho! Zde byl najednou člověkem zcela jiným, směr jeho myšlének povznesl se nad trud všední a každá myšlenka měla dosti časové prostory, aby se rozvinula a prohloubila. Teď člověk již zraje, ale v oné době byl ještě dítětem a rozpomeňme se, čím že nám dětem byla neděle. S ranním rozbřesknutím skutečně jako by byl ihned nastal den od jiných dní naprosto rozdílný. Vzduch byl jasnější, světlo bělejší, slunce úsměvnější. Bílé prádlo, nejhezčí šat, jídla nadobyčej vzácná, hojná, neohříváná – mělať matka dnes čas, aby se s kuchyní zanášela. U sousedů tatáž vůně kuchyňská. Na ulici samý jen lid pěkně oblečený. Nad tím vším slavnostní znění velkých zvonů. A doma rodina pohromadě celá, pohromadě bez únavy – jednou jedinkráte rodinou za celý týden! Byla v tom poesie, byla! A poesie povznáší a sílí.

Leckde zkusili a zkoušejí uškubnout i kus neděle nebo ji celou pro dobu pracovní. Ta věc se mstí. Když ne v neděli, tedy v pondělí nebo v kterýkoliv jiný den klesnou pracovníkovi ruce a odpadne mu chuť, on si učiní náhle neděli mimořádnou. Pak ale nemá neděli tu zároveň jeho rodina s ním, děti jsou ve škole, žena za jiným zaměstnáním. Osamotnělé pobavení je průměrně *dražší* než zábava s rodinou společně užitá a přitom – pracovník neokřál ani v kruhu rodinném. Přišel tím o vzácné, výdatné vzrušení.

Ještě jinde, hlavně v Anglicku, věnují neděli *jenom* po-

klidu. Mimo zanášeni se věcmi náboženskými je vše ostatní vyloučeno naprosto. Také to je chybou. Ne pouhé odpočívání svalů a ne pouhé zadumání reflexivní, pracující člověk potřebuje ještě jiného.

Našemu pracovníku přináší neděle léky rozmanité. V neděli sobě dělník trochu déle přispí, což, je-li jizba vzdušna, patrně silám jeho prospět musí. V neděli opatřuje sobě silnější a lepší stravy, také větší jí množství. On sobě popřeje i nápojů sílicích, a činí-li tak v míře skrovné a rozumné, činí tak zajisté na prospěch svůj. V neděli okřívá mytím, koupelí a čistým prádlem. V neděli konečně má dosti času, aby z časopisu poučil se o běhu světa, aby sobě přečetl dobrou, zajímavou knihu, aby si vyšel s rodinou na volnou společnou procházku, na které mnoho se vidí, o čemž lze společně přemýšlet. Dělník si nejen tolik a tolik hodin odpočine, on se posilní tělesně, on ale také vyvázne z jednostranného myšlenkového směru, zanedbávaná činnost mozková se opružuje, protiva mezi stálou činností svalovou a zanedbávanou mozkovou se vyrovnává.

Dělník hlavního města má nepoměrně větší příležitost dosíci duševních požitků než dělník venkovský. Pouhá procházka již zahrnuje ho dojmy co nejrozmanitějšími, jsou tu obrazárny, musea, zvěřince, stavby a sady, jsou veřejné čítárny, je divadlo, které ho vyláká z *úporných*, začaděných, dusných hospůdek atd. Každá příležitost další k duševnímu osvěžení musí být vítána. Proto jsem také vřele a upřímně uvítal zprávu, že spolek Tyl uspořádá pro letošní zimu řadu systematicky vedených přednášek pro třídu dělnickou. Jsou prý nyní náhle překážky v tom, policejní nebo jaké. Nechtě hledí pořadatelé nějak překážkám těm vyhovět, myšlenka sama je velmi pěkná a výsledky i účinky duševního takového činu jsou vždy veliky, ba neocenitelné.

O VYCHOVÁNÍ DĚVČAT

1868

Nemasopostní rozprava v trochu masopostní formě

Část vzdělaného lidstva dostává se nyní do kazatelského tónu, jako vždycky, když ostatní část, ta větší, nemá ani nejmenší chuti, aby nějaké kázání poslouchala. Takovým dobám říká se, že jsou „dobami lidské zkaženosti“, snad proto, že je v nich nesmírně mnoho upřímnosti a upřímnost že není žádná ctnost. Proto také doufám, že mne nikdo nenazve ctnostným, budu-li upřímným a začnu-li v době masopostní, kdy je opravdovost bláznovstvím, být *právě* takovýmto bláznem opravdovým, který myslí, že někdo jeho kázání poslouchá. O čem chci perem kázat? Feuilletonistovi bývá nejsnáze psát o ničem a kazateli nejsnáze mluvit o poklescích ženských, já to spojím a promluvíím několik prázdných slov o tak zvaném „vychování“ našich děvčat. Staré thema, omluvené a přemluvené už dost a dost, a mnohým proto již hnusné, ano, ale mně *právě* proto tím příjemnější!

Tak, začátek byl by už učiněn či napsán; trochu spletený sic, ale to neškodí: tím spíše může se v něm hledat důmysl. O vychování děvčat! Ano, může se o něm psát, neboť jest mnoho svědků, kteří najisto tvrdí, že děvčata naše se vychoávají. Ba může o něm psát i mužský, ač dámy mu s řídkou jednohlasností uprou znalost věci, – aspoň nemůže pak za to, nedovedl-li být objektivní. Ale *krátce* mluvit o tak omluvených věcech, to je hlavní pravidlo, pro jehož dodržení se pak už ledacos odpustí! Protož typograficky krátce!

Především ohražuji se proti tomu, že bych rozuměl výrazem „dobře vychované ženské pohlaví“ jen pohlaví skládající se z vtělených universit, z ženských doktorů dle vědeckého stanoviska v krinolinách nebo bez krinolin, ze samých duchaplných spisovatelek, z výtečných kuchyňských lučebníků a z vynikajících sopránových neb altových řeč-

níků pro emancipaci. Každá ať se vyvine dle talentu svého zvláštního, jak (a jak vysoko vůbec) může, neboť jakož z mužského pohlaví je mně dobrý švec vždy milejší než nejšpatnější ministr, takož atd. Také bych nerád, aby se věhlas čela vzdělal na útraty hladkosti jeho a chladný rozum lící na útraty jich úsměvnosti, navrhuju po každé vědecké přednášce ihned rozumný taneček a vidím v zábavně odtančené besedě a ohnivě provedeném kvapíku velkou mne-motechnickou pomůcku pro přednášku předcházející. Řekne-li se: „Svěřil se mi při čtverylce, bylo to po přednášce, ve které dr. Ambros mluvil o pyramidách, o sfinxech a jiných ošklivých egyptských zvířatech,“ nezapomenou se alespoň pyramidy, pokud se nezapomene ten, který „se svěřil“. Jsem pro vychování co možná výdatné pro život, ale tak, aby se přitom život sám neztratil. Ať se vychovává dost, podle poměrů a osobního talentu třeba mnoho, ale ať se nevycho-
vává průměrně příliš mnoho!

To je ovšem trochu odvážné napomenutí v době, kdy lze říci, že se teprv pomýšletí *začíná* na výdatnější vychování děvčat; ale těch, kteří se domáhají nového, zdravého způsobu vychovatelského, také se to netýká ani tenkrát, když vzdor dobré vůli chybují, nýbrž jen těch, kteří bez přemýšlení a bez dobré vůle dle starého šlendriánu mrzačí novou generaci právě tak, jak mrzačili starou, zkrátka, kteří vychovávají *nepřirozeně*.

Praví se: „Muž pěstuje stromek kvůli ovoci, žena kvůli květu.“ Absolutní pravdu pravidlo to ovšem neobsahuje, zato ale jistou pravdu průměrnou. A obsahuje-li pravdu tuto, nuže ať se nehledí tedy zvrátit příroda na nepřirozenost, ať se pěstuje právě ta doplňující krásná vlastnost zahradnická, ať se outlý dívčí duch vede tak, aby ze všeho, co později v životě soukromém neb třeba i veřejném s jeho působivostí se spojí, vypěstoval květy hojné, nejen hojné, ale i vonné a plné, přirozené.

Skřivánek v poli – volím to milé zvířátko, abych jiným obrazem neurazil – je s vychováním svým stokrát šťastnější než tak mnohá slečinka pražská, jejíž vychování stojí rodiče

velké oběti: onen se vychová zcela *dle* přirozenosti své, tato zcela *proti* ní, onen je vyslovenou příjemnou individualitou, tato bezvýznamným tuctovým zbožím. Lepší výsledek by byl, kdyby se tato vychovávala sama, než že ji vychovávají jiní.

I nejhoupější vídeňský žurnalista byl by již uhodl, že pod vychováním přirozeným nevyrozumívám jiného než vychování na základě čistě národním, na základě mateřského jazyka. Ano, neboť i nejhoupější člověk vůbec by nahlíd, že jen to je úplným majetkem duševním, čemu úplně se rozumí, a že je alespoň velmi nebezpečno plýtvat časem, když čas školský je poměrně krátký, jak u děvčat být *musí*. V Praze je něco málo dobrých dívčích škol českých a síla škol německých, dobrých snad pro Němkyně, pro Češky naprosto zhoubných. Nemluvím o tom, že se vůbec učí tu děvče snad věcem zbytečným, že dle naučených metod svých učitelské zahravnice pěstují duševní krásu tím, že na ořech zavěšují utrženou růži a na růžový keř, „kvůli větší kráse“, z papíru vystříhaný karafiát. S tím cizím šperkem dovede se, rozumí-li se tomu, alespoň dojem nějaký udělat a je tedy výsledek alespoň zevnější. Ale české děvče nedojde ani toho porozumění, navěšené ty na ni šperky jsou jako frizérkou nahodile sem tam navěšené stužky; trvají, pokud slunce barvu z nich nevypije, vlají, pokud deštěm nesplasknou, rozpadnou se konečně a nebohá, prázdná dušinka neví kudy kam, neboť klamný, cizí stín byl přelítl její dráhou a spletl ji. Huř je ale, že české děvče nezíská ani z toho, co je rozumného ve školách vzdor jich metodám. Cit její se nezušlechťuje, rozumu nepřibývá, naučila se dříve myšlénkám svým dávat vzniku na základu slov jiných, nechávat na cit svůj slovem zcela jiným působit, nyní se učí jen papouškovat, naučení a vědomosti jsou mrtvou hromadou, jež paměť s sebou z donucení vleče a jež co nejdřív nechá se někde stranou ležet. Cit a rozum nedocházejí přirozeného rozvoje, duševní mládí nepostupuje ku květu, opět jen výše uvedené navěšené stužky.

Věru, kdyby bylo v masopostě dovoleno člověku, aby

ho srdce bolelo také ještě jinde než elegantně v taneční síni nebo přirozeně doma v bytu, mohlo by se říci, že zabolí i na ulici, když tak člověk jde za houfem školských děvčat, když je slyší mluvit ty naučené fráze a každé přízvukem rozdrchané slovíčko učí, že ten tvor ani nemyslí. Jaké to musí být velké husy, které vychovávají tyto maličké, zvolal bys, kdybys sobě nevzpomněl, že rodičové jsou víc vinni než vychovatelky a ještě jiní lidé také víc.

Je tomu právě tak as čtrnáct dní, co se mne dovolávalo v jisté společnosti děvče čtrnáctileté, abych přisvědčil jejímu tvrzení, že „Čechy jsou ostrovem“. Slyšela ve škole: „Das böhmische Volk ist eine Insel im deutschen Meere.“ Nebyl bych se jí ani dost málo zadivil, kdyby byla jako jiná dámička malá tvrdila, že manželka Mojžíšova jmenovala se Jehovah, nebo kdyby byla, berouc na sklonku roku knihu s letopočtem roku již příštího, zvolala: „Aha, to je kniha, když bylo *minule* 1868!“ A přec nebyla ta ostrovanka bez přirozených talentů, vzdor svým čtrnácti letům uměla už velmi důmyslně očima mluvit, a vsadil bych se, že podle čamary a důstojnické šavle nepřijde na ulici ani jedinkrát do rozpaků, v jakémže má zemském jazyku mluvit! Ano když se nedává výdatné podpory ani rozumu ani citu, pomáhá sobě obé mlskami, někdy nebezpečně barvenými.

Věru že by bylo ve velkém prospěchu těch dětí, kdyby sobě mohly napřed vlastní své rodiče vychovat! Velká síla rodičů je posud velmi, velmi hloupa, a myšlénka ta mohla by člověku i masopostní humor zkazit!

MUŽATKY

1874

Žena – ženy – emancipace žen – otázka ženská – žena v slovanském právu – žena v moderním právu – a „žena, žena“ zní to zas jednou ze všech stran.

Bývá tak již s otázkami moderními. Máme jich několik pro věk svůj: Když se rozvlní otázka národní, je válka, když sociální, je revoluce, když náboženská, je reakce, když ženská, je řeč, mnoho, tuze mnoho řeči. Zbytečna není, to tím nechci říci. Mám úctu k snahám, které hledí zlepšit, co zajisté mezi námi posud není dobré, které chtějí neprovdaným a nezámožným ženštinám opatřit pojištěnou existenci tím, že uvádějí je do nových kruhů pracovních, které tím, že ženu vyučují novým věcem praktickým, místo tiché resignace a smutného pocitu mdloby vkládají jim do prsou ukonejšující, spásonosný pocit samostatnosti, které zkrátka pomocí rozumné práce zaplašují zaměstnávání se hluché a pusté, a rovněž u jedněch bídu jako zas u jiných věčné honění se za pouhou povrchní zábavou. Ale při všech těch snahách je posud víc řeči než skutků a je to přirozeno. Snahy ty mají posud jen ušlechtilé nadšení jednotlivci, ne stát, ne celá lidská společnost. Posud je místní diletantismus, kde má být všeobšáhlý, rozvětvený systém. A systém musí přijít, lidská společnost celá musí se konečně ujmout otázky té. Pak také teprv uvedou se zároveň všechny výstřednosti, jichž se proud „všeobecné ženské emancipace“ teď dopouští, na pravou míru. Teď nemá ten proud mezí, posílá ženu na astronomickou observatoř i ke pramenům Nilu, na katedru i za psací pulpit ouřadnický, na stolec soudcův i na tribunu parlamentární, ke kovadlině v kovárně, k rudonosným balvanům tisíc stop pod zemí i do lidobijných válek – pardon, to ne, ke kovadlině ne, do dolů ne a do válek také

ne. Ale divím se, když presidentkami Spojených amerických obcí, že nechtějí být také jenerálkami ruských výprav proti Chivě.

Co Schiller v Stuartce píše – „jen tvorem slabým žena jest“ –, zdá se, že přec cítí žena i nejpyšnější. A proto také mohl dokázat dějezpyt, že všechny povídky o Amazonách, o státech obydlených jen mužatkami, byly právě jen povídkami. Nemůžem naprosto tvrdit, že nikdy a nikde se nestalo, aby se bylo neodválilo třeba něco žen od svého kmene nebo od své obce a neusadily se pro sebe, ale nadlouho jistě ne a často již docela ne. Vidíme to na lidstvu nynějším, v němž jsou přec prarozmanití národové a na prarozmanitém stupni kulturním, kde jsme ale podobného příkladu neviděli ani jediného. Jedna jediná byla za „naší“ paměti obec zcela ženská. Marda, vesnice to na říčce Paravardi poblíž velké turecké pevnosti Šumenu, kde tak as do let třicátých našeho věku žily jen a jen ženštiny, kolem dvou tisíc hlav. Ale vesnice ta byla tak něco jako Řepy u Prahy, trestnice, – jen však pro nevěrné ženy. Žily zde volně, chodily bez závojų, netrpěly mezi sebou ani starých ani ošklivých, a když přišel návštěvou nebo cestou muž, měl se tu v každém ohledu co nejlíp. To ovšem nebyly žádné Amazonky, jak je popisují spisovatelé staří. Ty žily prý pohromadě v celém státu, jen krátkou dobu v roce tovaryšily s muži z některého sousedního kmene (někdy si je výbojně ukradly a pak se slávou a dary zase vrátily) a dcerky pak si ponechaly, kdežto kluky vydaly do péče otcův. Dcerky vychovávaly pak po spartánsku, cvičily je ve zbraních a jízdě, navykaly těžké práci. Často přepadaly jako kočky, beze vsí válečné výpovědi, státy jiné, sváděly bitvy a byly v nich velmi zlé. Ale dějezpyt ukázal neuprosně, že – ani nebyly. Vyhnal je z Asie i z Afriky. V novější době, totiž po objevení Ameriky, utekla se pak báj o mužatkách na břehy Amazonu, řeky v Americe Jižní. Byly prý nesmírně bohaty zlatem – hltavý běloch šel za zlatem, ale nenalezl Amazonek ani u pramenů Amazonu; pověst se utekla zas do vedlejších proudů hlavní řeky, běloch šel za ní a vypudil ji i odtud. Nyní známe ozbrojené ženy

jen u krále dahomejského. Jakmile dosáhne některá z jeho žen dvaceti let, je mu už stará a on ji dá ihned na vojnu. Deset pluků ženských má už černý dahomejský majestát a jsou jeho tělesní stráží. Utíkaly před nepřítelem velmi pochvalně.

Jako muž je často povahy zženštilé, není otázky, že žena je dosti často také srdce mužného. Připomínám jen ženy husitské, ženy jagerské, Augustinu, „děvče saragoské“ (umřela teprv v roce 1857 v Ceutě), ženského dragouna Terezku Figueurovu, Leonoru Procházkovu, o níž Rückert básně psal a Dunker libreto pro Beethovena složil, z novějších dob třeba Pustovojtovu atd. Zvláště hojně se zúčastňují ženy při revolucích. Při prvních válkách napoleonských bojovalo několik žen za muže přestrojených v řadách francouzských i německých. Jednotlivě vojačkami dovedou tedy být ženy někdy, ale *nikdy vojskem*. Je pravda, žena je jako mnohý muž něžnější povahy, který ve vlastním nebezpečí bývá třeba bojácný, ale při nebezpečí jiných je srdnatější než jiní. Jenže to nesmí být pro ženu na příklad vlast, která je v nebezpečí, ta nadchne teprv statisícátou z nich k mužnému činu. Dovedou milovat i nenávidět třeba silněj než muž, ale jiným směrem a v užším kruhu; aby bojovalo „z přesvědčení“, nesestavíš žádné ženské vojsko; jdou sice za praporem národním nebo politickým, ale jen – „kvůli praporečnickům“. I mezi vojačkami, jež historie slaví, nalezá se jich málo, které měly důvody mužův; obyčejně bylo ublíženo těžce jich rodinám, zabit manžel, ženich – osobní pomsta.

Mužové také odjakživa pramálo mužatek dbali. O jich slávu alespoň se nepříčinili; když slavili ženské ctnosti, byly to zcela jiné než ctnosti válečné. Umění výtvarné si jich skorem ani nevšimlo. Ani skulptury antické, líčící je hlavně co barbarky, neprospěly zvláště jich slávě. Jak Shakespeare odkop Pannu Orleánskou, je známo. Rovněž Homér věnuje Amazonám jen jednotlivé verše, Virgil, Tasso jen epizody – my Češi šli nejdál, náš Šebastián Hněvkovský napsal dvou-svazkový „Děvín, báseň romantickohrdinskou v osmnácti zpěvích“. Také je vskutku i v samém českém lidu podání

o Amazonkách, Vlastě, Šárce atd., nejvypracovanější a nej-
obšírnější ze všech podobných podání národních.

Proto se přec nemusíme bát, že když ne dřív, někdy teď
snad vejde do žen českých nějaké amazonské hnutí. Ani
kdyby sto českých Meissnerů volalo: „Vzhůru teď, kdy
mužové se zbaběle prohřešují!“ – Ostatně – vždy předchá-
zejí takovému výbuchu znamení, jak Hněvkovský učí:

*Dávno, než co bylo čítí o té vojně,
v Čechách znamení se děla všudy :
v drnčení se samy předústojně
daly milozvučné strakonické dudy ;
hejno blánické se ukázalo zbrojně ;
a co podivněji, rodily se hojně
děvy v také kráse, že po dnešní chvíli
příroda již nenabyla také síly.*

Pochybnost je zde arci přece jedna :

*Mnozí hádají, že zase množství děv,
jejich čepce chocholné a zbrojné kroje
zvěstují nám nové ženské boje.*

Ale Hněvkovský nás konejší a praví, že prý už v ženském
pokolení utuch všecken proti mužům hněv.

Tomu se divím, že čeští libretisté a fraškáři nesáhli ještě
k českému dívčímu boji!

MYŠLÉNKY TAK O LEDAČEM

1869

I

Nevynalezený vynález

Jsme jaksi dopáleni. Nebavíme se, svět je fádni vzdor tomu, že dovedem za měsíc přejet již celou zeměkouli a za dvacet hodin sdělit bratrům Indiánům v Brazílii, že jsme chválabohu zdraví. Očekáváme, že musí něco spadnout s oblak, co by námi náhle zachvělo od kostí, co by nás náhle povzneslo nejvýš, bavilo, jak se ani bozi nikdy nebavili. Něco se stane, musí stát, nevíme sice co, ale tušíme, že kdybychom takhle – náhle *lítat* dovedli, to že by bylo asi to pravé. Neušklíbněte se, každý to myslí, i nejhoupější. Milenec, který je vzdálen zbožňovaného „tvora“, vandrovník, kterého nohy bolí nebo kterému se po domově stýská, vojevůdce, jehož patentovaný orlí zrak ani za nejbližší lesík nedosáhne, zkrátka všichni. Básník Rückert napsal celou báseň o tom, že prý se mu jednou zdálo, že lítal, – to je věcí, každému už se to zdálo, mně posud každý týden dvakrát! A na uskutečnění toho „snu“ pracuje lidstvo odjakživa, od všeuměla Daedala, který letěl z Kréty do Sicílie, až po našeho Kadeřávka, který z Prahy do Paříže – snad přece poletí, od krejčíka ulmského, který zlomil vaz, až po inženýra Kaufmanna, který zároveň se strojem svým roku 1868 v Londýně proto nespád, že se mu moudře ani nesvěřil, dole zůstal a jen se díval. Okřídlené projekty musí se lidstvu konečně přece zdařit, když ryba plove, proč by člověk neploval, když pták letí, proč by člověk nelítal! Jenže pánům vynálezům nesmí být ledacos „vosk“, jakž žalostný případ Ikarův učí. A vsadil bych se, že vynalezcem šťastným bude Čech. Beztoho, co kdy vynalezeno nejvznešenějšího, nejkrásnějšího a nejchutnějšího, od Čechů nalezeno: rovnoprávnost náboženská a ječmenní hvozdy, moderní demokra-

cie a přirozená soustava botanická, kněhtiskařství a hromosvody, pitva, parolodní šrouby a švestkové knedlíky. Bude-li tím vynálezcem již náš Kadeřávek, nevím, ale přál bych toho sobě, jemu také. Komukoli co znalci posud své plány předložil, každý ho velmi chválil co do principu, v praxi mu ale nedal ani krejcaru, – při čemž se tuze špatně pracuje. Snad se také ještě několikrát zmýlí, náš Kadeřávek, neboť jen ten se nemýlí nikdy, který nikdy nic rozumného nechce.

Ale, pane bože na nebesích, budem to vypadat, až budem lítat! Známo, že malíři rádi si hrají s podobiznami lidí a zvířat. Namalují kočku a vedle tvář ženskou, skutečně ženskou a skutečně kočkovitou, nebo lva a mužskou tvář hřívnatou a obrostlou, nebo blbou hlavu ovčí a hned vedle do lidské hlouposti přenešený odlesk její. Není to pouhá hříčka, ten člověk má tu, onen onu zvířecí vlastnost v nesmrtelné duši své zvláště vyvinutou a tvář jeho je vývěsným štítem té vnitřní krásy, jen to studujte! Až budem mít o mechanickou schopnost lítání více mezi svými vlastnostmi, vyvinou se lidské individuality dle nejrozmanitějších vlastností ptačích, snad dle všech – vyjma kladení vajec. Svateb bude nesmírně mnoho, neboť „*chaque oiseau fait son nid*“. Kdo vypadá jako poctivý pedantický čáp, bude své manželce chvalitebně věrný, která vypadá jako boubelatá vrabčice, bude svému manželi chvalitebně nevěrna. Lidstvo se bude nesmírně množit, takřka jen lihnout. Rovněž budou se lihnout nové povahy, Shakespeare bude muset psát dodatky, doktor Čupr dokonce vydat zcela nově svůj *Leitfaden der empirischen Psychologie*. Srdnatý bude lítat jako mořský ráček, hned po hřebenu rozpěněných, rozválených vln, hned nad úskalím pobřežním, hned za lodí uprostřed okeánu; bázlivý bude lítat jako slepice po hnojišti. Básník skřivánkem vzletí přímo, rovně jako raketa do výše, přišpendlí se někde k modré obloze a bude jubilovat písničky tak dlouho, až přijdou i hvězdy poslechnout si jeho jamby, – bude-li jim to dlouho trvat, odejdou zas, nejsouť zvyklé naslouchat lidským snům až do bílého rána. Ti, kteří jsou dle povahy jako „*ptactvo nebes*“, budou lítat ve dne, jezoviti ale v noci.

Ti, kteří jsou povahy nepatrné, budou létat v krákorajících houfech jako vrány, kdož ale je povahou vznešenou, povznese se sám a sám orlem do tiché výše, do oné výše, kde je již bílý den, když dole –

Hrome, do toho se bude musit policie vložit, to přec nejde, aby každý šel k světlu, kdy se mu líbí! Dobře, že jsem si sám na to vzpomněl, ve Vídni by byli jistě zapomněli a brzy by poroty – chci říci lítací stroje byly pro všechny! Ne, sestaví se, jak už nebožtík Richter navrhnul, na říšské radě zvláštní komise a ta vypracuje „létací řád“. Hlavní zásadou bude: nižší třídy společenské budou létat níž, nebo zcela dole, nebo vůbec ne – je pravda, nač potřebuje na příklad řemeslník létat, jeho „zlaté dno“ je vždycky dole, sic by nebylo dnem, nebo nač potřebuje létat chudý lid, ta „chátra“, když umí tak pěkně pěšky chodit! Lítání je opravou dopravy, tedy jen opravou pro ty, kteří již nyní se nechávají koňmo, oselmo neb jinak dopravovat. Akcíz a mýta budou se musit dobrovolně vyhodit do povětří, sic jim tři čtvrtiny příjmů ujdou, policie bude mít strašnou práci s „neviditelnými cestami“ a bude musit ještě častěji než posud lovit „tajné tiskárny“ pouze z „luftu“. Ne, „lid“ nesmí vůbec létat, a když, tedy jen na šňůře jako papírový drak. Sic, kdyby se mu šňůra nedala nebo náhodou vyklouzla nebo „zlomyslně“ přeríznuta byla, stal by se z něho skutečný drak a žádný cylindr nebyl by více na hlavě jist! A pak – „čím výš stoupá lid, tím níž padají státní papíry,“ povídá nebožtík Richter – dobře jsem si vzpomněl na nebožtíka Richtra, ani bych nevěděl, jak dnes zakončit feuilleton!

II

Pokrok

Hrom aby do takových frází! My, totiž lidstvo, prý pokračujem, a sice tak nesmírně, zvláště prý od nějakých padesáti let, že naše století, ta beruška, musí sobě nechávat

i spílat „století pokroku“. Nu dobrá, koho to lechtá, ať se blaženě usměje, kdo má prázdnou hlavu, ať ji nosí hodně vysoko, kdo má rozum a jen tolik alespoň zlomyslnosti v sobě, mnoho-li je třeba soli v dobré polívce, ušklíbne se. Kampak jsme pokročili za těch padesát let? Jsme šťastni? Máme se snad dobře? *Civilisace* prý jde dál. To je hezké od ní, ale náš žaludek, mozek, srdce pramálo o tom vědí, jen žluč ví dost.

Podívejme se na Indiána, který stojí na nepokročilém stanovisku právě vylihnuté koroptve, a pomyslem si, že naši předkové kdys těšili se také době indiánské. My jsme od nich „pokročili“ tuze, tuze daleko. Oni chudáci se rodili tak beze všeho rozdílu, jeden byl tolik co druhý, také umírali a byli zahrabáni beze všech rozdílů. My pokročili a rodíme se jeden co titulovaný pán, který pro samé fideikomisy při nejlepší vůli a největším darebáctví ani nemůže se stát žebrákem, druhý co žebrák, který teprv po nesmírném namáhání, velkém štěstí a ještě větším snad darebáctví stane se tenkrát něčím, když už mu to není pranic platno. Ale i když se původnímu hadrníkovi přece konečně dobře zvede, je přec mezi ním a jinými ještě velký rozdíl, neboť my pokročili také ku kastě, která má „otce a matky“, zplozené „otci a matkami“, jichž „otcové a matky“ měli zase celou řadu „otců a matek“, ku kastě, která by za žádnou cenu nedovolila, aby Alexandr Veliký nebo Sokrates směli nosit červený frak, která by Jiřího Poděbrada posud nazvala „parvenuem“ a Žižku jen tak „Ritter von“.

Chudáci předkové usídlili se, kde se jim líbilo, a když se jim zas znelíbilo, šli dál; my „pokročili“ k placení dvou dukátů za příslušnictví, k domovským listům a pasportům. Předkové žili v boží přírodě, my pokročili do měst, kde třetí generace stává se už neplodnou. Nebozí naši předkové jedli jen mléko, strď, ovoce a šťavnatou pečení na špejlu, my „pokročili“ k hospodským gulášům z hovězího, předevčírem a včera na polívky vyvařeného masa. Také někdy pokračujem až k hladu, protože příroda nepatří už každému. Naši předkové neznali peněz, my pokročili až ke dluhům.

Naši předkové, když je předčasně nesežral nějaký rovnoprávný medvěd, oženili a vdali se jistě, my pokročili k samoložství, a až budou jen samí staří mládenci a staré panny ve světě, bude pokrok hotov. Naši předkové mysleli jen prostě, arcize mysleli právě tolik co my, poněvadž už to v lidském mozku jinak ani nejde, a když chtěli něco říci, řekli to ve své naivnosti, jak mysleli; my pokročili k myšlénkám velmi složeným, odjinud přebíraným, když je chcem vyslovit, ohlížíme se hezky, není-li za námi někdo, kterému na přísaze nezáleží.

Ano, jsou lidé, kteří tvrdí, že planeta naše se pořád zdokonaluje a „pokrok“ že půjde pořád dál a dál. Už popisují, jak budou po staré naší zemi chodit tvorové zcela noví, v jejich „veselých tvářích bude odlesk věčné krásy“, jejichž „duch bude pln andělské moudrosti“, jejichž „řeč bude dětsky nevinná, a přec odleskem všech pojmů“, ba i ty čtyry staré elementy prý budou pak prosty všech svých dosavadních nectností, budou působit svorně a mírně. To bude pěkná podívaná na ty nové tvory, ale kde bude pak lidstvo? Bude vyhynulé nebo bude těm tvorům sloužit co domácí zvířata? To by bylo pěkné, aby takhle nějaký dvorský rada, generál, ministr nebo docela policejní adjunkt byl nucen vyšším tvorům sloužit, oni by to ani nedovedli! A že z nás lidí nevyvine se tvor vyšší, to je jisto. Máme své meze, „tělo naše je žalářem, vlákali do něho duši a ta tam nemá v něm ani dost místa, aby lokty roztáhla“. Něco ovšem dovedem, jako dovede strom růst a rozkvést; národové a pokolení jsou tak jednotlivými květy na tom stromě, který se nazývá „lidstvem“, – co těch květů už opadlo, kolik „Niniví“ bylo před Ninivem a co po Ninivi už zas známe ztracených kultur! *Změna* se to má jmenovat, a říkáme tomu pokrok. Když žijeme o padesát let dál, když jsme vysázeli třešně, kde dřív lípy stály, vystavěli nový kriminál a zbořili tři staré krámy, „pokročili“ jsme. Obloha není kamenná, ale točí se jen dokola. I ty změny jednou přestanou, až se vybrousí „kolečka planetového systému“. Schiller to povídal, a básníci jsou věštcí.

kvůli „stálé práci“ – kořeny vzhůru. Také kořeny pověsti ahasverské vybíhají do modra. Ahasver je prý Malchus, kterému Petr ucho uťal, je prý Pontius Pilatus, je prý jeruzalémský švec Ahasver, je posmívající se na kříži lotr a je hned zas evangelista Jan – „vyšla tedy řeč ta mezi bratřími, že učenník ten neumře“ (ev. sv. Jana 21, 23) –, prarozmanitá společnost! Pak zas je to prý jen přenešení prastaré pověsti zakládající se v názoru o čtyrech živlech, přenešení na osobu moderní; jako má lid pro *obeň* „dábla“, pro *vzduch* „divokého honce“, pro *vodu* „bludného – Holandána“, tak že má také pro *zemi* „bludného – žida“. Křesťanskému názoru v středověku právě bludný žid ovšem výborně odpovídal. Ale jaký zas žid? Pověst se během času měnila a žid s ní. Jedni tedy že Malchus. Druzí že lotr. Třetí že učenník Jan. Čtvrtí že švec Ahasver. *Jaký* Ahasver ale? V bibli nalezáme jmenem Ahasver vyznačeny dvě osobnosti historické, a sice Kambysa a Xerxa. Nový Zákon o to jméno ani nezavádil. A pak vypravují a vykládají poetové jedni, že byl jeruzalémský švec ten přívržencem vysokých kněží a farizeů, s nimiž tedy pronásledoval Krista co kacíře, jiní (dle Helbigova spisku*) zas, že byl „realista, který brojil proti idealistovi“, nebo „zatvrzelý nevěřící, který se posmíval víře každé“, nebo zas „starověrec, který doufal v říši Davidovu, v politické oživení země Judské, a od Ježíše se odvrátil teprv pak, když viděl, že tento má účely jiné“. Podle Eugena Suea je to docela „Adam řemeslníků a pracovníků“. Posmíval se, sám prací znavený, znavenému cestou a tíží, zplodil tím nový „hřích dědičný“, a pracovník je od té doby honěn a štván a čeká na svého vykupitele. Tedy Ahasver socialistický.

Ať pochází pověst třeba až z dob pohanských a má své kořeny v názorech o živlech, bližší nám formu svou obdržela teprv pak, kdy vzbuzena a šířena první *pochybnost* ve světě křesťanském. Náhle počalo se pochybovat, že Kristus vůbec žil. Nejlíp tedy uvést žijícího ještě svědka z doby Kristovy. A tu – vypravuje anglický mnich Paris – přijel

* Die Sage vom „ewigen Juden“, ihre poetische Wandlung und Fortbildung. Von Friedrich Helbig.

jistý biskup armenský do Anglie a vyprávěl, že v Armenii žije dosud člověk, který Ježíše viděl. Jmenoval se Kartafilos a byl svého času vrátným u Pontia Piláta. Jak již vrátní někdy hrubi bývají, udeřil mezi vraty Ježíše do znaku a posmívavě prál: „Jdi tedy, Ježíši, jdi jen rychle, proč otálíš?“ Načež Ježíš odvětil: „Jdu a ty vyčkáš, až se vrátím!“ Tento Kartafilos stal se prý později křesťanem a jmenuje se nyní Josef. Žije v Armenii, je velmi mlčeliv, člověk zbožný, čekající, až Ježíš zase se vrátí, aby nás soudil ohněm.

Pověst se rozlétla rychle Evropou. Nejprv ho viděl jistý švec v Čechách, pak ho vídali v Nizozemsku – kdež se jmenoval Izák Lakvedam – pak skoro v každém městě německém, kde městské kroniky popisují ho as následovně: Je velký, suchý; obočí jeho je husté a srostlé; oko je hluboko zapadlé a smutné; tělo je zahaleno v rozedraný plášť; kolena mu klesají; je mlčeliv, odpovídá jen kněžím, a co dostane, rozdává chudým. Leckde zpozorovali, že v šlapadlech bosých nohou má ohnivé hřebíky zaraženy v znamení kříže. Ve Španělsku nosí na čele černou pásku a přikrývá jí kříž plamenný, jímž rychle vysychá věčně se obnovující mozek jeho. Jedni tvrdí, že je bezcitný, jiní, že cítí vše jako jiní lidé, ano že cítí stále i zápach rozpadlé vlastní své mrtvoly. Jedni ho líčí co člověka neschopného milovat či nenávidět, jiní činí z něho prototyp zoufalé lásky nebo zas neukojitelné zášti. Jedni ho líčí co bytost děsnou, druzí co krásnou. Dle jedněch je sám a sám, dle jiných bloudí světem také „věčná židovka“, krásná Herodias, která vyžádala sobě hlavu Janovu proto, že byl zamítl její lásku. Jednou za sto let se potkají na severní točně. „Zase věk!“ zabědují a rozcházejí se zoufale. Kdosi předpovídal, že „věčný žid“ nezůstane sám, že brzy k němu se přidruží „věčný mohamedán“ a „věčný křesťan“. Jiný kdosi docela navrhnul, aby lidstvo po něm páslo, ho laplo a učinilo profesorem historie – vandrujícím z jedněch vysokých škol na druhé.

On ale už je profesorem historie! Pouhá pověst, ovšem, jako o Prometheovi, o Faustu, o Don Juanu a jiných personifikacích lidských snah a lidského srdce. Faust našel již

básníka svého, který ho vyčerpá, Ahasver ještě ne. Proč? Faust, jako Prometheus, je jen štací na cestě lidstva k příští výši, Ahasver stal se obrazem celého lidstva, hynoucího a zas se omlazujícího, bloudícího bez zcela jasného ponětí, co vše ještě podstoupiti musí, ale přece stále se dál ženoucího za cílem již jasným – za konečnou všeobecnou humánností. Napřed personifikace jistých démonicky ještě působících sil živelních, pak v středověku personifikace duševního živlu podlehajícího křesťanstvu – „věčný žid“ –, nyní konečně personifikace všech bouřlivých, posud ještě nedokvašených lidských snah. Jak rostou a šíří se snahy lidské, rozšiřují se také názory poetické. Novější poetové učinili z „věčného žida“ – „věčného člověka“. Ovšem pak nemá jich Ahasver počátek svůj v Jeruzalémě, nýbrž počíná prvním dítětem lidí, Kainem, jímž smrt na svět přišla. Smrt a život jsou našim názorům toliko již obdobami. Ahasver žid odpočívá, Ahasver člověk potácí se dál.

NAIVNOSTI

I

Mám doma obrázek, který mne nesmírně těší: vyšívanou svatou Barboru, držící celou tu věž, ve které vězněna byla, v ruce u vydání kapesním. Proto mne těší, že kdykoli naň pohlédnu, usmát se musím – ne nahlas a ne zlomyslně, nýbrž tak lehce a dobrácky, jak se usmíváme při chytře hloupoučkém nápadu dítěte. *Naivnost* říkáme té vlastnosti, která ještě tenkrát na nás blaze působí, když už nás ani nejříznější vtip nezalechtá, – na štěstí svět nikdy daru naivnosti nepozbude, dotud, pokud alespoň děti se rodit a růsti budou a pokud jejich klovající se rozum, ještě mokrý a se skořepinou na zádech, měřit budem rozumem svým starším a až ke kosti proschlým.

Velmi ostrovtipně rozeznáváme rozumem tím naivnost přirozenou a strojenou či neuvědomělou a uvědomělou. Poslednější pěstujem také v umění, nejvíc na divadle a tu zas nejvíc ve frašce. Patří velmi mnoho přirozeného vtipu k tomu, aby dovedl být spisovatel uvědoměle a vybraně zároveň naivní, aby dovedl excelentní pitomostí polechtat divadelní obecenstvo a při nejobrovštější, ale působivé hlouposti aby každý z diváků *sdílel* radost spisovatelovu, že se mu to *tak* povedlo. Ovšem, zasmějem se tomu strojení a basta, jak zcela jinak působí přirozená naivnost onoho hochy, který přídav k večerní své modlitbě ještě modlitbu za svého nemocného učitele a ulehnuv, po chvílce se znovu zase vzchopí, aby dodal: „Pane bože, zapomněl jsem ti říci, že můj pan učitel se jmenuje Skřivan a že je z Hořovic!“

Nyní má na divadlech slušnějších místo *jen* naivnost strojená, dříve, pokud byl svět ještě dětinštější, kvetla na nich zároveň a mnohdy až přerůstala naivnost přirozená. Snad že již bůh starých Řeků Apollo zpíval epigram: „Proti naivnosti i bohové bez výsledku bojují“, neboť staří Řekové,

hrajíce na jevišti bohy, kostymovali je nejen kothurnem a obrovskou škraboškou s hlásnou trubicí, nýbrž i tak nesmírně a neforemně vycpanými břichy, aby jich velikost vyznačili, že mocní bohové se pro samou vznešenost ani obrátit nemohli. Avšak nejvýdatnější klasobraní takových nápadů naleznem v středověkých mysteriích všech národů evropských: stará, na zralost došla kultura byla zmizela, nová se teprv klovala, křesťanský mysticism pletl hlavy a pojmy. Čistě „časový“ nesmysl měl právě na rozložení se nejlepší příležitost v mysteriích těch, které trvaly někdy (jedna jediná) 4—5 dní, zaměstnávaly kvůli všem možným personifikacím třeba 300 aktérů, čítaly až 40000 veršů, a když měly být „krásny“, musily mít alespoň čtyry činné ďábly – z čehož posud: „Faire le diable à quatre“.

Mimo v textu kvetla naivnost i ve všem ostatním divadelním, ještě za Shakespearových dob změna scény obecnstvu se jen oustně oznamovala a o něco málo dřív velebili kdys ve Francii co zvláštní duchaplnost, že při mysterii Narození syna božího svatý Josef chlív vyznačil na jevišti tím, že držel v ruce chaloupku ze dřeva vyřezanou – viz nahoře mou svatou Barboru. Arciže už i tenkrát bylo zde také dost naivnosti uvědomělé, na příklad kdy chtěli nechat *nemoc* vystoupit personifikovanou, vystoupila co *lékař* – *líp* kousnout neumíme posud!

Že pak v jiném ještě ohledu bylo obecnstvo zcela jinaké než naše, i když beřem nejpařížštější, Sardouy „nejzkaženější“ obecnstvo nynější, rozumí se samo sebou; tenkrát ještě, když se dával Soud Parisův, ukázaly se bohyně princovi v *zcela* nahé pravdě a obecnstvem neškublo to ani tak jako nyní, když Offenbachově Heleně spadne jedna kšanda. Není divu, tenkrát i broušení francouzští králové byli tak nebroušení, že s dvorskými dámami hráli v karty, které byly – však já neřeknu, čím byly pomalovány, ale dámy sobě z toho malování pranic nedělaly.

Naivnímu názoru o morálnosti odpovídal také naivní názor o náboženství. Že se po historii o Lazaru a zatraceném bohatci aranžoval ihned na jevišti zápas malých psů, bylo

jím právě tak nenápadno, jako že svatá Dorota, když byla státa a obecenstvo aplaudovalo, vzala na sebe ještě jednu hlavu a nechala se s největší ochotou ještě jednou stít. Archanděl Michal vážil na jevišti duše na vážkách, na dřevěných duše sedlské, na plechových, „jakoby“ stříbrných, panské, a jednou stalo se mu, vypůjčivšímu sobě liberky od blízkého kupce, že mu je zeměpanský komisař ve jménu krále co necimentované sebral. Ano, svatá Trojice dělala co nejlascivnější vtipy, aby se obecenstvo přec zasmálo, a ku konci prosila, aby všichni „přišli zas“!

Podobná naivní pletenice názorů byla ve všem všudy. Svatá Anna porodila na jevišti v alkovně, za staženou oponou, což připomíná fresko v předsíni benátského chrámu sv. Marka, kde také už Eva zpod nebes široké postele vylízá do světa. Mahomed zjeví se 700 let před svým narozením a počítají ho mezi řecké bohy. Římský filosof Seneka otevře sobě sice žíly, pak dostane ale glorii kolem hlavy a vznáší se do nebe, odkudž z oblaků odřikává „Věřím v pána boha“.

A rovněž pohnutliva je poesie sama. V jedné mysterii německé vysocí židovští kněží, aby ukázali, jak *pak* smrti Kristovy litovali, zpívají na 150 verších pořád: „O jemine, o jemine!“ a poeta jiné mysterie povznesl se až na obraz: „Duha je smyčec, sedm planet je sedm hudebních not, vítr udává tón a čas dává takt.“

II

Při té neurvalosti poesie, při té přirozené lascivnosti a při tom často dřevoštěpském názoru o náboženských věcech – při znacích to surového středověku – není divu, že poesie dramatická, v níž se právě spojuje svět celý, také v sprostnost strhla svět celý, nízký i vznešený, výkony lidské i nadlidské, symbol i skutečnost. Církevní nádoby sloužily při hrách divadelních, proč by tedy také na příklad v biblické historii o ztraceném synu nebyl hlavní osobou hansvurst a proč by se na zábavu obecenstva v druhém aktu nepral s jedním

svatým a dvěma ďábly atd.? Byly-li tenkrát v divadelních kusech dva druhy darebáků, „špatní“ a „šlechtní“, proč by v revanš nebyli měli také několik druhů svatých, „směšných“ a „nesměšných“!?

Ba sám Kristus byl středověkou surovostí nanovo bičován a smrcen. Páchali blasfemii a mysleli, že konají dobré skutky, zanášejíce se vůbec historií posvátnou. Bylo jim tak přirozeno pobožni být a zároveň se bavit – či mohli v středověku za to, že se bavili středověce? Můžem my za to, je zcela *naší* zásluhou, že vládnem jemností novověkou? Co by nynější kněz rozhodně až do nejposlednějšího pekla zatratil, při tom se kněz tehdejší bavil beze vší trapné reflexe, bylť naivním synem naivní doby, surový jako ona.

Jen tak na ukázkou některé maličkosti, které mám právě po ruce!* Předně ukázky z her Kristova života se dotýkajících, německých i francouzských.

Spasitel *káže*. Ale zcela tak jako tehdejší kněží francouzští kázali a tehdejší poetové psali: káže polo francouzsky a polo latinsky: „Dico vobis, un être suprême –“ atd.

Kristus *divotvoří*. Avšak nejsou mu vděční. Když byl nemocné uzdravil a chudým pomohl, zapomínají ihned zas mesiáše, počínají nový darebácký život, a čerti, kteří jsou pořád na jevišti přítomni, zpívají Gaudeamus.

Líčí se *pašije*. Svatý Petr tasí svůj meč, avšak Pán mu dí:

*Petrus, stecke ein dein Schwert,
denn es ist keinen Sch..... wert!*

Nemnohem vybraněji mluví panna Maria:

*Veronika, du wilder Bär,
gib dem Herrn dein Schweißtuch her!*

A ani o poznání hruběj pro nynější náš sluch nemluví žoldnéři, pravíce o svatém pěstounu:

* Zvláště spisy Němce Flögla poskytují v tom oboru hojnou žeň.

*Ein nichtsnutziger Zimmerknecht,
wie man in der Schrift tut lesen.*

Při poslední večeři dává Kristus apoštolům *hostie*. Mezitím co scéna představuje Kalvarii a děje se na jevišti ukřižování do nejpodrobnějších jednotlivostí, *má hansvurst dlouhou zábavnou řeč*. Pak se zjeví Kristus na hoře Tábor, dobře sice mezi Mojžíšem a Eliášem, avšak oděn *v hazuku mnicha karmelitána!*

Nemnohem věru huř než s ideálem člověka a čisté vznešenosti zacházeli s ideálem lidského darebáctví, s Jidášem; naivní surovost jejich byla arci tak kompaktní, že těžko do ní dělat stupně. Kristus dá Jidášovi „několik tisíc zlatých“, aby je rozdal co almužnu mezi „okresní chudé“. Avšak zrovna jako by byl moderním nějakým kasírem, uteče Jidáš i s tisíci, probije je a pak se vrátí jakoby nic! Má prapodivné osudy životní! Tak v jedné mysterii zabije syna krále *Ischariota*, s nímž se byl pohádal při hře *v šachy*; pak zabije svého otce a vezme si vlastní matku svou za ženu; brzy je mu ale „příliš stará“, on ji bije, a když tím stará nechce omladnout, splete se mu mozek a odvedou ho – do *blázince*. V jiné mysterii spustí se Jidáš zcela dle legendy na provaze se stromu, ďáblové přitom tančí kolem stromu „rond“, a duše jeho, nemohouc zašněrovaným hrdlem ven, nerozmýšlí se dlouho a vypadne zároveň s vnitřnostmi z břicha. Ve přemnohých mysteriích byl Jidáš zároveň representantem celého židovského národa a masivní jemu platící nadávky měly tedy také jiný ještě cíl.

Že s kněžímí a stavem kněžským nezacházeli líp či jemněji než s biblickou historií, je arci jisto. Dostatečným toho důkazem známá alegorická hra *Liška*. Liška se stane knězem, kanovníkem, biskupem, kardinálem, ba až papežem, a pořád nedělá nic, než že – krade kuřata. To povstalo z přečetných oněch dávek, které se musily při každé příležitosti dodávat farám a klášterům, při nejmenším to musilo být kůře či slepice, a byly slepice „křestní“, „kopulační“, „pohřební“, „novoroční“, „velkonoční“, „vánoční“ a „vůbecpříleži-

tostní“. Nebylo také divu, že kněžstvu, tak zpustlému a surovému, také surově se dělo, kněžstvu, které trpělo tenkrát, aby se i v chrámech prováděly pusté komedie, pitomé „slavnosti bláznů“, při nichž volen byl „biskup bláznů“, ba i „papež bláznů“.

Z divadla a kostela vyšly ty komedie také na ulici – musily se tu pěkné věci dít, při nichž arci již i naivnost přestává. Ale co ukázkou alespoň stylistické naivnosti mohli bychom uvést některý ten „řád“, vydaný k procesím slavnými magistráty.

„Řezníci ze svého středu zvolí tři figury: čerta, Smrt a Jidáše.“

„Ježíše chytanou v zahradě, dva pochopi ho vedou, což ševci obstarají.“

„Truhláři obstarají pěkné zmrtvýchvstání“ – atd.

Ševci byli mezi řemeslníky považováni za nejlepší herce. Jednou dávalo na frankfurtském Römerplatzu 267 ševců historii o ztraceném synu a kronika zaznamenala, že to dávali „täuschend“!

III

„V malířství je naivní spříbuzněno s komickým,“ praví dr. Svoboda ve svém rozhodně dobrém spise o malířství. A zde může se dobře hned přidat výklad pravý o naivnosti a říci: *Naivní* je vždy v odporu ke skutečnosti, ale v odporu takém, jemuž přetvářka každá cizá jest a jenž nás *přirozeností* svou rozveseluje. – Naivností vynikali hlavně malíři staří, páchali mimovolně vtipy tím, že jim nestačily vědomosti děje- a zeměpisné, že abstrahované a velké pojmy vyjádřiti hleděli malinkými prostředky, že splítali věci k sobě nepatřící, lidské s nadlidským, že neznali perspektivy atd. „Díváme se na jich obrazy jako do jasně krásného oka dětského, v němž se zrcadlí nevinnost, bezstarostnost a svěžest duševní.“ – Místo dalšího rozkladu uvedem hlavně dle Svobody některé hned obrazy, a to hlavně obrazy madonní, při nichž opravdová zbožnost a dobrá vůle je přec nejméně pochybna – a naivnost pak tím patrnější.

V Staré pinakotéce mnichovské je obraz Návštěva panny Marie v chrámě. Uprostřed velmi pobožné společnosti – *perou se dva psi* a tuze málo se o to starají, že andělé na kruchtě tak čarokrásně zpívají – patrně se namáhají. Zvláště naivní, ba až k pomilování naivní jsou madonky Dürerovy, mistra to, který ve svatých viděl vždy jen lidi. Dürer pokládal už za velkou čest pro matku boží, naznačil-li, že je dobrá hospodyně, a namaloval jí tedy k pasu – *obromný svazek klíčů*. Na jedné z jeho kresb převíná madona jezulátko. Aby se jezulátko nezastudilo, má na hlavě hodně teplou čepici noční a kolem té teprv glorii. To připomíná jeden obraz v galerii pražské („vlastenecké“). Svatý Jan Křtitel koupá se ve vaničce a má přitom *také glorii* kolem hlavičky. (Na některých starých obrazech mají i po zemi se již válící hlavy sťatých mučedníků glorie kolem sebe.) Také malíř Jindřich Bles ozdobil světnici panny Marie tím, že do ní dal všechno možné náčiní *švadlenské*, aby naznačil pilnost.

Velice naivní jest, když naše pojmy o společenské slušnosti přenášejí se na svět vyšší. Takž ve Fiesolově Korunovací panny Marie (Louvre). Po pravici spasitelově je tam *reservováno sedadlo* pro božskou jeho matku, až bude s korunovací hotova. Na Schaffnerově obraze Zvěstování (Stará pinakotéka), mezitím co Maria zdrávas vyslychá, stěle několik andělů s velkou opravdovostí její postel. Na obraze J. v. Eyckově (podobizna) je zase kanovník van der Paelen muž velmi zdvořilý; zdvihaje z modliteb oči k panně Marii, sundává zároveň brejle, aby jí neurazil. Pohnutlivá naivnost jeví se na obraze Narození Krista pána od Michala Wohlgemutha. Objednavatel obrazu, aby vlastní svou nicotu naproti synu božím dokázal, dal sebe do obrazu vekreslit co mužička tak malinkého, že svaté novorozeňátko je značně větší. Marco Zoppo měl také své přísné pojmy o slušnosti a nedovolil ani, aby u přítomnosti svaté Panny andělé se skvěli andělskou nahotou dál než po pás, doleji jim namaloval peří.

Malíř Jindřich Aldegrever (na jednom obraze Staré pinakotéky) velmi málo o to se stará, co je „časové“. Svatá panna sedí s jezulátkem na oblacích a drží v ruce růženec, na němž

jsou také – „zdrávasy“! Právě tak naivní je Jacopo della Turrita zas v sestavování prarozdílného. V kostele S. Maria Maggiore v Římě má obraz mosaikový, Korunovací panny Marie, kteráž jest obklopena kůrem andělským. Uprostřed mezi nadpozemskými bytostmi sedí *zajíc a chrupe zcela klidně zelí*. Na jednom obraze Lukáše Cranacha (opět Stará pinakotéka) drží Ježíšek v ruce hrozeň vína a dává mamince po zrníčku. Murillo namaloval do obrazu Narození panny Marie (Louvre) dětskou postavu anděla, který napnutě studuje tvář malého pudlíka, o svaté dítě se ale nestará.

Ráj, Adam a Eva, zvláště tato, pak rovněž Starý Zákon jako legendologie křesťanská opatrovali starým malířům dost a dost příležitosti, aby tito rozkvětli v naivnost. Český miniaturní malíř Bohuše oděl Evu čepcem a pak modrým rouchem v stříhu 13. století! Na zmíněné již jednou mosaice v předsíni benátského chrámu sv. Marka překvapuje bůh naši pramáti v okamžiku, když tato *první svou košili* obléká! Dürer odsoudil na jedné z mědorytin svých Evu sice do předpekli, ale i zde má tato kvůli slušnosti svůj pás z fíkových listů. Uvnitř kostela sv. Marka v Benátkách je jedna rozkošně naivní mosaika (je jich tam arci víc než jedna, na příklad strom apoštolů: na každé větvi jeden apoštol, pak obraz oběšeného Jidáše s vyplaznutým jazykem atd.), která líčí stvoření Adama. Bůh podává prvnímu člověku duši v postavě okřídleného dítěte. Adam má takovou radost z toho, že vlastní duši vřele hubičkuje.

Ještě některé naivnosti! Fra Jacopo da Nipozzano míní na jednom kostelním obraze florentinském, že dítek očekávají v nebi radosti zcela zvláštní: Bůh jim dovoluje, aby *lezly po stromech a česaly ovoce*. Rogier van der Weyde líčí na obraze rotterdamského musea „zlobu ďáblu“. Jan Evangelista sedí na drnu a spisuje své evangelium. Avšak ďábel vymyslíl sobě něco, co musí ale každého spisovatele notně dopálit, – za zády svatého vylil všechn ingoust!

A koruna vši naivnosti! Carlo Saraceno (sbírka Manfriniho v Benátkách) namaloval Potopu světa. Mezi spásu hledajícími lidmi je také jedno individuum, které kvůli snadnější nastávající plavbě – svlíká si své předpotopní boty.

PLÁČ A SMÍCH

1869

Čech prý zpod lesknoucích se ještě slzí již zase se znovu směje. Jiný zas v plném smíchu již zase pláče. A opět jiní sobě zase tu práci rozdělují; jedni pláčou a – druzí se jim smějí. Prapodivné spojení, divná komika, člověkem to někdy mezi chechtavým smíchem náhle zatřese mrazivou bolestí – smích si zlámal nohu, kulhá po tváři co „nejkomičtější“ – věru, člověk, ten druhý zas člověk, se *musí* smát a – pak se třeba stydí.

Prapodivný to humor lidský, který pod šibenicí dělá vtipy nejříznější – pro sebe? ne, kvůli jiným! Paňáca se hlady svíjí a páni kluci se smíchy válejí vedle něho; paňáca metá kotrmelce na provaze a mezi kotrmelcem dívá se vikýřem do komůrky, kde jeho dítě umírá. Člověk sám sobě nerozumí, člověk nerozumí člověku, člověk je člověk, abych stylisoval duchaplně jako Victor Hugo. Victora Huga velký duch doklepává – a nám je to komické, my se mu smějem.

Napsal jsem těmito řádky pravý galimatyas, mnohý se usměje, a já to myslel přec jen opravdově! Stalo se už humoristům, že při tom, co oni napsali co nejopravdověji, lidé nejvíc se smáli. Znam lidi, kteří se při čtení úvodní básně v Kladderadatschi musí a musí smát, byť byla sebevznešenější. Někdy tomu arci humorista chce. Život náš je právě jako Euripidův Kyklop, prostého baví, moudrého činí moudřejším. A proto někdy volí humorista roucho mudrcovo, aby se lid smál, a někdy se zas jako Shakespearovi sedláci skrývá za své bláznovství „jako ptáčník za svého koně“, aby vtipem tím jistěji mohl střelit do pravdy. Proto také bývá humorista *z povolání*, ten literární nebo divadelní humorista, takto velmi opravdovým člověkem, zcela jinak než ten humorista v životě, který tak vtipkuje a se směje, jako pták zpívá – *sobě!*

A byli už velmi smutní slavní humoristé, svět se jim tuze smál, když byli nejsmutnější! Je to tuze veselé. Někteří z těch proslavených mně dnes napadli, neabstrahoval jsem z nich žádnou psychologickou, ostrou větu – jakž každý z čtenářů tohoto ochotně přisvědčí –, ale uvedu jich několik zde – pro zasmání.

Starý *Blumauer*! Jesuita, censor, pak básník rozmarný až k necudnosti, vtipný až k nesnešení. Vídeň se roztřásá smíchy při každé jeho básni, Blumauer sám chodí mrzut, zoufalý kolem břehu Dunaje, přemýšleje, nemá-li se pobavit tam dole. Císař Josef pozoruje starého scvrklého muže, jehož osobně nezná, i radí dobromyslně: „Pane, čtěte Blumauera!“ – „Eh, vždyť jsem to sám,“ bručí mrzout. Těch Blumauerů už bylo mnoho, nejvíc mezi komiky divadelními. Jeden z nich se jmenoval *Bertinazzi*. Šlo mu to až po krk, že baví celý pařížský svět a sám umírá melancholií. Lékař má pomoci! „Jděte každý večer do italského divadla,“ radí lékař, „a dívejte se na Bertinazziho!“

Nestroy byl mrzutý a kousavý, jako by byl celý špitál polknul, *Raimund* umřel melancholií, náš *Kaška* byl v životě „suchý liniál“, známý *Feistmantel* plakal za dne a uvečer hrál smíchem obecenstva jako míčem. Téhož Feistmantla, který mne jednoho večera tak rozesmál němou svou mimikou, že jsem pro příliš hlasitý smích musel utéci z parteru, viděl jsem druhého dne v kostele dominikánském. Stál za pilířem v temnu, zlomená postava, v tváři výraz bolu až zoufalého, oko plno slz – musel jsem také z kostela kvůli němu. František *Schuch*, nejslavnější německý hansvurst, byl taktéž v životě muž věčně zamračený. „Nevím, co to je,“ říkal, „ale jakmile navlíknu kazajku bláznovskou, jsem hotovým bláznem!“ Ano, ta kazajka to dělá. Humorista by dovedl být tuze smutným, ale kazajka je oblečena, obecenstvo čeká, smutek musí převrátit se na opak, – kteří se smějete, ani netušíte, že mírou rozmaru svého vlastně měříte smutek! Dělaný humor budí humor opravdový, ale tento nepůsobí zpět a humorista vrací se zas k své melancholii, mnohdy rád, jako ke všemu, čeho jsme sobě těžce vysloužili.

Nejzvláštnější humorista, prototyp pravý v jistém tom ohledu, byl ale Robert *Guérin*, původně pekař, pak komik divadla v Hôtel de Bourgogne. Byl tak tučný a břichatý, že o něm říkali: „Gros-Guillaume musí vždy udělat třináct a půl kroku, než dojde k svému pupku.“ Nosil na jevišti široký kabát a nezměrně široké spodky, dva pasy měl na těle, přes prsa a přes život, takže odhora dolů vypadal krásně jako neforemná kád. Neužíval mask, nasypal jen mouky na obličej, ale tolik, že jediným pohnutím rtů osobu, s kterou mluvil, pokryl hustým moučným oblakem. Co byl živ, nesmál se nikdy – totiž jednou přec, ale jedinkrát. Trpělť strašně kamenem. Na jevišti ho často popadaly bolesti tak kruté, že mezi hrou dal se do nejbolestnějších posuňků a rozplakal se trpce jako dítě. To bylo tak komické, že divadlo se vždycky otrásalo smíchem. Ano jednou se stalo, že jistého měšťana, přítomného s celou četnou rodinou, smích zmohl tak, že ho ranila až mrtvice. A když za pronikavého bědování ženy a dětí vynášeli mrtvolu z divadla, rozesmál se Gros-Guillaume, že nemohl ani dále hrát.

I

„Přijďte mne přece navštívit, ale hodně brzy, dokud kvetou růže,“ pravil dnes přítel ke mně. Šťastný muž! V naší době, letos, u nás Čechů, k tomu ke všemu také ještě zrovna za volební válečné vřavy, a on neztratí jemnocitu a rozumí růžím! Ale to je to, že se jim dívá zrovna do porosených, jasavých kalichů, a nemůže jim tedy odolat. Kdybychom všichni žili trochu víc v přírodě, sázím se: všichni bychom byli stokrát měkčí a lepší. Půjdu navštívit toho svého přítele, jeho růže nejsou as také bez trní, ale budu mimo Prahu – to trní našeho veřejného pražského života je naprosto bez růží.

Podivná, čarovná květina! Roste z téže země a v témže slunci jako jiné květiny, a přec, když rozpuká, je přes noc „královnou květin“. Včera ještě slepé poupě v zelené, jakoby mechové obálce, dnes již hledíme na ni rozvitou jako na krásné dítě, a růžové děťátko to skví se v rose jako ve slzách a směje se na slunce jako na matku svou. Snad proto nazýváme slunce „zlatou růží na modré obloze“ a růži zas „rudým sluncem v temné zeleni“. Různá, přerůzná je krása jara a léta, v růži ale jako by byla všechna sestředěna co v krátké, pyšné lyrické básni.

Kdekoli růže roste, podmanila sobě lidská srdce. Také názor náš slovanský podává jí palmu. „Stolistá růže“ stojí dle báje naší v kouzelné zahradě a její kořeny jdou až do středu země a zde drží v kotoučích svých „draka ohně“; kdyby se vydral, zničil by zemi, ale držán v okovech musí zemi zahřívát a ona se pokrývá bylinou a květem. Růže je slovanskému děvčeti symbolem lásky, proto také Lužičanka pěje: „Mně je ta růžička lubší nežli ten celý široký svět!“ Nešťastná v lásce Češka volá: „Červená růžičko, proč se nerozvíjíš?!“ – a ona sama, Češka ta, je „jako to poupě, jako

ta růže“. Právě tak jako ta Srbka, kterouž neosloví národní píseň jinak než: „Oj děvojko, rumena ružice!“ A básníci naši, od „ach ty róže“ v rukopise Kralodvorském až po Hálkovo „jako ty růže z Paestum“, nenalezají nikde větší podoby než mezi růží a děvčetem, láskou a růží, krásou, citem a růží. Jdém dál tím světem růžovým!

Pyšnou, zahradní růži naši vyvodili z prostičké růže plané, jejíž několik jen lístků celou stráž pokrýje vůní. Teď už je na sta druhů růží, všech odstínů červených, ano všech barev vůbec, od sněhové bílé až do tmavomodré, jakoby již černé. Ovšem – poesie neuznává žádného zahradnictví, pro ni je růže původu ihned božského, a jsou-li odrůdy – nemožno je arci zapřít –, jsou také původu zcela poetického. Portugalec Camoens popisuje ve své *Lusiadě* překrásný „ostrov lásky“, vlast Venuše, „královny růží“. Venuše je nejen královnou, ona je matkou růží. Jiný básník – Saphir – neuspokojuje se prostým takovým tvrzením, on popisuje vše obšírněji: Když Venuše je stvořena ze stříbrojasné pěny mořské, setřásala vlhkost z vlasů svých. Padaly kapky do moře a staly se perlami, jedna ale padla na zelenou zemi, slunce se v ní zaskvělo a vypučel keř plný *bílých*, stříbrem porosených růží. Venuše utrhla si kvítka jedno a šla. Tu potkala jinocha, prvního to muže. Stydlivě skryla tvář svou do kvítka svého a to se zardělo – a byla první růže *červená*. Ale růži není přáno, aby se jen smála, ona má také zaslzet – Venuše se stala žárlivou, na kvítka jí ukanula slza bolu a – byla tu první *žlutá* růže. Opuštěná, samotná bloudila světem, slzela, kudy šla, a po údolích a stráních vzrůstala první růže *divoká*. Rozumí se samo sebou, že růži to bolelo. Chřadla a churavěla, až tu byla první *zvadlá* růže, památka tedy mužské nevěry. Podle toho, že ty miliardy růží, které ročně na zemi vykvetají, až do poslední všechny zase vadnou, zdá se, že mužští jsou podnes nevěrní, a to v počtu strašném. A přec sobě dá dobré, nevyčerpatelně dobré srdce ženské takovou zvadlou růží, památku mužské nevěry, ještě do modlitebních kněh! – Chcete ale vědět, kam se dějou dušičky všech zemřelých růží. Ví to jen americký Indián, ale ví to krásně. „Země není nic

jiného než květinový košíček, přivázaný k nebi obrovskou stuhou. Tu stuhu vidíš, když je po dešti, říkají jí duha. A ta je ze samých květinových dušiček.“

„Od počátku světa“ květly růže a pěly se básně o nich. Jen čínským básníkům jde „květ broskve“ nad růži, Číňané měli ale vždy svůj cop! Nejstaršími indickými védami, dramaty Kálidásovými vane dech sadů růžových. V Persii a Arabii slavila u velkých poetů růže nejskvělejší své triumfy. Sadiho Gulistan je jakoby ověnčen samými růžovými girlandami, Hafis prosí růži „takřka na kolenou“, aby se nevzdalovala slavíka, 2200 básníků tureckých – číslo vzato z Hammer-Purgstalla – zpívá jen o „gyl y bylbyl“, růži a slavíku. V biblí květe růže na plano i na vzdělano; jako krasotinka ve Vysoké písni „láskou omdlévá“, omdlévá také vůní růžových sadů. Gregorius Barhebraeus či Abulfarač ze Syrie má celou rozmluvu s růží, vytýká jí, že plýtvá krásou a vůní, vytýká jí i jiné, – „ale ta mně odtrumfla“, tak asi stěžuje si na konci dobrý ten Abulfarač. Tisíce, ne, řekněm hned miliony bylo napsáno již básní na růži a o ní!

U Tassona, v sadech Armidiných, květe „růže vedle ledu“, as tak jako poesie ve spisech Björnsonových. Thomson, Moore, Burns, Victor Hugo opěvují stejně růži co královnu, právě tak jako nekonečná řada pěvců německých, z nichž nejdivočejši Lenau a nejpěkněji Heine. Tento každou růži na širokém světě „nechává pozdravovat“, a když se mu stala milá nevěrnou, vidí zcela určitě, jak všechny růže v sadě blednou. Grünova velebená „Grabesrose“ je základní myšlénkou svou trochu přílišně podobna *národním* písním norským. Jeho růže vyrůstá z prsou mrtvoly a lístky její barví se barvou dole odpočívajících mladistvých lící. V norské písni zas se vypravuje, jak milenec a milenka byli pochováni na jednom hřbitově, ale každý na jinou stranu vedle kostela. I vyrůstaly ze srdcí jich růžové keře, z jejího bílý, z jeho červený, a rostly výš a výš, až se spojily nad kostelní střechou. Překrásná je jiná ještě balada norská. Matka ztratila svého jedináčka. Po celý rok chodila na hřbitov a plakala nad jeho rovem. Jednou zde usne a vidí ve snu průvod mrtvých dětí. Všechny jsou

vesely, jen to její je smutné a s namaháním vleče džbán plný matčiných slzí. „Neplač, matko; když pláčeš, mám v hrobečku vlhko, prsty mně tuhnou, rubášek přimrzává a ve vlasech se usazuje led, když se ale směješ, mám teplo a kolem sebe plno růží.“ –

Ovšem dotkla se růží také lidská nevděčnost. Rozmařilci sypali jemné jich lístky na své lože, šnupáci je rozmílali do tabáku, kuřáci cpali do dýmek, obchodníci mačkali z nich olej, babičky jimi nakuřovaly „nátku a růží“, kuchařky dělají z nich podnes salát – můj růžový, do růží mne zvoucí příteli, já okurkový mnohem radš!

II

1875

„Celou kytici nebo jen jednotlivou růží?“ ptala se paní Flórynka, když jsem dnes k jejímu stánku přistoupil. Vzdělanějšímu čtenáři je totiž známo, že za letních nocí snášejí se k zemi do zahrad andělé, že tam umývají růže rosou nebeskou a pucují jich zelené listy jemnými svými prstíčky, za letních dnů ale že tytéž růže prodávají staré babičky leckde po městě. Nu a paní Flórynka – neříkám zrovna, že není andělem, ale v noci spí asi dobře a ve dne má svůj dobrý obchod s nařezanými dětmi bohyně Flory, u kašny poblíž brány.

„Paní Flórynko,“ povídám, „tři jsou Gracie, ale jediná Venuše! Fialek, ano, těch bych chtěl celou kytici, ale růží chci vždy jen jednotlivou.“

Paní Flórynka vyňala svažovatělou, kostnatou svou rukou překrásnou, tak napolo rozvitou růžičku. „Tři krejcary, milostpane!“

Demokratické mé svědomí se leklo. Ne sice toho „milostpána“, ale toho, že za růží, za „královnu“, mám dát celé tři krejcary. „Už došly, už jsou to letos poslední,“ dodala paní Flórynka, a byl jsem překonán.

Teď se na mne ta růžička směje na psacím stolku. Nekupuju

růži pro to, aby mně vadla v horké ruce nebo abych si jí zdobil dírku u kabátu. Vůbec není už v Praze módou nosit růže na kabátu. Praha má teď za leta přece nějakou podobu s Paříží, totiž s Paříží za doby Napoleona Sedanského: každý druhý člověk, kterého potkáš, má v knoflíkové dírce něco červeného. Jenže v Paříži to byla stužka Čestné legie a v Praze je to karafiát. V Praze už nenosí růže, nevzdávají hold absolutní kráse, v Praze nosí karafiát, a karafiát neznamena královnu, nýbrž jen „princeznu“, ne dívku vůbec krásnou, nýbrž dívku s penězi. Mužští nosí rád své špekulace na odiv. Měli by nosit také jiné ještě květiny. Jak krásně by se vyjímal pan doktor X., kdyby s něho mluvil tulipán, jak dobře by slušelo básníku R., kdyby nesl hluchou kopřivu, nebo manželé panu S., otci několika nezaviněných nevinátek, kdyby v ruce nosil bílou lilii na hodně dlouhé štopce! Ba už ani dámy pražské nenosí růžičku v rukou. Od té doby, co byla ve Fliegende Blätter vytištěna romance vtipná na Heinova slova: „A spatříš-li snad růži kdes, rci, že ji pozdravuju“, byly Příkopy plny vtipných lidí a ti všichni vyřizovali srdečný pozdrav od Heinricha Heine. Jen málokterý byl o své újmě vtipný a – ukazuje na růžičku v slečnině ruce – prosil za „slečninu fotografii“. Ale „my děvčata“ toho naprosto nemilujem, aby se nám mužští přibližovali.

Tak, tak, – prý „už došly, už jsou letos poslední!“ A nám se zdá, že právě teprv začly! Jako s lidským životem! Zdá se nám, že právě teprv započal a zatím prý už odprchala celá jeho doba růžová. Ještě včera to kolem nás květlo tisícerými veselými plameny –

*růže, růže vidím kolem,
která je ta pravá růže?*

– ale dnes už prý je odpověď marna. Vidíte, děvčátka, mějte se na pozoru, vám se také říká, že jste růže. V růži je soubor krásy celého leta, a proto se jí říká „královna“, v krásném děvčátku je soubor krásy celého lidstva, a proto se mu říká „růže“. A mají zcela stejný osud, děvčata i růže. Básník vypravuje, že kdesi květly růže tři a k nim že přilítli větéřkové,

prosíce o jich lásku. První řekla: „Nechci vás, jste lehčí hoši; dnes slibujete, zítra jste už zapomněli.“ Druhá řekla: „Ráda bych si tě vzala, avšak smýšlíš-li upřímně, přijď až zítra a opakuj mně vše znovu.“ Třetí prála: „Miluješ-li mne, miluju tě zas; ale kdybys se dopustil zrady a nevěry, toho bych nepřežila.“ A první pak často naříkala: Ach, proč jsem nebohého toho hochu od sebe zapudila! A druhá se tázala den co den: Kdypak tedy přece přijde? A tu třetí milý opustil a puklo jí srdce. Přitom zvadly všechny tři – je to malér!

Básníci vůbec odjakživa rádi o růžích mluví. Nazývají je „voňavkou bohů“, „radostí smrtelníků“, „hračkou Afroditinou“, „zamilovanou květinou Mus“, „věčně mladým kvítkem Bakchovým“ atd. „Hej, šenkýři, přines víno, což nevidíš, že je růží čas?“ volá Hafis, král poetů. K vínu patří růže, k růži slavík, k vínu, růži a slavíku děvče, láska. Poesie umělá i neumělá stejně spojuje růži s láskou. Rukopis Kralodvorský želí raně rozkvětlé a raně zvadlé růže – „zmilitka se nedoždech“. Německý poeta jásá, „srdce jeho že náhle se mu z prsou ztratilo a místo něho že tam má samé růže“. Česká národní píseň učí, že „divoká růže a první láska netrvají nikdy dlouho“, a jiná vyzdvihuje výstražně prst a ptá se: „Kdo zdvihne pohozenou, vadnoucí růži?“ Německá píseň zase tvrdí, že nemá milý od milé nikdy dále se vzdálit, než co se dá růže „donést, aniž by zvadnula“. A jiný básník nalezá v těžké knize založenou suchou růži, vzpomíná a naříká: „Nač budíš boly staré, kéž by tě byli letní větrové setřásli s zeleného keře a roznesli po širém světě!“ Ovšem sobě všímá poesie hlavně růže červené. Bílá je obrazem jasného měsíce, předmětem zbožných legend. A žlutá růže –

*Co znamená žlutá růže?
Lásku, která zloby zkusí,
zlobu, která lásku dusí,
milovat a zlobit se na muže –*

praví Heine. Ano i růžové trní se opěvuje. „Já neznám růží bez trní, ty nejsou z toho světa,“ volá jistý poeta, račtež sobě

páni manželové spravedlivě toho povšimnout. „Kvůli růži miluji také její trní,“ volá jiný. Trn je „znamením panenské obrany“ –

*braň se, děvče, tomu hochu,
braň se tomu hochu trochu,
ale, děvče, ne snad příliš dlouho!*

Však růže sama povídá:

*Já ale jsem jak jiných květin víc,
chci utrhnuta být, jsemť květina.*

*Denn alle Blumen müssen
am Ende blühen und küssen.*

Mezi děvčaty a růžemi je také příchylnost co nejživější. Rád bych znal děvče, které by nemilovalo růží. Které by jich rádo nepěstovalo, rádo se jimi nezlobilo, je necelovalo. Překrásně mluví o té sympatii děvčat k růžím portugálská národní píseň. Stůj zde na konec u překladu zběžném.

*„Matičko, jakž se chumelí,
toť pánbůh zatřásl skrání!
Po vrších sněh se již bělí
a vzduchem se hvězdičky shání.*

*Vržena jsem tu na lože
zlou zimou, o krutý ty čase!
Do leta daleko, přebože,
kdy rozkvětou růže přec zase?*

*Matičko, zrcadlo dejte mi,
prosí vás vaše dcera.“
„„Dceruško, nemohu, líto mi,
kočka je rozbila včera.““*

„Matičko, cítím líc bledou,
smrt cítím v každém oudu,
až růže zde zase rozkvětou,
jsem už na božím soudu.“

„„Děvečko, počkej jen na růže,
pak se ti zbarví zas líce.““

„Matičko, nikdo nepomůže,
pak já už nežiju více.

Matičko, hubičku dejte mně
a ruka se k přísaze zvedni,
umřítí musím – slibte mně
ještě tu radost poslední :

v zahradě hrob mně kopejte,
kde rostou mé růže rudé,
až jarem vše zase rozkvěte,
rov můj pln plamenů bude.

Budu-li na nebi andělem
a těšit se bílému křídlu,
snesu se zase často sem
k vonnému svému sídlu.

Tu pak má modlitba rozkvěte,
potěším se jako v ráji –
ach matko, matičko, řekněte,
zda v nebi též růže mají?“

DVĚ POSVÍCENSKÁ SLOVA O HUSE

I

1874

Starý návyk: kdo cestuje, že pak vypravuje. Je tomu as tak čtrnáct dní, co spolupracovník jistého uherského listu cestoval Čechami a pak krajanům svým sdělil, že jaktěživ a v žádné zemi na tom božím světě nespatriil tolik hus jako v Čechách. „Nevím, ale možná, že u Slovanů husa je ptákem svatým,“ pravil. Kdyby jel dnes, již by jich tolik nespatriil; naše husy sebraly si se strnišť již poslední klásek, sedí pohodlně doma a nechávají se od starší děvečky krmit. A po svatém Martině nespatriil by už vůbec žádnou, a pakli některou, tedy smutnou, se svislými křídly, s modrým okem plným rmutu, truchlící za ztracenými rodiči, ubitými bratry a násilně odvedenými sestrami. Když podzimní mlhy začínají se strašidelně kupit po českých pláních, tu napadá nás Čechy choutka vražedná a miliony bílých tvorů válí se v krvi své. Hudba hraje, tanec víří, z kuchyň se kouří, strýčkové a kmotrové přicházejí na návštěvu, a říkáme tomu všemu *posvícení*. Ano, *miliony* nevinných existencí bídně hynou v době té! Nevím sice, měl-li cestující Uher ten pravdu, že máme právě my zemi na husy nejbohatší, ale *velmi* bohatou máme zajisté. Pražák, který na venek nepřichází, ani toho nyní více tak nepozoruje jako dřív, kdy na podzim pražskými ulicemi hnán houf husí za houfem. Dnešního dne už i husa zajede si po železnici do Prahy na trh.

Posvátným ptákem nám husa také právě není, ale velmi příjemným. Ono se vůbec zdá, že ji ani za ptáka nepovažujem. Odvykli jsme ji letu, zhrubili jsme její tělo, vzali jsme jí všechnu jemnost přirozeného pudu. Ptáka považujem vůbec za krásné, za milé zvířátko pro elegantní jeho tělo, pro pružný jeho pohyb, pro jeho zpěv, pták je nám také proto příjemný, že málokdy je tak velký, aby mohl být člověku nebezpečen. Husa – největší její přítel musí bohužel doznat, husa že vy-

jmenované krásné vlastnosti má jen u míře skrovné. Nelze popřít, že nedovede po mezi skákat elegantně a hbitě jako konopásek, že hlavičkou netočí živě a zábavně jako svižný datel, že když splašeně uhání přes náves, její let vskutku jen málo se podobá majestátnímu letu orla, že husa také za dne nevznáší se nikdy „na svých písničkách“ k nebesům jako skřivan a za noci že netluče v křovině se slavíkem o závod. A co se týče její velikosti, tu třeba také bohužel přiznat, že kdyby byla velká jako slon, byla by člověku ještě daleko milejší, než je. Člověk ji miluje jen dle žejdlíků sádla, dle liber masa a dle velikosti jater – hnusný člověk! Ba i to vzal člověk nebohé huse, co je tak příjemno u ptáka každého, totiž rozhodný cit pro čistotnost. Husa vypadá někdy umouněná, ucouraná, užmolená jako nejnedbalejší ženská, a to je moc! Jenže, chudinka není tím vinna. Nechci zde člověku přímo a veřejně do očí povědít vše o nevděku jeho. Nechci připomenout, jakou rozkoš má hospodyně s vychováváním husí drůbeže, jakou má při tyranském podškubávání, jakou pak při cpaní šiškami atd. Nevyčtu rodině, že chudičká husa dovede ji uživit po dva dny, v sobotu co kaldoun s nudlemi a v neděli co pečeně. Neuvedu hospodáři, jakže zavoní mu vždy domácí důstojnost jeho, když pro něho pro samotného a zvláště vypíkají se játra z husy. Nepoukážu také k zimní poesii, jaká rozkvítá při draní peří. Kdybych to vše vyložil člověku tisíckrát, člověk, bojím se, přece by se nepolepšil!

A člověk nechoval se k huse nikdy slušně. „Moderní“ člověk je alespoň v brutálních svých citech k ní upřímný, „antický“ byl ale pln perfidní licoměrnosti. Pokud paměť lidstva sahá, byly husy soudruhyněmi člověka. Již Odyssea o nich mluví a Homérovi „bohorovní prasáci“ – rozuměj pastevcí vepřového – pásli nejen skoty rohaté a stáda štětinatá, nýbrž i bělostná husí stáda. U Egyptanů byla husa symbolem *mateřské lásky*, u Řeků a Římanů znamenala *úrodnost, lásku, manželství, narození*, ale také *smrt* – tolik významů měla ta prý „hloupá husa“. Na starých náhrobcích vidáme vyobrazenu husu, nad vchodem do podsvětí nenalezá se tam lidská lebka, nýbrž hlava husí atd. Ano, obraz smrti! Tak

perfidně s ní zacházeli! Staří Egypťané prohlašovali ji za svatou – a faraonové a kněží nejedli skoro jiného masa nežli husího. Římanům zachovaly husy Kapitol – a Římané je za to „slavnostně“ krmili, aby je pak „slavnostně“ snědli. Na ostrově cyperském byla husa v chrámě Venušině chována co symbol lásky – pak ji vždy zas snědli, divná láska! Jen staří Keltové, žijící za časů Caesarových v Anglii, chovali sice husy, ale nejedli jich – chovali je jen „pro náramnou jejich krásu“. Ano pro *krásu*, koukejte se na to, jak chcete.

Říká se „jsi zvědava jako husa“, a také zas „jsi hloupa jako husa“ – jakpak se zvědavost a hloupost srovnávají!? O, husa není hloupa, má kus mozku v hlavě a kus srdce v těle! Teprv před několika dny vypravovaly naše listy o jistém chytrém houseru kdesi v českém kraji, který líp než pes chránil svěřené mu předměty svého pána. V Aigionu, jak Plinius vypravuje, zamilovala se husa do krásného hochy Amfilocha, jiná do Glauke, ceteristky krále Ptolemaea. Ještě jiná stále doprovázela filosofa Lakyda, zajisté jen pro vzácnou moudrost jeho. Že dovede husa mít i pro vojsko cit jako nejněžnější kuchařka, dokázala jedna virtemberská. Jistý vojenský pluk měl tam svou „plukovní husu“, jako jinde mívají „plukovní psy, špačky atd.“ Cituplné zvíře chodilo všude s sebou, nejraději na parády, a skončilo roku 1853 v Ulmu.

Také pro hudbu má husa mysl tklivou. V Messinkách zamilovala se husa do kantora, pro krásný jeho hlas, kterým zpíval, a pro jasný zvuk zvonce, kterým zvonil. I na jarmarku, v největší tísní, dovedla si svého kantora vyhledat. Ostatně lze smysl pro jemnost lidského hlasu pozorovat i při husách českých. Sotvyže zůstanou na návsi dvě ženské stát, aby si živě pokleply, již je obcházejí dvě tři husičky s nataženými krky a štěbetají lehýnce po nich. Ono se jim to ženské knáchání líbí.

Výtvarné umění často užilo husy co atributu. Spisovatelé do husy prali, posmívali se jí, i Blumauerova nadšená hymna na husu zdá se mně být jen ukrytým posměchem. Hudba si husy posud vůbec ani nevšimla, jediný Mozart napsal spravedlivou svou Husu kahýrskou – sláva nesmrtelnému Mozartovi!

Jsem pozván na posvícení tuto neděli. Jakž bych nešel! Již se vidím, jak mne vyvábí zpěv a vzdálený šum houslí z vyšperkované světnice, z kruhu svátečně oblečených hostí ven na náves, a jak tu stojím prostovlasý před vraty svého hostitele a držím v pozdvižené pravici studené stehno husí a v levici malou, zcela malou skyvu chleba. Bože, ta dobrota, takové studené stehno husí! Můj nebožtík otec říkal, jíst ho, to že patří mezi sedm bohumilých skutků nebo jak se jim říká, a věru že kázání křesťanské mrávočky nezůstalo nikdy bez hlubokého dojmu na mne!

Přiznám se, že mám k husám vůbec náklonnost zcela zvláštní. Často jsem už přemýšlel o příčině. Snad proto, že se jim říká v staroindickém také Hanzí? Nebo že se k nim pojí nejkrásnější vzpomínky dětinné, – vidím-li silný husí brk, že sobě vzpomenu vděčně ihned na první bouchačky, a vidím-li skupinu slabších brků, že sobě vzpomenu rovněž rychle na maminčinu do mastnoty namočenou peroutku, kterou vždy v pátek potírávala lívance a vdolky? Ať je tomu jak chce, za *takovou* náklonnost se člověk stydět nemusí! Jmenujte kterou chcete krásnou vlastnost, to by bylo pěkné, abyste směli dodat: Vida, a tou se husa nehonosí!

Vznešený rod? To myslíte snad rod starý, dlouhou řadu předků? Nu, husa jich má víc než všichni čeští šlechtici dohromady! Už věrná Penelopeja bavila se s Odysseem o husách velmi živě a zanášela se sama jich vychováním. Homérova Iliada i Odysseja často je připomíná a v Athénách chovají se husy dnes právě tak jako před 3000 lety a zachovaly sobě jazyk svůj v ryzé původnosti a dávné formě líp než nynější potomci starých Hellenů. Nikdy také v historii snad nezanikly. U Římanů sídlely na Kapitolu za to, že spasily vlast, což jinou šlechtu učinit ani nenapadá. Karel Veliký zanášel se chovem husí velmi pilně, ať podrží tedy příjmi své alespoň za to! Na středověk měli největší vliv kněží a na kněze měly největší

vliv desátky, mezi nimi hlavně pak husy – je někdo, kdo by nevěděl, že podnes jistá chutná část husy jmenuje se „biskup“? –

Jmenujete *krásu*? Staří Keltové, žijící v Anglii, chovali husy *jen* pro krásu jejich. Rovněž staří Hellenové. Dle Columelly vybírali Římané pro chov jen husy bílé, po nichž tedy nynější sněhobílé, krásné husí plemeno obdivu našemu zůstaveno. Jediné, co se huse vytýkává, je chůze její. Nevím, proč prý není hezká; je to chůze ovšem trochu pohodlná, neupírám, ale zato rozhodně vážná, ve vážnosti své opět půvabná. Ostatně, vždyť se husa nikde netlačí k baletu! A mohla by to učinit, galantní Pařížan jmenuje baletní figurantky – ty, které jen pro svou tělesnou krásu, ne pro baletní své umění na jeviště se staví – nejinak než „les jolies grues“, „krásné husičky“. –

Chytrost? Přírodopisec Brehm praví: „Pročže husa je vykřičena co hloupa, nedovedu říci; veškeré pozorování svědčí o přímém opaku.“ – Duchaplný Laboulaye dí, že „husa je povahy opravdové, ba filosofické“. – A české přísloví učí člověka: „Dočkej času jako husa klasu“, čímž přičítá huse moudrost zrovna šalomounskou. –

Hrdinnost? Zbytečně bych opakoval povídku o Kapitolu. Zbytečněji bych poukázal k tomu, jakže husa sípe a po každém se honí, když má housata. A nejzbytečněji bych uvedl prostomilé naše české národní přání: „Bodejž tě husa kopl!“

Slávu? Rozhodlo se již zároveň s otázkou stran vznešeného rodu. Ale nejen v světské, také v církevní historii je husa slavná. Vždyť zná, doufám, každý legendu o sv. Martinu. Byl v Toursu, ve Francii, biskupem. Ta čest ho mrzela, neboť byl muž skromný. Chtěl tedy své věřící obci utéci. Schoval se do husí posady, ale v posadě byla také husa, živá, moudrá husa, a ta kejhala, až ho prozradila. Za to má husa vždy o sv. Martině posvícení. Ano, husa má *vnitřní* cenu svou mravní, a řekne-li prostý venkovan: „Nejednako bůh rozdává, jednomu hus, druhému páva,“ rozhodl již ve prospěch husy proti všemu zevnějšímu pavímu lesku. –

Užitečnost? Mám ještě mluvit? O zlaté, vonné pečení?

O libém, perlovém sádle? O pikantní, chutné krvi? O husích drůbkách v polívce? O kaldounu s nudlemi a rejží? O přímo kouzelných játrech? O husí paštice se šampaňským? Mám psát ódy? – Mám poukázat k tomu, že každá pořádně vychovaná husa dá $\frac{3}{4}$ libry drahého peří? Že jen z Čech se ročně vyveze 12.000 centů? Mám zavadit o husí brk, jímž první, pokud známo, psal Anonymus Valesii, po něm Hus, Dante, Komenský, Newton, Humboldt?

Věru, větší poklona se ani nemůže udělat děvčeti, než když se mu řekne „huso!“ Učiním-li tak, pravím: „Děvčátko!“ Přísloví české ovšem dí: „Kde husy, tam štěbety, kde ženy, tam klevety“, a německé dodává k tomu: „Tři ženy, tři husy a tři žáby, a už je hlučno jako na jarmarce“ – ale, což jest štěbetání nějaká chyba? Řeknu-li ti, děvčátko, že jsi husa, že jsi štěbetavá, neříkám nic jiného, než že jsi bdělá, což je krásné, a že nepodržuješ jen pro sebe chytrost a věhlas, jímž tě pán bůh obmyslil, což je ještě krásnější. Řeknu-li ti, děvčátko, „huso!“, říkám: tys věrna, neboť v Číně je husa obrazem věrnosti, a vskutku ještě nenapadlo také u nás žádného husáka, aby po dumasovsku pronesl „tue-la“ – „zab ji, nevěrnici!“ A říkám dále: tys vůbec hodná, protože vděčná k rodičům svým, neboť u starých Egyptanů byla husa symbolem dětské vděčnosti. A tak dále!

Podoba je nepopíratelná. Tak daleko jde, že když tovaryš svého mistra požádá o ruku téhož dcery, mistr řekne: „Rozmysleme si to trochu, počkejme až do Martina“ – a o Martině dostane pak tovaryš na stůl husu a do náručí holku. Věru že má otec mistr právo na opatrnost, neboť nic na světě pracněj se nevychovává než housata a děvčata; sotva to jen trochu povyroستlo, má to tisíce nepřátel v dravé zvěři.

Kdyby byl ale ještě někdo v pochybnosti stran podoby, dám mu důkaz poslední. Posud se nikomu nepovedlo dát dobré vysvětlení, proč ženské s tak báječnou ochotou podávají se zákonům módy. A dává je přec zrovna hravě české přísloví: „Když se jedna husa napije, pijí jiné všecky!“

NA VÁNOČNÍM BUKÁLE

1869

I

Teď je zas čas, abych výročně huboval. Beru tedy vánoční národní „bukál“ a nechám jeho strunu mezi prsty bručet.

Ne snad, že bych nerád vánočky – já je zrovna tak rád jako jiní lidé, ale ne jen o vánocích, nýbrž po celý rok, ne s nasypaným cukrem, poněvadž snadno na zem spadne nebo vousy zhyzdí, a ne se sladkými, nýbrž s přitřpkými mandlemi, jež jsou pikantnější. Arci že prý je trpká mandle nebezpečna, že prý i otravuje, – ale kdož by vážil trochu jedu při pikantnosti, a fadesa je v životě ještě horší jed!

Nemohu si pomoci, mně je ale ten kalendářem zrovna na 24. prosinec a mezi šestou a dvanáctou večerní hodinu položený „cit“, ta programní „radost“ od srdce protivna. Mohu to říci tím spíše, že jiným *není* a ti jiní sobě svou radost mnou as pokazit nenechají. Jako sobě nenechali od podobných mně písálů pokazit výroční své a programní radosti už před tisíciletími! Vzdor našemu duchaplnému rozdělení na dobu předhistorickou, starou, střední, novou a nejnovější jsme a budem *pořád stejní*, od Adama, kterému teď chtějí v Americe postavit pomník za to, že se od pána boha stvořit nechal, až po onoho „posledního“, který dle ministrpräsidenskandidáta Anastasia Grüna vyvandruje jednou ze světa s kytarou v ruce, co „poslední poeta“. Podoba praotce vrací se v podobě pravnuka třeba až desátého kolena, naše ženy nosí falešné copy a malují si tváře, jako je nosily a malovaly před dvěma tisíci lety, a naši mužští mají výroční city, jako je měli mužští za Tiberia. O čemž pozděj!

Štědrý večer, toť prý jediný den v roce čistě „rodinný“, den, z jehož rodinného štěstí nabeřem zase síly pro celý rok. Proč lezou tedy v svatvečer do rodin i ti, kteří do nich nepatří? – snad aby tam svou samotu tím trpčeji cítili? Štědrý

večer, toť prý den ukládající přímo za povinnost udělat dětem nějakou radost. To je as tak jako s kanárkem v kleci: když mu dáme cukru a on zpívá *sobě*, myslíme, že zpívá nám. Otec dělá radost vlastně sobě, ne dětem, a proč si jí neudělá častěji, vždyť by rozžaté svíčky a hračky v jiný den způsobily týž jiskrný proud v očích dětských! Činí se tak snad ze spořívosti *jen* o Štědrý večer, nebo jaksi dle úmluvy a kvůli odbytí „jednou provždy“, poněvadž by „otec rodiny“ takto nemohl mezi přátele do prázdné hospody na večerní klep? Divo-divoucí věcí je zvyk a tradice. Zním lidi – byli by tuze uraženi, kdyby jim někdo upíral, že jsou „volní myslitelé“ –, a ti říkají: „Já sice po celý rok jím maso, vždyť nejsem žádná modlářka, ale o Velký pátek ne – to ne!“ A zase znám lidi, kteří sice po celý rok nepřijdou z hospody před půlnocí domů, ale o Silvestra teprv extra ne. Něco podobného je zde. Ti, kteří nemají po celý rok citu, nenahradí jej při černé rybě s knedlíkem, a ti, kteří jej mají, nepotřebují zas jej mít teprv výročně.

Když už to je, je dobře, že je to v zimě. V té době, kdy královna Zima s celým svým větrným a rampouchovým komonstvem táhne z říše své na severní točně k letní své vile na švýcarských alpách a my se na ni díváme a mrznem, tu ovšem tiskne se rád jeden k druhému, v kruhu rodinném. Když venku sníh provádí humor svůj, na každý kámen položí měkkou bílou podušku, na stromy věsí pláště, z hošíků nasype šedivých starců a „vandrovníkům krade pěšinku zrovna před nohama“, tu nás může třeba potěšit, že sedíme na žíních svého křesla, že se halíme v župan, že ty děti jsou přec jen ještě milé, zlaté děti a z nás že nemusí právě dnes nikdo co vandrovník ven do té psoty. V letě, kdy příroda láká ze světnice ven, nešlo by to as tak snadno sbubnovat výroční city rodinné; v letě také nearanžujujeme plesy, nýbrž velmi chytře o masopostě v zimě. A když ty plesy, může se konečně i jiné mezistěnní „paroli“ podat chladně rozumné zimě. Zima je doba strašně rozumná! Je to chladný mudrc, který „květy a travičky proto ubijí, že jich nezplodil. Řece dokázal, že teče příliš vodnatě, a ona si dala říci a změnila se v led. Slavíku

dokázal, že za noci zpívat je naivnost, a skřivanu, že tím lítáním do výšky ztrácí na příjemné tělnatosti. Slunci, které tak ledacos pouze hravého provádělo, podíval se přísně do očí a ono zmoudřelo. Dokázal duze, že její barevná hra je fantastická ničemnost nemající pražádného praktického účele, hromu, že jeho bručení je dětinskost, a celý svět si nechal říci a bylo to štěstí jeho, sic by ho byla rostoucí tráva konečně zadusila.“ Nu a když je za zimy tolik rozumu všude venku, může snad být trochu nerozumu – o vánocích mu říkají „poesie“ – uvnitř domů! Konečně té poesie není nebezpečně mnoho. Já alespoň nebyl jsem nikdy příliš pohnut, když venkovské děvče odříkávalo své štědrovečerní:

*Ozvi mi se, ozvi pes,
kde můj milý večer dnes.*

A z těch dětí zdály se mně vždy být dojemnějšími a poetičtějšími ty, které mrzly venku, než ty, které tančily uvnitř kolem nadělených stromků. Jak povídám, já také rád vánočky, ale stran té doby a těch mandlí – jakož už nahoře řečeno.

Miluju zimu jako Lenau. Chtěl bych, aby mráz její vniknul mně až do srdce a divoké větry její aby roznesly všechny sny a všechny vzpomínky. Ale ne každý je s to podelovat rampouch a zima u daleké většiny lidí není v pražádné oblibě. Mají z toho srdečnou radost – už naši nejstarší praotcové ji měli –, že na konci prosince „rodí se slunko znovu“ a krátký den že se dělí dle pesimistů alespoň „o bleší převalení“, dle optimistů o celé „čtvrtzivnutí“. A když *naši* praotcové pozdější – ale pořád ještě starší než praotcové všech Thunů, Auerspergů, Windischgrätzů atd. dohromady – stali se z pohanů nepochopitelným řízením božím křesťany, spojeno s „narozením slunka“ také „narození Krista pána“. Možno, že historickým právem, neboť kdyby nebyla bývala alespoň slabá, nějaká jen tak palestinská zima, nebyli by musili oslíček a voloušek dýchat. Tolik je jisto, že se dni tomu takto poesie přidalo a že poesie ta potrvá, pokud děti budou k jesličkám přistupovat s toutéž naivností, s jakou na Rembrandtově

obraze pastýř, nadzdvihující klobouk, jako by se ptáti chtěl: „Prosím, ráčíte snad vy býti matkou boží?“

Viděl jsem v benátské Akademii obraz od Bonifazia. Mnoho na něm není, jen jedna jediná myšlenečka, malinká, hezounká. „Magik“ přináší Ježíškovi dary v košíku. Ježíšek je roztomilé děťátko, ale také dětinsky zvědav, a u zvědavosti té pozdvihuje víko u košíku, aby se podíval, co tam. Ano, vánoce jsou také naší dobou *darů*, dary jsou mimo rodinný poměr a zimní ohled třetím motivem vánočním. Avšak dary a darování je věc už o sobě důležitá i zasluhuje zvláštní svou kapitolu.

II

Jedna velká bolest, jeden velký chtíč ovládá veškeré člověčenstvo: *dostat něco zadarmo*. Nejen co chuť na všeliké dědictví, co chuť do právních rozepří, také co chuť na *dary* jeví se „světový bol“ ten. Pokrok lidstva ale záleží hlavně v tom, že nezřízeným chutěm vykáže se žlábek. Abychom dostali dary, dáváme je sami také, vždy v tajné naději na výdělek; avšak co jistou asekuraci vyhrazujem k tomu ještě zvláštní *doby* darů. Ty jsou u rozličných národů rozdílny, jako je i jiného rozdílného. U Francouzů je dobou darů Nový rok, jako je týž den u nich dobou zvláštních dramatických plodů, výročních „revues“. U Angličanů začínají co do nákladů i co do tendence zcela podobné výroční hry, „Christmas-Pantomime“, již o vánocích, a výroční dobou darů jsou tam již vánoce. U nás – u nás jsme dávný život národní zapomněli a nového jsme si nevytvořili, jen tak svařili ze světového. Naše venkovanky sobě sice vzdor zbožnosti své o svatvečer trochu začarují, jindy to ale dělají také, my sice máme v týž den o nějaké „jídlo“ víc, ale nezasednem za stůl věnčení jako Angličan svými „mistletoes“, a o posvícení jíme rovněž „výročně“ víc, my nemáme ani vánočních ani novoročních her dramatických, a co se týče darů, ty dáváme o jmeninách, narozeninách, Novém roce, svatvečeru, sv. Mikuláši a ještě jiných dnech, jenže to opět nemá rázu. Už Němec je trochu

„špína chlap“, jeho „Kleine Geschenke erhalten die Freundschaft“ nepřislubuje mnoho, a naše slovo „dárek“ je sice něžné, ale neslibuje také víc. Naše dny darů jsou praví trpaslíci na příklad naproti novoročnímu dni pařížskému, kdy tam pošta jen v 24 hodinách roznese půl milionu balíčků. Francouz má zcela významně slovo „étrennes“ jenom v množném počtu – a snad že slovo to pochází z „étreindre“, že se totiž sáček pak stáhne kysele.

Nový rok nebo svatvečer mají historické právo na dary. U svatvečera je v tom i mythus. Svatí tři kráři přinesli Ježíškovi zlato z Arabie a myrhu ze Sáby, naši pastýřové nosí mu ve vánočních písních posud „krajíc z tobolky“, „homolky“ a „tučného berana“ a pastýřky dle ženské něžnosti své „kolibčičku“, „jitrničku“ (s níž prý „Apolenka hapala“), „oplatky“, „holoubátko“, „plinky“ (jak praktické a čistotné!), „peřinky“ a „růže“. Nový rok byl dnem darů již u starých Římanů, jenže jej slavili zcela jindy než my. Darům svým říkali „strenae“, což znamená vlastně hrst roští z nějakého jich posvátného háje. Velmi praktické v zimě! Mnohému z mých milých přátel by bylo takhle půl sáhu dříví, ať už tvrdého nebo měkkého, také milejší než na příklad má fotografie. Dřevaři by pochodili, cukráři, knihkupci, galanterníci by zlostí sežloutli. Později si dávali Římané datle, fíky, med a k tomu groš čili „stips“, aby si každý koupil takto, co chce, – opět velmi praktické! Znenáhla ale byl groš už pouhou špinavostí – „fert cum parvo sordidus asse cliens“ – „špinavý klient přináší malý groš“, zpívá už epigramatista Martial, a datle už také neposílaly se jen tak s peckou tvrdou jako kámen a masem zlatohnědým jako nejkrásnější benátské aventurino, nýbrž hned cely ze zlata. Ovšem je to jedno – obyčejná datle lepkavostí svou pošpiní prsty, a byť byly nejněžnější, a zlatá datle pošpiní duši, a byť byla nejpanenštější! Konečně ale došli Římané tak daleko v šílenosti darodárné, že císař Tiberius musel nařídit zvláštním dekretem, aby se dary novoroční nedávaly den co den po celých 31 dní (on totiž musel dle zvyku každý dar sám odměnit darem v ceně čtvernásobné!), nýbrž jen po první čtyry dny. Snad že se

měli tenkrát Římané vespolek tak nesmírně rádi, vždyť zakázal Tiberius dekretem také, aby se každý den nehubičkovali! Ty malé Pařížanky našich dnů by se na něho divně podívaly, kdyby jim zakazoval, aby o Nový rok nenastavily tvářičky každému, kdo si je právě pocelovat chce!

My také, co darujem Vídni dobrého, čtvernásob se nám tento! Ale my jsme v darech vůbec zvláštní, jak už duchaplně praveno. Naši koledníčkové musí sobě dárky své na nás zrovna vyhoukat a vymrznout. A přec chtějí tak skrovně málo! „Malej koledníček přichází si pro trojníček“, a jen „budete-li se mu smáti, musíte mu krejcar dáti“! Toliko kolem Řipu, kde je zámožnost tak velká, že ji nyní odhánějí až do Litoměřic,* poručí si koledníček „po groši širokým, po zlatým kulatým“, jenže ho nedostane. Takto je seznam koledníčkových přání zcela prostounkým „jídelním listem“, vykazujícím: „napečené šišky“, „do kapsy housku“, „oříšek“, „kus medu“, „koláčky s máčkem“, „syrečky s koprem“, a jen „homolky s kmínem, polívany vínem“ dělají noblejší výminku.

V městech jsou vánoční dary víc špekulací obchodníků než „výplyvem neodolatelného proudu citu“. Kde byly v krámě za sklem včera jednoduše zouváky, jsou dnes tytéž, ale opatřeny nápisem „Vánoční dary“. A potřebuje-li pan manžel právě zouvák, nu tak ho paní manželka o Štědrý večer jím „překvapí“. „Jen prakticky a s pokrokem!“ je heslo moderní frašky. Kdyby měl pan manžel hedvábný „lajblík“ svůj už dávno roztrhaný, nesmí sobě koupit nový, neboť jej dostane vždy o Štědrý večer darem, kdyby měla paní manželka své trepky už dávno vybrouzdané: počkat do Štědrého večera, zní heslo. Sic by bylo za první zbytečné peněžité vydání a za druhé mozolovité přemýšlení, neboť naši průmyslníci nedělají pranic víc, než že vyvěsí tabulky s uvedeným nápisem. Tyto dny přišel cizinec do kněhkupeckého krámu a žádal skvostně vydané dílo, ilustrované. Kněhkupec mu předkládal díla francouzská, anglická, německá. – „Já

* Mínil se roku 1869 oblíbené odhánění dobytka, nezaplátil-li hospodář včas daň.

ale chci něco českého, když jsem v Čechách!“ poroučel cizinec; poroučel ale nadarmo. Byl právě cizincem, nevěděl, že naši nakladatelé staví velké domy, a když se na ty domy čeští spisovatelé tak napracovali a vlastenecké kapsy tak napotily, že nemůže pak z těžce nabytého „národního jmění“ nakladatel dát lehkomyšlně peníze na špekulace, na skvostná díla česká atd.

Přímo protivné je však to veřejné obdarovávání chudých dětí v „dobročinné“ Praze naší. Mrznoucí, hladovíci děti, dlouhé, polo blbé a polo zbytečné řeči, nesmírný šust hedvábí – a z toho všeho vyleze pro sirotka nějaká hadrovitá sukýnka! Arciť, chudina dostane přitom alespoň ten svůj hadr, kdyby se ces dames nemohly při tom točit jako páv na stodole, nedostala by chudina pranic. Zaplať pánbůh!

O SILVESTRA

1875

Nevím, bude-li letos zcela tak veselo, jako bylo vloni – měliť jsme vloni o silvestrovské noci jen na pražských ulicích krásné tři vraždy –, ale veselo bude. Je to den, kdy každý myslí, že *musí* být vesel, že *musí* odzpívat dokonávajícímu roku a odzvonit mu sklenicemi, že by nový rok ani nemohl být šťastný, kdyby nezačal pořádným bolením hlavy. „Vždyť je Silvestr!“ – „Máme dnes Silvestra!“ a „Silvestr – Silvestr!“ zazní to ze všech stran, skoro co omluva.

Kdopak byl ten Silvestr, že se stal patronem privilegovaně omžných hlav, patronem posledního dne v roku, a že jaksi po ostatních 364 svatých „vymetá“? – Byl *papežem*.

„Přál bych sobě, aby dny v kalendáři byly pojmenovány dle narozenin znamenitých učenců a duchaplných spisovatelů; ale lituju, že se mně nepoštěstilo nalézt narozeniny nějakého znamenitého muže pro *každý* den,“ napsal Němec Gaup, „konsistoriální rada“. Když to nešlo se znamenitými muži, mohl toho pan konsistoriální rada zkusit se znamenitými skutky, na příklad papežů, a těmi mohl vyplnit kalendář třeba pro rok na Uranu nebo na Saturnu, ač je tam desetkrát delší než u nás! Kalendář takový nebyl by sice tak vznešený, ale pro dorůstající lidstvo byl by zároveň poučný a zábavný až nad potřebu.

Vždyť se namáhali papežové zrovna o přítrž, aby způsobili něco zvláštního! Jeden posvětil milého koně svého za diakona. Druhý (Julius III.) učinil šestnáctiletého kluka, ošetřujícího opice jeho, kardinálem. Třetí (Jan XII.), sám jsa teprv devatenácte let, stal se již papežem a choval se dle stáří svého i dle babičky své Morozie. Tato Morozie se sestrou svou Theodorou, dokud byly krásny a mlady, dovedly celou řadu milenců svých učinit papeži; měly jich hodně

a papež mizel za papežem. Čtvrtý byl třeba z rodu Borgiaů – netřeba víc dodat k tomu. Pátý (Řehoř VII.) zavedl celibát, nebo začal prodávat odpustky, nebo vydal nějakou bullu na spálení kacířů. Šestý (Štěpán V.) tvrdil: „Papežové počínají se jako Kristus od matek svých zastíněním ducha svatého; všichni papežové jsou tím způsobem jacísi boholidé, aby mezi bohem a lidmi tím lépe prostředkovati mohli; jim dána jest také všeliká moc na nebi i na zemi.“ Sedmý, dobrý náš známý, dal sebe a nástupce své prohlásit za neomylné – račte vidět, jen tak maně sáhl jsem sem a tam, do různých věků a celý týden je jak náležitě vyplněn. A kdyby události ty stály v kalendáři, připnuty k určitému dni, myslím, že by člověk víc přemýšlel o tom, než když tam stojí sv. Gorgon nebo sv. Kasián nebo třeba 11000 svatých panen.

Každý den se dá krásně vyplnit. Především, dne 29. prosince, byl den sv. Tomáše, arcibiskupa canterburského, který ve prospěch svůj hleděl v Anglii roznítit válku občanskou. Včera, dne 30. prosince, bylo tomu 252 leta, co Řehoř XV. zapověděl křesťanům – čtení bible. Dnes, dne 31. prosince, slavíme Silvestra, papeže, k jehož jmenu připíná se jedna z největších lží, co jich kdy bylo ve světě.

Papež Silvestr je svatým. „Nemůže každý ctnostným se stát, ale svatým se stát může každý.“ Možno, že byl Silvestr i dosti ctnostným. Byl současníkem Konstantina, jenž proto, že byl tyranem, zuřivcem, vrahem vlastního syna, nazývá se „Velkým“. Když pak z politických příčin učinil náboženství křesťanské náboženstvím státním a z přílišné horlivosti odkládal křest až – na několik minut před smrtí svou, tu pak vykonal křest ten papež Silvestr. A legenda spojila obě jmena a Silvestr je proto svatým. Stalo se mu ovšem po smrti, za živa arci neměl ctí tak vzácných, neboť na začátku 4. věku, kdy se Konstantinův křest udál, nebyli „následovníci“ onoho apoštola, který Krista pána třikrát zalhal, ještě papeži, nýbrž patriarchy jako jinde jiní.

A legenda pracovala dál, jak jí právě potřebovali. Císař Konstantin, pravilo se, daroval Silvestrovi Řím a papežské území; proto se sám pak vystěhoval z Říma do Byzance.

O pět set let později, poněvadž pořád ještě daru tomu nikdo věřit nechtěl, sestavil jakýs podvodník celou řadu listin podvržených; jsou známy pode jménem „pseudoisidorských dekretů“. A dvě stě let později stali se papežové na základě podvržených listin těch z ponížených „sluhů sluhův“ již pyšnými „pány pánův“ a dekretovali, že „není koruny ve světě mimo tiaru papežovu“.

Co do té doby a co od té doby stála světská moc papežova hrůzy a krvi lidské! Co způsobila neštěstí po celých již patnácte století! Byla jedním z nejtěžších žernovů visících na pokroku lidském. Ještě za našich dnů jsme viděli, jak překážela v nejživotnější otázce celému čilému národu. Ještě do posledních let hrozila nejkrvavějšími zápletkami evropskými. A kdo může ručit za to, že podobných zápletek nepovstane zítra?

Podivno, již jsou tomu také zas čtyry století, co zřejmě dokázána podvrženost dekretů a zakládající se na nich světské moci papežově uzmuta veškerá historická půda. Přece lež ta trvá dál, a podnes, když v poslední den v roce zní to ze všech stran radostně „Silvestr! – Silvestr!“, slavíme jednu z největších lží, která kdy lidstvo hnětla. Tak se děje! Lež povznese se na autoritu, a co jednou autoritou uznáno, – kácej a boř, tak snadno nezboříš. Jedni věří nepřemýšlejíce, druzí nevěří, ale jsou příliš pohodlní, než aby se opřeli.

S. Heller, dobrý znatel dějin, ponavrhnul kdesi, abychom podstrčili Silvestru I. papeže Silvestra II. a slavili tohoto v den a noc před Novým rokem. Byl prý to hodný muž, což lze viděti z toho, že ho v Římě již po dvou letech otrávil. Čili, jak mniši pod kapucemi bručeli: „Smlouva s čertem vypršela, čert si ho vzal!“ Ale prosím, nač to podstrčení! Vždyť je to tak dobré pro lidstvo, když se mu ve velký den, právě na konec roku, připomene, jakže je mnohá moří lež, jakže je hněteno šalebnými autoritami! Jen ku vědomí toho musí lidstvo přijít!

Zvláště nám Čechům bylo by teď dobře, kdybychom se konečně zas vzpamatovali jednou ku pravdě. Zvláště u nás je hnusná lež nyní pánem a šalebná autorita vede národ na úmor.

„Dolů se šalebnými autoritami, které nás vedou do záhuby,
pod opatek se lží, která rozežírá již bytost národa, kupředu
za rozumem a pravdou!“ – zní můj přípitek silvestrovský.

Ťukněm si všude po Čechách a v jítro novoročního dne
bude oko jasné i hlava jasná!

HODINY A HODINÁŘSTVÍ

1874

Sedím v křesle a odpočívám. Za mnou hrkly na stěně pendlovky. Budou něco odbíjet – ale co? kolik? Jsem líný obrátit hlavu k stěně na pendlovky, nebo vytáhnout hodinky kapesní, nebo nahnout se blíž k psacímu stolku a podívat se repetícímu budíčku do tváře – vždyť se dočkám! Zase hrkly, a teď – jedna, dvě, tři, to jsou čtvrtě, a zas jedna, *dvě*, to jsou celé, *tedy* máme tři čtvrtě na *tři*. – Jak hloupě to ten hodinář svými hodinami ke mně mluví! Nemůže dát tlouci skutečně tři čtvrtě na *tři*? Nebo dvě celé a pak tři čtvrtě? Copak se říká „*tři čtvrtě a dvě*“? –

Ale zahrajme si jednou s těmi hodinami! Jak repetí a seká ten budíček! Jako tepna bujného dítěte; jako by chtěl dokázat, že ani nemůže zaspát. A jak skáče na kapesních hodinkách drobná sekundová rafije! A přec ještě to hopkání její, to její „bystré“ měření času není praničím! Copak je do toho, když neměří alespoň stotinu sekundy! Smějete se? Stá částička jedné sekundy, a měřit ji! A přece jsme viděli ve švýcarském oddělení Světové výstavy Hippův chronoskop na měření *tisícin* sekundy! Ano astronomové, kteří nyní zanášejí se s určováním zeměpisných stupňů v Evropě, umějí prý na volném kyvadle měřit pohyb až na *milionovou* částku sekundy, jako dovedla internacionální komise na určení metrů před dvěma lety v Paříži měřit délku těles až na *desítitisícovou částku jednoho milimetru*, což je tak asi dvoustá část šířky jednoho lidského vlasu! Bláznovské, obdivuhodné lidstvo!

Počátky všeho byly a jsou v lidstvě vždy chudy. Na počátku neměli jsme jiných hodin než ty velké, sluneční a hvězdové na nebi. Jdou věčně, jdou spolehlivě a nemusí se natahovat; ale často se pokrývají šlojířem, nemají rafiji, ne-

tlukou. Člověk chtěl i tentokráte znát dobře čas, neboť visel již činěním svým na čase, a ten čas ještě nikdy nestál, jemu ještě žádný Kolovrat nezarazil kola. Tedy si vymyslel dloubal člověk hodiny. Nejprv písečné, přesypávající – teď už jich užívá leda starý mládenec, když si doma chce uvařit dobře „na hniličko“ vejce. Pak hodiny vodní. Povídá se, v těch že byli Saraceni mistry. Snad většími než ten pán, který ve výstavním parku vloni postavil pod širé nebe také ještě hodiny „vodní“! Měly všechno na sobě velmi pěkné, štíhlé tělo, bílý ciferník, ostré rafije, láskyplného pána, ale hned prvního dne oblíbily sobě postát na druhé hodině a z té se nehnuly po šest měsíců. Teď možná že jdou dobře.

Konečně připadli lidé na hodiny se stroji, kolečky, váhami, pery, závažím, kyvadly atd. První, který sestavil hodiny s kolečky, byl prý papež Silvestr II. Sestavil je, když se ještě jmenoval Gerbert, byl ještě francouzským mnichem a zanášel se s věcmi sice světskými, ale užitečnými. První „kapesní“ neb raděj přenosné hodiny pocházejí prý ze třináctého věku. Byly snad as tak praktické jako podnes naše tak zvané „cestovní hodiny“ v kovové skříni a koženém pouzdře, na něž aby si člověk hned vzal kufr. Pozdější „norimberská vejce“ jsou známa. Známy jsou také hodiny „sluneční“; už zmizely skoro všechny, už i s věží a stěn venkovských domů, dlouhé čáry jejich jsou zabíleny i s těmi kudrnatými hlavami Aeolovými, které „foukaly vítr“ někdy až na sáh dlouhý a hezky jako koště široký. Známy jsou také ty pěkné hračky zahradnické, „hodiny květinné“ – čas je na nich udán, když ta ona květina odevře či zavře kalíšek svůj. Poetická myšlénka. Jako ta Jean Paulova, který myslí, že jsou asi někde bytosti, jimž zas slouží co hodiny rodící se a zanikající celé planety naše. Až naše zeměkoule naposled zazáří a navždy pak zhasne, zavrtí taková bytost hlavou: „To ten čas ubíhá – už zas minula hodina!“

Hodinářství vzneslo se ze všech „vědeckých industrií“ nejvýš. Hodináři pracovali a pracují s činností zimničnou – jejich cech nejvíc ze všech cechů obětoval členů až blázinci. Ti, kteří stonali na „perpetuum mobile“, byli skoro vesměs

hodináři. Přivedli to ale přece jen daleko. Mně je ovšem nad všechny jejich vynálezy pořád ještě ten prostý dřevěný produkt schwarzwaldských výšin milý! V tom arci vězí jen vzpomínky z mládí. Slyším ještě tlukot starých našich hodin i jasný jejich hlas, jenž sprovázel „tyk-takem“ svým nábožně písňě matčiny a otcovy vzpomínky vojenské. Tenkrát panovaly schwarzwaldské hodiny se závažím a krátkým, švitořivým kyvadélkem svým skoro všude. Zvláště ty figurkové byly pro nás děti pravým zázrakem. Náš soused měl hodiny s kukačkou – půl hodiny jsme stávaly před nimi a čekaly, až kukačka vyrazí dvířka, zatřepetá křídélky a zakuká. Že je alespoň tak jako my děti živa, o tom jsme ovšem nepochybovaly ani dost málo. Figurkové hodiny byly rozmanité a znaly jsme je po celém sousedstvu. Protějšší knihař měl hodiny, a když byly čtvrtě, přešel po každé procházkou kolem ciferníku malý dřevěný párek, oblečený zcela dle módy clarenovských povídek. Pekař vedle těšil se zas dvěma trkajícím do sebe kozlům, kupec na rohu měl řezníka, který mlátil palicí do vola, pan profesor nad námi měl tubače, který na trubku troubil a přitom očima kroutil, atd. Pan profesor měl ale také ještě jiné hodiny, především francouzskou „pendule de cheminée“, jednu toho druhu, jaký se dle francouzských časopisů Prusům za války tak líbil. Nejsem Prušák, mně se ty penduly nelíbí – bronz, porculán, pořád vše stejné, jsou fádni.

Posud květe na Schwarzwaldu hodinářství, přes dva miliony kusů vyrábějí tam ročně. Podivno, že květe nejraději „na horách“, na Schwarzwaldu v Německu a na Juře v Švýcarsku. Kdo Schwarzwald navštívil, zajisté že byl obyvatelstvem toho sta hodinářských obcí překvapen. Nic na nich švábského než řeč, vlasy jejich jsou černy, oči tmavy – jsou prý to zbytky Keltů nebo Gallů. Stále se zdokonalují ve svém umění. Minulého věku uměli udělat jen hodiny váhové, jdoucí toliko po dvanáct hodin, na loňské výstavě viděl jsem ze Schwarzwaldu hodiny, které, když je jednou natáhneš, jdou deset let. Dělení práce je také již na Schwarzwaldu úplně provedeno. Bývalým, starým schwarzwaldským

hodinám podobaly se ještě některé hodiny v americkém oddělení loňské výstavy – člověk ani neuvěřil, že to zde má být z Ameriky! Snad že byly určeny do pralesů na „nárožní“ stromy.

Čtyry miliony rozmanitých hodin spotřebuje prý lidstvo ročně a dá za ně tak asi padesát milionů zlatých. Dělník dostane kapesní hodinky za deset zlatých, ne sice v stříbrném pouzdře, ale s dobrým strojem – jsou známy jmenem „Roßkopf“, dle zhotovitele. V domácnostech jsou oblíbeny vídeňské i pražské kyvadlové „regulátory“ v ceně asi čtyřiceti zlatých. Ve městech se pilně nakládá na denní hodiny návěžní a noční hodiny průsvitné. Jsou města, kde nalezájí se na každém rohu hodiny nevelké, vezděné do domů a spojené mezi sebou elektrickým proudem, aby všude šly stejně. Nejvíc se ovšem kupují hodinky kapesní, ponejvíc původu švýcarského. „Kotva“ v nich zvítězila již nad „cylindrem“. Některé z nich, zvlášt' tak zvané „námořské chronometry“, těší se akuratese až zázračné. Hodinář anglický a švýcarský dá svůj chronometr některé z čtených hvězdáren. Zkoušejí je tam mnoho neděl, konstatují rozdíl jich chodu, když hodinky leží nebo když stojí, v zimě a v teple – běda chronometru, kdyby distance mezi nejpomalejším a nejrychlejším chodem jeho po celý měsíc přesahovala jedinou sekundu! „Hodný“ chronometr pak dostane od hvězdárny zvláštní obšírné a podrobné vysvědčení. Máme už také hodiny „světové“. Známo, že země naše má dvojí líc jako bůh Janus, jedna polovice že má noc, druhá den, jedna má na příklad středu, druhá už čtvrtek. Za celý rok je jenom jediný okamžik, kdy je pro celou zemi tentýž den. Nyní se povedlo Horvátu p. M. Paicovi v Zemuni, že sestavil hodiny, které ukazují, jakýže je v každém okamžiku čas po celém světě. Měl je také na výstavě a velmi byl ten jeho „kosmorologion“ uznáván. Mimo „kosmorologion“ velký měl tam také malý, kapesní. –

Skromné mé hodinky – ne-chronometr a ne-kosmorologion – leží přede mnou a zase hledím na sekundové bystré ich skoky. Je to spěch, je to důslednost! Měří čas, ten chladný

čas vůbec, ten, který se nestará o náš čas „starý“ nebo „nový“,
„šťastný“ nebo „nešťastný“, „velký“ nebo „malý“, ani o ty
jeho „děje, psané krví a slzami a posypané zlatým posýpát-
kem z rozemletých korun“.

SOUDY LÁSKY

1875

I

Myslím, že by paní soudní rada nebo paní návladní zrovna tak dobře znělo jako pan soudní rada a pan návladní. Pověstné vážky spravedlnosti jsou stejně těžky pro ruku mužskou i ženskou. A proto – nač tolik hluku při každé zprávě, že tu a tam v Americe žena učiněna právním soudcem! Nebo odkud to divení a zvláštní zaznamenávání, že ženský ten soudce rozhodoval „důmyslně“, „spravedlivě“ atd.

Ani v této věci není Amerika originální, lidstvo už zná sudkyně a ženské soudní dvory několik tisíc let. My Čechové máme předního ženského soudce v Libuši, která si povolává oba Klenovice na Vyšehrad „súdití jima po zákonu“. Libuše má i své ženské adjunkty soudní,

*u jednej jsú desky pravdodatné,
u vterej meč krivdy kárajúcí.*

A leši i vládykové „hovořili ticho mezi sebou i chválili výpovědi její“, neboť výpověď její byla rozumu státnického. Rovněž bývalo jinde. Znam je soudní dvůr šestnácti Řekyň, které rozhodly o válce či míru mezi Elajskými a Pisijskými. Jejich výrok líbil se oběma národům tak, že zřídily *stálou* radu šestnácti matron, která předsedala při hrách junonických. V Římě sestavil císař Heliogabal radu žen, již předsedala matka jeho Soemis. Rada ta rozhodovala sice jen o šatu, módách a milostných pletkách žen, avšak matku svou povolal Heliogabal také do římského senátu, kde zasedala vedle konsulů a měla senátorský hlas. V Irsku, když zasedal parlament v Dublíně, měly ženy současně na venkově valnou schůzi svou, jižto nazývaly také parlamentem. U starých Němců měly ženy zákonodárnou a soudní moc. U Gallů byla

„velká rada“ žen, kteráž vypovídala válku a uzavírala mír. V míru s Hannibalem smluveném usnešeno mezi jiným, že urazí-li některý Gall Kartagenčíka, bude souzen soudem gallských žen. A je dosti významno, že když druidové vyloučili ženy ze služeb státních, brzy nato byli Gallové v porobě Římanů.

Bude se někdo snad divit, když o míru a válce, o národu a státu, že povstaly konečně také ženské soudy, které rozhodovaly o tom, co je ženě nejzvláštnější, *o lásce*? Rozkvětly u téhož národa, u něhož žena oddávna požívala úcty největší. Potomek starých Gallů, Francouz, je podnes vzorem galantnosti, u něho došly „soudy lásky“ také největší moci a nejpevnějšího zřízení. Také Ital měl své „corte d'amore“ či „parlamento d'amore“, ale nejslavnější byly přece jen francouzské „cours d'amour“. Slavný byl „soudní dvůr lásky“ v Pierre-Feu, slavný v Signes, v Lillu, v Paříži, nejslavnější v Romaninu, kamž mohl apelovat, kdož myslil, že mu ublíženo některým dvorem jiným. Dvory v Romaninu a Pierre-Feu přijímaly také písemní pře a otázky k rozluštění a rozsudky všech dvorů francouzských slynuły svým ostrovtipem. „Tous les cas imaginables étoient prévus et décidés“ – „pro všechny možné případy měly své rozsudky připraveny,“ praví Papon.

Bylo jich potřebí. Po zářících bleších starého věku nastala v Evropě tma, středověk. Žena pozbyla vážnosti. Na církevním shromáždění v Mâconu – na církevních sněmech, jak známo, se vůbec mluvilo a rozhodovalo o věcech nejkomičtějších – položil v 6. věku jeden z přítomných svatých otců otázku: „Smíme ženy nazývati také lidmi?“ Po několik dní se hádali sem a tam, konečně rozhodli a dali slavně prohlásit, že ženy jsou vskutku lidmi. Posléz se vzpamatovala dávná tradice gallská; *rytířství*, tenkrát vzkvétající, mělo „úctu k ženám“ mezi hlavními povinnostmi svými. Každý měl „neobmezenou panovnici svého srdce“, nazýval se jen „služebníkem lásky“, „uchazečem o lásku“ atp. Vyučování panošů obsahovalo učení lásce k bohu a také lásce k ženě a nejčastěji to byly ženy, které panoše cvičily v katechismech

obou. Z potýček a dobrodružství se vracející rytíř obdržel od dámy své, pro niž byl „jedině všechny činy své vykonal“, buď jen „le gage d'amour sans fin“ – „závazek nekonečné lásky“, pás to neb obvazek dámy s vyšitým jejím jmenem, nebo i „le don de l'amoureuse merci“ – „dar milostného smilování“. – „V čem se zakládal tento dar milostného smilování, nechť si uhodnou čtenářky samy,“ praví Aretin.

K tomu začala rozkvétat poesie provensálská. V Španělsku mísila se ohnivá krev saracénská s krví evropskou, východní vzlet s jemným citem křesťanským – ze spojení toho vzlétla první středověká píseň milostná. Přelítla do jižní Francie a do Itálie, kde je veselé nebe nad veselými lidmi, a brzy tu byl sonet a madrigál, kanzona a sirventa a trubadurové putovali od hradu k hradu a pěli písně lásky. Nepěli jen drobné písně lásky, zaváděli také „tenzony“ a řídili rozkošné „jeux mi-partis“. Tenzony byly otázky kladené o věcech milostných (na př.: kdo miluje vřeleji, ten, který při každé, sebemenší příležitosti je žárliv, nebo ten, který nedovede být na svou milou žárliv, ani když má výdatné příčiny pro to), „jeux mi-partis“ pak byly debaty z otázek těch se vypřádající. A z těchto povstaly pak soudní dvory lásky.

„Galanterie byla modlou doby té, rozepře mezi milenci měly nepoměrně opravdovější následky než nyní u nás, musilo se s nimi také mnohem opravdověji nakládati.“ Proto tedy zřízeny jsou „les cours d'amour“. Také vůbec nebylo v lidské společnosti tenkrát pravidelného systému justičního, taková „la cour d'amour“ byla alespoň v jednom směru jakousi náhradou. Dlouho panovala pochyba, měly-li rozsudky takového soudu lásky ve Francii přec také nějakou právní moc, totiž následky své v občanském životě. Němci je nazývali jen „Höflichkeitsparlamente“, Angličané tvrdili, že se tam činí vše, co vznešeného, směšné. První tu věc zcela objasnil Christophor Freiherr von Aretin, jehož spis *Ausprüche der Minnergerichte* zde sleduju. „Les cours d'amour“ měly jistou právní moc svou. Vyrostly z jisté nutnosti, musily tedy také odpovídat nutnosti té. Byly zařízeny opravdově. K soudnímu dvoru náležely nejen vážené dámy, nýbrž také nejvyšší

hodnostáři země, ano sám král francouzský, aby právě výroky soudu měly váhy. U soudu toho byli i placení biřici a soudní sluhové. Ještě výdatnějším důkazem je, že sobě od strany odsouzené dávaly vyplatit náhradu za útraty soudní. Dosloužují to dosud zachované některé rozsudky soudu toho – „arrêts d'amour“ –, jakož i svědectví mnohých spisovatelů francouzských, době té blízkých. Do nedávna udržela se stopa poplatků těch v tak zvaném „droit de pelote“, peněžitým to trestu, ježž musili platit, kdož oženili neb vdaly se po druhé. Trest za nevěru spáchanou na mrtvém.

II

„Soudy lásky“ povstaly znenáhla, z různých příprav, již proto není lze určit některý rok co rok jich počátku. Snáze to jde s koncem jich, připadl po zavedení pravidelného systému justičního vůbec, za panování Karla VI., as roku 1382. Ovšem byly později zas leckdys obnoveny. „Zvláště památný příklad obnovené ‚cour d'amour‘ dal nám kardinál Richelieu, jenž v Rueilu dal zvláštním shromážděním rozluštit spornou otázku, která se byla zrodila v známém Hôtel de Rambouillet, totiž: má-li pravý milovník více se zanášeti s láskou vlastní, nebo s pocity, které on zas vzbuzuje v milence své. Známa slečna de Scudéry byla generálním advokátem, falcká princezna Marie, napotomní králová polská, předsedou, mnohé z nejváženějších dam byly přísedícími, mezi nimi Mariina sestra Anna de Gonzaga. Uveřejněné pak v Londýně memoáry této Anny podávají nám zprávu o soudu tom. Vůbec kardinál Richelieu rád se zanášel milostnými hříčkami takovými, o čemž svědčí také ‚Thèses d'amour‘, které brániti dával, a první pojednávání, která francouzská Akademie věnovala lásce jen kvůli němu, zakladateli svému.“ – Zde kardinál – v Avignonu papež. V Avignonu byly sestaveny soudy lásky, teprv když se tam usídlil papež. Nejspíš byly sestaveny jen na ubránění se – přílišnému asketismu.

Škoda, že o sestavení soudního takového dvoru nemáme zpráv zcela úplných. Jmenovitě neznáme všech hodností dámských. Ze zprávy o procesu Viléma z Cabstaingu dovídáme se jen, že byla ženská soudní komise, ženský advokát, ženský dráb. Jediný starý rukopis, nalezený roku 1727, uvádí hodnostáře soudů těch, ale začátek rukopisu toho, kde právě byly vypočítány úřady dámské, schází. Také ještě tam scházejí mužští předsedové soudů, tak zvaní Princes d'amour. Místo to obsazováno dle Moreriho ročně znovu, střídali se v něm král Richard, Alfons, král aragonský, dauphin auvergnský, hrabě provensálský „a jiní velcí páni“.

Nejprvnější místa náležela prvním rodům francouzským. Po těch přišli dva Grands Veneurs de la Cour („vrchní myslivci“), po nichž šlo 188 registrátorů soudu lásky (Trésoriers de chartres et registres amoureux), nejvíc to úředníků krále a vojvodů orleánského a burgundského. Nato se uvádějí auditoři soudu lásky, mezi nimiž jeden doktor bohoslovectví, několik kanovníků pařížských, tournaiských, cambraiských a saintomerských, pak různí radové parlamentní. Nejbližší pak třídou bylo 59 Chevaliers d'honneur co „dvorních radů lásky“ (Conseillers de la Cour amoureuse), vesměs šlechticů. Následovali 52 Chevaliers trésoriers, dvorští služebníci, také měšťané. Dále 57 Maîtres des requêtes, kteří přijímali žádosti. Sekretářů měla cour amoureuse 32, mezi nimi některé kanovníky a kaplany. Pak se uvádí 8 náhradníků generálních prokurátorů, samí kněží. Následují ještě 4 Concierges des jardins et vergiers amoureux (hlídači), kteráž místa zastávali hlídači královských zahrad. Konečně bylo 10 Veneurs de la Cour amoureuse, drábové to a soudní sluhové. Pracováno tedy aparátem velkým.

Ale dámy měly úkol největší. Jich vtíp, jich slovo rozhodovalo. Do soudů lásky přibírány nejvtípnější hlavy, tenkrát již začala v společenské rozmluvě převládat duchaplná causerie, pestrý duch francouzský propukával se jako růžové poupě a všechn ten vtíp ozařoval také soudy lásky, bylať právě láska nejdůležitějším předmětem všech myšlének, všech rozprav, všeho života. „Jakož u Francouzů

od počátku až do konce světa,“ řekl by kdokoli. Dámy rozhodovaly o milostných rozepřích opravdových, o příčinách k žárlivosti, o nevěře, o svodech i o rozvodech milenců a činily tak písemně na dotazy i oustně v správních přelíčcích „s obmezenou veřejností“. Přechasto ovšem, dle ducha času i dle samého předmětu, rozpoutaly místo přísnosti jen humor svůj, jenže vždy pod rouškou opravdovou a s dodržením všech formalit; takž také v uvedeném již procesu Viléma z Cabstaingu, kde nezkušenost obžalovaného byla soudcům jen na zábavu. Zdali zasedaly dámy při soudech svých také v noci jako athénský areopag, „aby soud jich nebyl mýlen tělesnou lepostí obžalovaného“, neví se sice najisto, ale pochybuju, neboť dle všeho byla tělesná krása okolností *velmi* ulehčující. Starý Jupiter by byl u nich špatně pochodil: „věrnost nade vše!“ – mladý Paris zas nejspíš vždycky dobře: „nebuďte tak ostýchavý, hleďte se dámám vždy zalíbit a učte se u nás zákonům galantnosti!“

Není pražádné pochybnosti, že dámy soudily o případech milostných duchaplně i vcelku spravedlivě. „A kdyby měl obžalovaný jak biskup hladkou tvář“, ženská bystrost proniká přec až k ledví. Vždyť žena přec musí rozumět lásce a bolům jejím! Každý nešťastně milující mohl směle se obrátit k soudům lásky, stalo-li se mu dle zákonů francouzské galantnosti bezpráví. Kdyby byly bývaly soudy ty již u Židů, „nejstarší milostná intrika“ byla by dříve skončila a Jakub byl by měl Rahel o sedm let dřív. As málo bylo těch, kteří po rozsudku dámském žalostně zvolali: „O bože, buď milostiv na soudu posledním a nesud soudců našich!“ Praví se, že nečiní soudce pouze znalost práv, nýbrž svatý zápal pro vše, co je vůbec pravé. Nuže – ty „sudice“ měly zajisté znalost všech práv galanterie, úplnou znalost srdečných zájmů, ale také zajisté svatý zápal pro vše, co bylo – milostné. Jakož stojí v „Pramáti“ psáno: „Chcete-li lidi souditi, přikročte k tomu co lidé!“ Naproti ženám byly ženami, v právech jedné chránily práva všech; naproti mužům byly – také ženami – snad někdy žárlivými – – látka pro pikantní „soudní“ veselohru!

Trestaly sprostnost a trestaly nevěru. Láska o sobě nebyla nikdy trestuhodna – naopak! As tuze často kázaly „hříšným beranům“ postavit se – vpravo. Novořecká popěvka:

Kdo kráčí kolem keře myrtového
a neutrhne sobě vonnou snět,
byť mužem byl a předním z hrdin světa,
přec je jen bručivý zbytečný kmet –*

ta by měla být národní popěvkou francouzskou.

Byla by to pěkná epizoda pro nastávající sokolské šibřinky, z dam tam sestavit soud lásky! Ale měly by co dělat, kdyby chtěly za krátkou noc rozsoudit všechny zamilované maškary!

III

Christophor *Aretin* podává ve spise svém celou řadu rozsudků. Čerpal je z jistého rukopisu italského, nalezajícího se v archivu slavné Accademia della Crusca a přeloženého již dříve jednou do němčiny bavorským lékařem Hartliebem. Co původní sepisovatel sbírky té jmenuje se Albertanus, učenec bresciánský. Uvedu alespoň některé titule a někde stručně obsah, avšak – opatrně.

I. Dlouho se ucházel „muž“ o lásku „ženy“ (výraz „žena“ neznamená zrovna „vdanou“, nýbrž je všeobecný), avšak bez výsledku. Konečně mu pravila, že se nad ním ustrne, je-li hotov poslechnout *všech* rozkazů jejích. Přísahal. A tu mu tedy přikázala, aby za prvé nikdy jí více nemluvil o lásce, za druhé, aby se neodvážil nikde o ní promluvit slova, ni pochvalného, ni hanlivého. Ač roztrpčen, snesl přec ten rozmar její. Tu však se stalo, že kdesi ve společnosti mluvilo se o ní hanlivě. Ujal se jí a ztrestal pomlouvače. Ale dáma vytýkala mu za to věrolomnost a odřekla mu náklonnosti své již provždy. Na soudu rozhodla paní *braběnka Champagn-*

* Věnovaného Venuši.

ská proti ní. „Neslušno pro počestnou ženu užívati podskoků. Rytíř měj dík za šlechtnost svou.“ – Rozsudky hraběnky ze Champagne udržely se mnohé, sluly svým rozumem a byly známy po celé Evropě.

II. Otázka: Koho má sobě zvolit žena ze dvou uchazečů sobě vším, jen ne bohatstvím rovných. – Rozsudek hraběnky ze Champagne: Je-li žena sama bohata, nechť sobě vezme chudého, neboť šlechtný muž nemá proto být zkrácen v lásce, že je chud. Je-li ale sama chuda, nechť sobě vezme bohatce, neboť při obapolné chudobě a starostech láska netrvá a není blaha z ní.

III. Manžel miloval svou manželku náruživě, ona neopětovala lásku jeho. Konečně ho to omrzelo a chtěl se s ní rozvést. Ale tomu se vzpírala, žádala, aby vše zůstalo, jak bylo posud, a pohnala ho před soud. – Hraběnka rozhodla: Zlý a hanebný je úmysl té ženy. Kdo není s to opětovat velkou lásku, nemá práva žádat jí.

IV. Tatáž hraběnka rozhodla otázku, je-li láska v manželství pravá, nebo je-li pravá láska jen mimo manželství, as následovně: „*V manželství* milují se z povinnosti, *mimo ně* je láska dobrovolná. Jen tato ale může být láska plná. Ostatně jsou prý ale otázky podobné marny, nemají se klást a rozhodovat; „vycházejí z původů rozdílných a jich slova znamenají jednou to, jindy ono“.

V. Krásná a bohatá děvice se provdala a nechtěla pak o dřívějším svém milenci ničeho více vědět. Dostalo se to až před soud a kněžna *Narda z Narbonnu* rozhodla: Slib nový, manželský, nezrušil slib starší, slib první lásky. Z tohoto se vdaná dáma měla vymanit dříve, a závazek tedy trvá, ledaže by se dáma hodlala zřici vůbec vší lásky.

VI. Byl rytíř a nebylo při něm mravů, zbožnosti ani skromnosti. Ucházel se o ženu. Ta ale prála, že poskytuje mu naděje jen pro ten případ, stane-li se návodem jejím způsobný a ctnostný. Stal se; když byl ale právě nejhodnější, – zamiloval se do jiné. Avšak dáma učitelka došla si k soudu. A vrchní soudce, *hraběnka Flanderská*, rozhodla: Která si ho vychovala, ať ho má!

VII. Rytíř užíval se svolením dámy své posla, aby se s touto snáz dorozuměti mohl. Však posel mu dámu odloudil. Rytíř vznesl svou obžalobu k hraběnce Champagnské. Ta svolala soud *šedesáti žen* a rozhodly: Ať zůstanou při sobě, jsou oba nevěrní: on provinil se proti vší rytířské věře a ona rovněž hanebně proti všem počestným mravům ženským. Ale do počestné schůze rytířské nebo ženské nemají přístupu nikdy více.

VIII. Rytíř „se zavázal v službu dámy“. Ale dáma měla již svého milence a pravila k rytíři: „Není pro vás naděje, dokud mám milence svého.“ Krátce nato provdala se za tohoto, a tu se rytíř přihlásil ihned zase, připomínaje jí, že již „milence“ nemá. Žena ho odmítla, pravíc, že manžel její miluje ji jako dříve. Otázka ta zaslána *královně německé* (alemanské). „Nemohu býti proti rozumu hraběnky Champagnské,“ rozhodla králová, „a ta se již pronesla, že mezi manžely pravé lásky není.“ Vdaná dáma nesplnila slibu svého a prohlášena za věrolomnou.

Atd.

O *způsobu* procesů těch poučuje „arrêt d'amour“, pronesený ve prospěch výše jmenovaného Viléma z Cabstaingu. Byl obžalován jakous dámost Eleonorou, že v lásce dal přednost její „dariolettě“ (komorné), pak od jakéhos mnicha.

„Junkéř stál mimo zábradlí soudní. Jedna z dam vykonávala úřad soudního sluhy a vyvolala po třikrát jeho jméno. Nato vzala jej jiná dáma za ruku a vevedla ho se slovy: „Šlechtný jinochu, nechte zbraní svých před zábradlím. Nemáte u dam potřebí zbraní jiných než své zdvořilosti a způsobilosti. Hleďte jen, abyste se zalíbil; vždyť by neměl ani srdce, ani krve, ani očí, kdož by se nechtěl líbiti dámám.“

Když vešel do kruhu, zůstal stát na straně rytířů. Nyní pronesla proti němu žalobu dáma Eleonora, pak darioletta. Zapálil se, neboť byl jinoch nevinný. Nevěděl, jakže se bránit má, neb bál se uraziti krásné a galantní své soudce. Nezpozoroval, že jeho pře byla z těch, které soud zvolil, aby se pobavil;*

* „Důkaz, že se tu rozhodovaly také pře vážné.“ – *Aretin*.

žádal tedy za advokáta. Povoleno mu, aby sobě zvolil ho ze svědkyň svých. I přiblížil se k urozené Markétce z Tarasconu, poklekl před ní a podal jí rukavici svou. Dáma Markétka přijala ji ruměnic se, zdvihla se s místa svého a postavila se vedle junkéře.

Po řeči obhájcově řekl mu jeden ze „sluhů“ soudních: „Soud vám dovoluje, abyste svému advokátu poceloval tvář.“ Nedal se teprv nutit k tomu. Rajmund, muž Markétčin, chtěl se proti tomu sice ohradit, ale odpověděli mu všeobecným smíchem. Junkéř šel nyní k sudkyním svým a políbil každé ruku.

Právě chtěl soud pronést rozsudek svůj, když tu vešel mnich, kterého byl Cabstaing svázaného přivedl až sem; bylť ho právě zastihl, jak mnich chtěl krásnému selskému děvčeti učinit násilí. Mnich zas udával, že on, sám Cabstaing, je svědkem toho děvčete.

Cabstaing nezapíral, ale děvče samo, také přítomné, pravilo, že ho upřímně miluje a on tedy že nemá žádné viny. – Děvče bylo krásné, její výrok jasný, a dáma Markétka, která byla tak dobrá, vyřkla, že obžalovaný je nevinen. Nyní se přikročilo k rozsudku u věci hlavní. Soud přikázal ticho, a *Elisa z Turenne*, předseda, pronesla rozsudek.“

Stůj zde konec rozsudku toho:

„Soud vás zprošťuje obžaloby a přikazuje vám, abyste nebyl nadál tak ostýchavý, nýbrž způsobnější k dámám, i abyste se u nás přiučil zákonům galantnosti. Mnicha propusťte, ať se pomodlí otčenáš. Naleznete-li ho zase u nějakého děvčete, utněte mu nos, je vám to dovoleno. Lidé jeho druhu jsou určeni, aby prosili boha, aby bůh odpustil hříchy, které *pášem my*.“

I

Jen kvůli tomu, že náleží k postním jídlům, píšu o kávě, jinak bych se neopovážil. Pak také, že napomáhá zbožnosti. Když byl Džem Aleddin, mufti v Adenu, kteréžto město leží v Šťastné Arabii, na cestách svých poznal pití kávy a jeho účinky, doporučil kávu všem dervišům a jiným mnichům mohamedánským, aby „popíjejíce mohli po celou noc dlít pak pilněji a pozorněji na modlitbách“. A v Kahýře později dervišové měli při modlitbách nočních celé „kávové přijímání“ – „po koflíku každou hodinu z rukou nejstaršího“, jak Moser vypravuje.

My pijeme kávu ve dne v noci, ráno hned po vyspání a navečer pro uspání, ráno k najedení a v poledne pro trávení. Káva je nám – alespoň v Čechách, kde čaje požívá se posud málo – mezi nápoji tím, čím brambor a chleb mezi jídly. Třikrát za den zavítá káva do pokojíka chudé šičky, po celý den svádí v městských kavárnách lidi k společným schůzím, po celou noc rozčiluje čivy studujícího rigorosanta, a kdekoliv se odbývá „rodinná návštěva“, káva je při tom nejdůležitější společnicí. Káva se stala naší „domácí přítelkyní“, ač je cizinka, z krajů dalekých. Neříká, jak se jí u nás líbí. Ale nezdá se, že by se jí příliš líbilo, brambor u nás zdomácněl, káva má příliš mnoho noblesy, prokazuje nám sice dobrodiní, ale nedovolí za to lásce naší, abychom ji pěstovali. Jen v hraběcích thunovských sklenicích na Děčíně zdálo se jí trochu zdomácnět, na Světové výstavě loňské dívali jsme se s centovou pýchou na dvě libry „české“ kávy.

„Dívka z ciziny“, posud nevíme, která je její pravlast. Právě zesnulý rek Livingstone našel ji až uvnitř Afriky, zdá se také, že vskutku v Ethiopii nejprve kávu popíjeli. Odtud přešel zvyk do Perska, do Arabie, kde ovšem strom kávový

dávno rostl nepovšimnut, a Mekkané zařídili první kavárny. Odtud šla káva do Kahýry v dolejší Egyptu, do Damasku, Aleppa a jiných měst syrských. Do Cařihradu přišla teprv roku 1554 za velkého Solimana; Sems a Hakin, onen z Damasku a tento z Aleppa, zřídili tam první kavárny – jsou to první vůbec známí kavárníci a mohou našim kavárníkům být tedy cechovními patrony. Zde začlo také mučednictví kávy. Kavárny byly plny pašat, důstojníků atd. a zbožní imamové, strážci mešit, brzy naříkali, že mešity jsou zato prázdné. Nastala krutá vládní persekuce, nebohá káva musila se utéci do nejtajnějších skrýší domácnosti, ale brzy zas vyšla ven, podrobila si celý osmanský svět – namalujte teď Turka bez čibuku a bez kávy! Zdá se, že přes Benátky dostala se káva pak do Evropy. Také byly Benátky místem prvním, kde vyšlo nějaké dobré pojednání o stromě kávovém. V Paříži byla první kavárna zřízena Armenčíkem Pascalem v druhé polovici sedmnáctého věku. Od té doby je známo, jaké učiněny jsou pokroky. V teplých pásmech všude se káva roste, lidstvo spotřebuje nyní ročně již celou miliardu liber kávy a dobrou třetinu z toho, zároveň ale nejhorší, dodává jen sama Brazílie. Kavárny nabyly velkého významu, mnohé z nich jsou zapsány i v dějiny politické. „Kavárna zrcadel“ pod arkádami benátského náměstí sv. Marka, kde začal každý benátský kraval za doby rakouské, pařížské „Café de Foy“ v Palais Royal, kde za doby restaurace scházela se oposice, „Café Prokope“, kde sedávali Voltaire, Rousseau, Diderot atd.

Dost se proti chudince kávě napracovalo také u nás. Z medicinskopolicejních příčin, z dietétního stanoviska, ale „chuť zvítězila nad rozumem, móda nad zákony“, jakž píše Rottenhöfer, první kuchař krále bavorského a nejnovější „kávový spisovatel“. Dařilo se jí jako všem výtečným věcem a osobám. Měla nepřátel dost a dost, z nichž nejkrutější byl Němec dr. Hahnemann, kterému se později dokázalo, že – pije kávu velmi rád a hned několikrát denně. Nemůže na světě být nic škodlivějšího než pití kávy, pravil on. Je známo zvláště o ženských, že nejspíš dychtí po tom, co škodí, proto

tedy snad jsou tak rozhodnými zbožňovatelkami kávy! Všude, nejen u nás; v Turecku později, když muž ženě nedovolil kávy, měla žena z toho již dostatečnou a zcela právní příčinu pro rozvedení. Ohnivým a výdatným bojovníkem za pronásledovanou nevinnost dobré kávy byl pražský lékař dr. Weitenweber, známý a vůbec ctěný v Praze. Odporučoval ji zvláště pro podzim a zimu, po obědě ale pro celý rok. Proti kazení smetanou a cukrem horlil. Kávu ale kazí mnozí ještě jinak, cichorií, starým, vysloužilým kávovým kalem, fíky, žaludy, jádru švestkovými atd. Nejvíce ji kazí naše kupecké obchody. Káva zde musí ležet vedle slanečků, ouhořů a sardel, sýrů, pomerančů a jiných páchnoucích věcí, a káva má ženskou náuru a ochotně přijímá všechno, co sousedstvo sděluje. To snad má pak vliv i na známé, povídavé společnosti kávové. Dle Goethe stává se při kávě vůbec „jazyk ohebnější, výmluvnější a smělejší, zvláště když se požívá společně“. Tedy zákony přírodní, ne „ženská pomlouvačnost“!

Hlavní druhy kávy jsou Mokka, Princ, Java, St. Domingo, la Guayra, Havana, Bourbon a Martinique. Vezme-li se půl Mokky a půl Dominga, je nápoj nejsilnější a nejvonnější. Pak se upraží – – ale to tak, budu učit kávu vařit! Ve svém životě jsem vařil jen jednou jedinkrát něco a to byla právě káva – jakživ jsem nepil horší! Doufám tedy, že kuchařky dovedou i beze mne kávu upražit na světlý kaštan, honem semlít, svařit a donést na kulatý stůl, pokrytý nevybíleným damaškovým plátnem, přes nějž rozložena bílá damašková servieta, na které skvějí se talíře rozkrájených koláčů, lahvička s koňakem pro pány, lahvička s vanilkou pro dámy atd.

Nejvíce vypijou kávy Němci. Že nebyl pán bůh k nim milostiv a nedal je na ony ostrovy, kde káva roste!

II

Básník Uhland, když chtěl zpívat o čaji, začal prosit „struny své lyry“: „Prosím vás, zvučte jen jemně a šepotavě, sotvyže dotknuty prstem lehýnkým! Vždyť zvučíte ku chvále toho

nejjemnějšího, co je na zemi.“ A pak povídá ve sloce šesté a sedmé – ač zajímá-li někoho zvědít vůbec ve které –, že je vlastně jen outlá žena schopna porozumět jemnosti čaje, nikdy muž, na příklad sám on, básník Uhland –

*ich selbst, der Sanger, der dich feiert,
erfuhr noch deine Wunder nicht.*

Pochybuju! Dle J. Rottenhofera je pití čaje oddáno nyní již přes 500 milionů lidí; zajisté že je mezi nimi dobrá polovice mužských, ať si to s nimi Uhland vyjedná! V Anglii, v Americe a po Rusi nedovede mužský již ani bez čaje žít, k tomu bez čistého, jehož aroma není zesíleno, vlastně naprosto změněno žádným rumem a arakem, koňakem a citronem, vanillou, skořicí a nesvařenou smetanou. V Číně a v Japanu pije aj řemeslník při práci, rolník při pluhu, voják na stráž, pán doma i na cestách, tam nepijí obyčejně praničeho jiného a rozumějí tedy snad jeho chuti. Ovšem, takového čaje, jaký pije prostý Číňan a Japanec, nepijem dle vypravování cestovatel nikdo po celém světě. Buď že se vyvážejí druhy jen nejchudší, nebo že se falšují listím z jiných, čajovníku podobných keřů, nebo snad konečně že se cestou pokazí, nějak už to je. Ale každému milovníku čaje vzrostou laskominy až nebezpečně, dozví-li se, že v Japanu mají i „šampaňský“ aj! „Kojcjá“ čili „hustý aj“ jmenují ten svůj skvost. Nejlepší usušený aj semelou v ručních mlýncích na jemný prášek, naplní koflík horkou vodou, nasypou prášku, pak tím míchají tak dlouho, až nápoj se rozkypí a zašumí. Ano, v Japanu mají i zvláštní učitele, kteří mládence a panny vyučují, jak aj připravit nejobratněji a nejprijemněji.

Prarozličné mají své „národní“ nápoje lidé v různých končinách světa. Kreol a Indián stredoamerický má šokoládu, v Americe Jižní pije gaucho svařeninu z „aje“ paraguajského, v Severní pije Indián svařeninu z „aje“ osvegorského a labradorského. V Evropě náleží Španěly a Italie šokoládě, Německo, Francie a Turecko kávě, střed, „srdce Evropy“,

pivu, Rus, Holandsko a Anglie čaji, chudé Irsko – svařeným slupkám z kakao. Čaj si vyšel z Číny a Japanu, překročil obrovité hřebeny himalajské, rozšířil se přes Tibet, Tatarsko, celou Sibiř do Evropy, odtud pak do Ameriky – polovici lidstva již sobě podmanil. V Číně začalo pítí čaje prý tím, že tam mají nepříjemné, solné vody pramenité, že jím tedy zlepšovali chuť těch vod. Brzy tam platil čaj za prostředek zdravotní – „odvádí nečistotu z těla, zahání ospalost, zabraňuje hlavy bolení“ atd. Do Evropy dostal se první čaj vlastně Východoindickou kompanií Holanďanů, v Anglii je znám teprv od roku 1666.

Nyní se nasuší jen v Číně ročně 2240 milionů liber čajového listu, jenž je znám hlavně co „čaj černý“ a „čaj zelený“. Z těchto listů, naškubaných ve zcela stejném čase* a za zcela stejných okolností, možno prý při sušení listu učinit nejrozmanitější druhy čaje černého i zeleného. Nejlepší čínský čaj roste na nízkých pahrbcích pohoří pekingského a z toho zas nejlepší je tak zvaný „květový“ čili „císařský“ čaj, o němž se tvrdí, že potud nikdo ho v Evropě ani neokusil. Čaj tento je odrůdou čaje nazvaného „pekoe“ – „bílé pýří“ –, rostěného v provincii Fokienské, a skládá se z nejjemnějších poupat keřů tříletých. Je to čaj černý. Jiné druhy čaje černého jmenují se „bohea“, „kongu“, „kampoj“, „souchong“ a „kaper“, druhy zeleného jmenují se „twankay“, „hysonskin“, „imperial“, „hyson“ a „gunpowder“. V Evropě platí se draze druh nazvaný „čajem karavanovým“. Do ruských míst přivážejí jej kupci čínští karavanami čítajícími až po 1000 velbloudů a vyměňují si za něj různé kovy a kožešiny. Čaj ten má balzámovou vůni, jeho chuť ale není dostatečně silná.

Různé jsou poměry, v jakých užívá se kde kávy a čaje. Rottenhöfer uvádí některá čísla, z nichž vyjímáme jen, že za jistý rok spotřebovala Anglie (28 mil. obyvatelů) 55 mil. liber čaje a 35 mil. kávy, Francie (36 mil. obyvatelů) *půl* milionu čaje a 42 mil. kávy, Německo (32 mil. obyvatelů)

* Lístky škubou či obírají se ročně třikráte, v březnu, dubnu a květnu.

1 1/2 mil. čaje a 99 mil. kávy. Čaj je nápojem jaksí modernějším než káva. Jako kdys na něco jiného zve se teď na čaj. Jmenuje se to všelijak: „soirée“, „konversace“, také někdy „thé-dansant“. Dříve byl „thé-dansant“ – čajová společnost s malým, jen nanejvýš dvě hodiny trvajícím tanečkem – jen ve dne, tak od desáté ranní do jedné odpolední, nyní je na večer, totiž od šesté přes půlnoc. Také při jiných čajových zábavách je čaj pouhým úvodem k houskám s máslem sardelovým, šunkám, jazykům uzeným, studené telecí pečeni a *pivu*. Ale i když nemá se končit pivem, když „konversace“ má se probrat jen rozmanitým pečivem, cukrovinkami a ovocem, zahajuje druhé oddělení konversace vždy ještě umělý nějaký nápoj jiný, ruský punč, horké víno, whisky, ruský čaj, sapazeau d'oranges, kardinál, silebub, nektar, sorbet, punch royal, anglický punč atd. U nás posud nadvládá káva, jen ve městech zve se někdy „na čaj“, považujem jej za aristokratičtější.

LABUŽNICKÉ LISTY

I

Ve výstavě kuchyňské

1873

Tak! Ještě honem kousíček toho lososa – maso jako růže květ a ten jasný aspik jako lesklá rosa na něm! – a ždibeček té koroptví kaše – hnědý karafiát, hotový karafiát! – a jen tak do úst toho klobásu à la Gabriel – v nebi nemají lepšího! –, skleničku burgundského, skleničku chereského – tak, a teď zas ven z bufetu do výstavy, popást se novým, dlouhým pohledem na ty skvosty! Očima, pánové, ano očima se má vlastně jíst! –

Byl to rámus po Praze, když se rozneslo, že budem mít výstavu studených jídel! Od té doby, co se zde ukazovali jednou živí Aztékové a podruhé Gallaitovy slavné historické obrazy, nebylo rámusu podobného. Také vším právem! Víte, pánové, co je to: *jíst?* „Jednou jen jsme se narodili, jídlem ale rodíme se denně znovu. Bez jídla nebylo by žádného tvorstva, žádného života a žádné lásky, bez tvorstva a lásky nebylo by ale také žádného boha.“ Ano, *nebylo by boha!* A teď si teprv pomyslete, co je to: *dobře jíst!*

Vždy víc a více poznávám, že jsem člověk vlastně bohabojný, do výstavy na Střeleckém ostrově vstoupil jsem alespoň s pocitem povznešeným, čistým. Není každý schopen pocitu takového! Patří k tomu především, aby člověk měl tu pravou chuť, chuť vzdělanou, „dobrou“, řekněm krasochuť v jídle. Ta ale musí být vrozena, zrovna tak jako talent myslitelův, básníkův, malířův – zkrátka, je to dar boží.

Gurmán patří k duševní aristokracii. Jsou i celí vyvolení národové, aristokraté jedlíků, na příklad Francouzi. Mnohý z jich králů byl skutečně králem chutě, mnohý jejich státníků ovládl svět pomocí nového nějakého jídla, mnohý nepatrný francouzský kuchař zvětšil se „pouhou“ paštikou nebo

omáčkou a jmeno jeho skví se vedle Newtona a Kolumba. Němci jsou sprostí uzenkáři naproti Francouzům! „Galantnost souvisí s dobrou chutí“, hledej ale v Neue freie Presse galantnost! My Čechové – pánové, my můžeme být spokojeni, u nás se rodí něco talentů! Ale jsme jako skromná fialka, sami nevíme, jak líbezně voníme na příklad svými tvarohovými knedlíky, a copak teprv švestkovými!

Apetit, pánové, to není ještě „dobrá chuť“! To je vesnická hlíněná bandaska naproti Belvederskému Apollinu! Ale, snad je dobře, že všechno všechněm nechutná, a konečně, talent lze také budít, dobré chuti lze se také přiučit, do jisté míry. Mnohý snad Pražan myslí sobě slovem „studená kuchyň“ posud něco doslovného, mnohý má snad při slovech „studená jídla“ ještě názor dětinský, pohnutlivě naivní, jaký jsme as měli všichni na počátku své životní poutě, při krajíci chleba, jablku, podmáslí a cukrlatech, a jež jsme později doplňovali nanejvýš nějakou studenou skopovou. Ten a takový ať běží na ostrov, pro spásu svou! Myslím ale, že v Praze je jen málo útlocitnějších lidí, kteří by výstavu sami nevíkali jásavě. Leda snad nějaký žaludeční katarista, s tím se ale nemluví!

Je to výstava! Dva dlouhatánské stoly podél oken celého skleného salonu a na nich jídlo vedle jídla, řekněm šperk vedle šperku, diadém vedle diádemu, zkrátka celá umělecká pokladna. Ústa se člověku stahují chutí. Věru že ti strůjci všeho toho dobrého mají sami tuze mnoho „dobré chutě“ – což zas u kuchařů znamená, že *jiní lidé* jich umělecké plody *rozhodně rádi* jedí. Také sobě ale historie zaznamená všechny ty Teubly a Švertásky, Pecoldy a Meningry, Loetsche, Srchy, Cífký, Franty a jak se všichni ti bohorovní jmenují.

Je to výstava! „A všechno s lanýžemi,“ zamlasknul by si perníkář ve veselohře Prach do očí! U každého jídla cedulka – německá. Myslil jsem z počátku, že to jemná impertinence k Němcům, že jako ničemu by takto nerozuměli; pak ale jsem se dověděl, že to z „nedopatření“, a bylo po radosti. Tadyhle ten „indián v aspiku“ – viděli jste už indiána v aspiku? Ach bože, ještě tuze mnoho lidí nevidělo

indiána v aspiku, a proto pochopuju, že je sice již tuze mnoho básní na slavíky a skřivany, na orly a sovy, ano i na husy (Blumauer) a kachny (Rubeš), na indiána ale ještě ani jediná! Vedle něho tetelí se ananas v cukrovém rosolu, jakoby poetická mimosa, a o kousek dále čumí hlava divokého kance tak toužně k nebi, jako by prosila, aby ten galantin pod ní, urobený z jejího těla, jen hodně dobře chutnal. Zde se prohánějí pstruhy ve vodě – ne, neprohánějí se, nemohly by, voda je ztuhlá huspenina, ale vypadá to, jako by vskutku ovální ten kus byl pln živých pstruhů. Zde zas kvíčala na hnízdě mláďata, ale kvíčala má již jen hlavu, křídla a svrchní pernatý kožich svůj, tělo je už kuchyňsky připraveno a ta mláďata – jsou na kaši rozsekaná těla samých dorostlých kvíčal, z nichž jen zoby se udržely a hladově se odvírají do výše, aby udělaly zlým lidem dobrý apetit. A zase sluka s hnízdem a bažant s hnízdem a zde z kvíčal celý – „gâteau“ (koláč) se to jmenuje a věž to je a z masité kaše se to dělá. Pak dál ty vlašské saláty, ty paštiky, věže z jater, „bábovky“ z jater sněhobílých, to skupení humer, smělejší než skupení Laokoona, ovocné sulce lesknoucí se jako samý drahokam, celé museum rosolovaných skopových koteletů, obrovské lososy co ztuhlá majonéza, s lanýži jak pěst velkými na hřbetě, s hrníčky kolem, v nichž kaviár, račí ocásky atd., hrníčky to zhotovenými z „bylinného másla“ pomocí květeny vrchu Montpellieru, atd. A zde! Prasátko, něžné jako konvalinka, ale mrtvé a v rosolu!

„Neděje se právě zřídka,“ praví výtečný znatel Eugen von Rodiczky ve svém památném spise o prasatech, „že to ono individuum na první pohled činí dojem velmi nepěkný: nelíbí se nám jeho zevnějšek, jeho chování se, snad jen posuňky a hlas. Neopomenem-li ale postaviti se vzdor vší nechuti subjektivní vůči opovrženému tomu individuu na stanovisko objektivní, možno že pochopíme záhy, jak nespravedliva je nechuť taková, zakládající se na věcech jen zevnějších. Ajta, pod skromným, protivným zevnějškem kryje se vnitro velmi dobré! Nepříjemná zpustlost má příčiny své v okolnostech jen zevnějších! Seznámíme-li se

konečně také s životními osudy protivného nám individua, rozehřejem se snad i pro ně, ba možno že se vzbudí vřelá sympatie pro bytost, která sešla bez vlastní viny a lepšího losu by byla zasloužila!“

A zde, prasátko to malé, jak dojemný je osud jeho! Několik neděl podařilo se mu zachovat inkognito své bytosti, pokud se skrývalo v teplém lůně mateřském. Ale sotvaže neuprosné zákony přírody vyhnaly je ven, na jasné světlo denní, uchopila se ho rovněž neuprosná ruka člověka a –

Jsem pohnut, nemohu psát dál, půjdu zas do bufetu a dám si to prasátko tam přinést, kvůli dalšímu dorozumění se.

II

Řeč k českému jinochu

1873

Chci dnes mít kázání k Tobě, o český jinochu! A proto měj slušnou úctu a sed' tiše a poslouchej! Už jsme Ti vytkli ledajaké chyby Tvé, že neumíš ani sedět ani stát, ani se pohybovat ani se prát, ani být pyšen ani učeliv, dnes Ti chci vytknout, že neumíš také ani *jíst*, – o pití nemluví. Ano, ano, neumíš jíst, český jinochu můj! Přišel jsem k poznání tomu na základě hlubokých studií, konaných u německého filosofa J. G. *Kobla*; z autopsie byl bych snad na to nepřišel, poněvadž na příklad českého studenta vůbec vidět jíst je náramně vzácná věc.

Prostudovals už veškeré knihy jednající o polním hospodářství, jinochu, o zelinářství, o chovu dobytka atd., abys věděl, jak se pěstuje to, co se jísti má? Byls již na Volze a Černém moři, odkud kaviár, v Číně, odkud vlašťovčí hnízda, v Jižní Americe, odkud ananáše zdobí skrovnou tabuli Tvou? Věřu, že o tom pochybuji, ba bojím se, žes také nepročetl posud ani jediné větší kuchyňské knihy řádně, bys věděl, jak se připravuje pak to, co již tedy nějak a někde

vyrobeno! Uč se tedy, jak bys rozumně a umělecky to alespoň *snědl*, co Ti pánbůh dal již na tabuli Tvou. Vždyť nejsi Indián, abys prostě vzal do hrsti něco bukvic nebo na neumělém rožni upečeného bobra, jsi člověk vysoce vzdělaný a podléháš ušlechtilým pravidlům vzdělaného světa!

ZačnĚm tedy polívkou, jinochu, ač nejsi-li zvyklý začínat obĚdek svůj prostý s lososem v majonéze. Dejme tedy tomu, že je pondĚlek a že máš želví polívku – v pondĚlí vaří se, kvůli prádlu, vždy jen něco jednoduššího. Budeš ji jíst horkou nebo prochladlou? „Maminka mnĚ říkala,“ slyším TĚ odpovídajícího bez rozpaků, „že mám jíst polévku vždy chladnější, sice že bych dostal kámen.“ Tak vidíš, jak jsi hlup, jinochu můj milý! PrávĚ tu svou pondĚlní polívku želví musíš jíst horkou, neboť vychládáním ztrácí nesmírnĚ mnoho vůně a síly! Jiné polívky líp zas když necháš prochladnout. Ale ne snad abys do nich foukal, považ si, že i andĚl vypadá směšně, když fouká do pozounu! Z obličeje svého dělat si měch, fuj! Nebo snad abys docela slečince vedle začal vyfukovat polívku její a myslil, to že je galantní! Vezmeš prostĚ stříbrnou lžící svou, mácháš jí v polívce elegantně sem a tam, s pohybem co nejpříjemnějším, a mezitím se můžeš se slečinkou bavit a udĚlat jedenáct dobrých vtipů. Lžící pak do dvou třetin naplníš, přiložíš lehce ke rtům a srkneš zlehýnka. Chraň se ale vstrčit do úst špičku lžice, jak se děje při užívání, když chcem medicinu rychle schlamstnout! Také není ta daleko pak natažená ruka ani umělecky pěkná a na řeckých sochách jsme jí posud nikde nenalezli. Když polívku dojíš, neutírej lžící snad o vlasy své, v lepších společnostech se to nedĚlá.

Když jíš jídla masitá, nestrkej nůž nikdy ke rtům, kvůli nervosnosti ostatních. Vidličku nevrážej do masa nikdy shora dolů, jako podávky do snopu, nýbrž drž ji jen lehýnce uprostřed jako psací své pero a jen si tak s ní hraj, jako bys vlastně ani jísti nechtĚl. Dále si pamatuj, že všecko se krájí pravicí a přitom jí levicí, že není dobrým tónem nakrájet všechno a pak přendat vidličku z levice do pravice. Jíš-li u zcela chudých lidí, nenech jim chudobu jejich znát, když

přijde ryba na stůl. Na rybu má být sice stříbrný čepel na noži – ocel kazí chuť rybího masa –, ale chudý člověk je už rád, když má jen střenku z trochu těžšího stříbra. Tvař se, jako bys ničeho nepozoroval, a užij místo nože kůrky od chleba. Chudého člověka hned všechno bolí.

Zapomněl jsem Ti, český jinochu, říci, že sobě nemáš damaškový ubrousek svůj nikdy uvazovat v týlu nebo zastrkávat za kravatli! Sic vypadáš, jako bys seděl v holírně, a lidé budou myslit, že se pobryndáváš. Rozlož ubrousek jen dopola a dotýkej se jím úst po chvilkách jen jako vlašťovka vody, na znamení, že dáváš pozor. Při pití se nezakuckávej – burgundské se jen srká, šampaňské vypíjí se najednou –, a když si chceš štourat zuby, neužívej k tomu nikdy nože.

Brzy po tom, když jste dali se do jídla, začni být velmi duchaplným a zábavným. Hned z počátku, při prázdném žaludku, to ovšem nejde; vzpomeň sobě na starého onoho anglického generála, který rychle vedl vojáky své do boje, „pokud mají ještě roastbeef a porter v sobě“. A pozděj to nejde zas, „plenus venter“ atd. Jez a pomalu drahými víny zapíjej, neboť jídla jsou jako uhlí a víno je jako voda v parním stroji, a tak se vyvinuje pára čili vtip. Věř, český jinochu můj, duchaplná řeč *musí* být při obědě! Předně: „Slyším-li řeči dobré, pokračuje každá práce vesele“ a člověk toho více sní. Za druhé: Vzpomeň sobě, že staří Řekové měli celou literaturu „řeči při stole“, tak zvaných „symposií“, a následuj Platona. Za třetí není za řeči slyšet chrastění talířů a jiné zvuky prozaické, a oběd nevypadá pak jako krmení v menažerii.

„Netepejte také rukama tuze do větru,“ radí Hamlet hercům a radím já Tobě, český jinochu. Neházej rukama sem tam, aby soused se nebál o bažantí prsíčka na svém sèvreském talíři, a nejezdi všemi prsty po stole, vztekle jako Liszt po klavíru, vždyť se při obědě nejedná o sklízení sena! Mysli si, že jste kolem stolu jako květiny u záhonu a buď hezkej!

Nejlíp bude, český jinochu, když se podíváš na několik let do Anglie, tam je vysoká škola mravů obědních. K tomu

máš ovšem peněz zapotřebí, spoř tedy! Dva knakvuřty za vraty jsou zcela dobrý oběd a navečer věru že nemusíš mít denně svých pět plzeňských, dvě holby u Nedvídků to také spraví.

III

Vidlička a civilisace

1874

Dnešní Vilímkovy Humoristické listy mají řadu působivých obrázků pod nadpisem Vidlička a civilisace. List ten je příliš rozšířen, než abych potřeboval zde sdělovat myšlenkový obsah obrázků těch. Ale přiznám se, že ve mně vzbudily myšlének dalších celou řadu. Myšlének nepolitických, neosobních, zcela nevinných, ale závažných, že bych měl chuť uspořádat jako slavný Antonius Anthus celou řadu přednášek jenom – o jídle.

Ano – vidlička a civilisace! Považte si jen, krásné čtenářky, že ještě půvabná Stuartka jedla toliko pomocí líbezných prstíčků svých! Tak dlouho motalo se lidstvo v duševních tmách, tak dlouho musely i vznešené osoby vznešené oudy své v bezprostřední styk přivádět s výrobky neurozených svých kuchařů – dnešního dne dostane pořádnou vidličku každý sprostý vandrovník v hospodě, a pravý pán, chce-li ještě mít něco zvláštního pro sebe, musí sáhnout k těm stříbrným vidličkám moderním, které vypadají jako lopata a s nichž napíchnutý kousek smaženého jehněčího pravidelně do klínu padne. Tak dlouho už lidstvo jí a tak pozdě domohlo se vynálezů k patřičnému jídlu potřebných! Dlouho nemělo ani stolu ani židlic, po tisíciletí stačil místo talíře kruhový krajíc chleba, i ubrousky nalezáme teprv velmi pozdě, a sice ve Francii, v Remeši. Ubrousků znali sice také již staří Římané, ale každý přinesl sobě „mappu“ svou k hostině s sebou z domova, jako chudý student do pařížské jídelny, aby tam platil o pět centimů méně.

Přec souvisí vzdělanost naše velmi úzce s jídlem naším. Sklesla na příklad kultura řecká, a co nalezáme nyní ve vlasti mlsných Aristippů? – vychrtlou skopovinu a tvrdou pečení kozlí, že citlivého člověka až jazyk bolí! A kdy byla začala ona kultura skvělá, podnes úžasná? Když Prometheus vynalezl oheň – však ho nepřející bohové dost těžce za to potrestali! Avšak „jakmile začali hrdinové jíst hovězí a jehněčí pečeně, začal zpívat také Homér a veselé červánky vzdělanosti lidské vyskočily nad obzor“. Jak delikátně popisuje Homér srkání ústřic! Jaký to krásný, úchvatný obraz, když vypravuje, jak byl Odysseus poctěn dvěma pečenými selaty, a když je přinášeli na rožnících, ještě „selata se dopíkajíce zpívala“!

Vcelku nalezáme podnes málo u koho pravý smysl pro jídlo. Jsou, ovšem že jsou lidé duchem nadanější, kteří dívají se na přírodu ze stanoviska žaludečného a mají tedy „názor živější, přívětivější, vyšší a na všechn způsob chutnější“. Astronomy ovšem šťastní ti lidé nejsou, co také s kometami a meteory, co s celými slunečními skupinami, když nejsou k jídlu! Oni se k nebi povznášejí jen tak vysoko, pokud lítají koroptve a sluky, a moře je baví jen do té hloubky, do které zasáhne rybářská síť. Příroda je jim právem jen špižírna – nejniž stojí to, co samo nejí a také není jedlé, výš, co samo již jí, ještě výš, co jí a je pro nás jedlé, nejvýš člověk, kterýž jí všechno, sebe ale nedovolí jíst „pod ztrátou kultury“. Jak hrdě může hledět člověk na všechno tvorstvo kolem! Ale jak nesmyslnými, zbytečnými jsou vůči prostému, avšak všeobsáhlému rozvržení na „jedlé“ a „nejedlé“ všechny posavadní soustavy přírodopisné! Fysiolog rozřeže „kvůli vědě“ nejkrásnějšího bažanta a zahodí pak kusy napitvané!

Ale jsou zas lidé, kteří ani nejsou s to závidět na příklad housence, že za den sní třikrát tolik, mnoho-li celá váží, ano kteří, když přijdou k Švertáskovým a vidí tu na seznamu sterá jídla a sterá vína, nepředloženě vrtí hlavou a mumlají: „Zbytečnost!“ Jsou i tak zvaní vzdělanci, kteří považují jídlo, snídani, oběd a večeři, zrovna za nějakou práci, za nepříjemnou nutnost. Nemají o tom ani ponětí, že člověk

může se těšit na oběd, a když se jich navečer zeptáš, čehože v poledne požili, – oni to nevědí! Surový hlad přinesou k stolu místo chutě lidské, jedí beze všeho uvědomění, bez citu, bez myšlének, bez vtipu a bez kritiky, přece ale se domýšlejí, že umějí jíst! „Strkají sousta do úst jako uhlí do pece, roztrhávají kapouna s obličejem zuřivým, a když pojídají pečená prsíčka mladistvé husy, mluví při tom o smrti své první lásky.“ Hledíme na ně se soustrastí hlubokou!

Těžko s nemuzikálními lidmi mluvit o hudbě, ale chci poukázat alespoň k něčemu. Co útěchy vznešené může člověku poskytnout jen jídlo! Připomínám jen hody po funusech! Připomínám jen obrovitý, klasický bol Nioby! Dvanáct dětí ztratila za jediný den a pak si vzpomněla, že se musí najíst! Věru že nebyl onen člověk tak hlup, který tvrdil, že místo anděla se zhaslou pochodní měla by se na náhrobku vyobrazit raději pečeně. A jak laskavě ujímají se všude církve jídla! Regulují jídla věřících po celý rok, jen aby do kuchyně přišla alespoň nějaká změna. Papež Lev X. byl velký labužník, sám vynalezl nový druh klobásků, a známý Tecl, prodavač jeho odpůstků, musel se s prodejem hezky ohánět, aby bylo dost peněz pro tabuli. Proč zapověděl papež Zachariáš pečeného zajíce vůbec, toho ještě nikdo se nedostudoval. Někdy ale chtěli věci přijít skutečně až na grunt. Za Jana XXII. „hádal se františkáni o to, mají-li polívku, kterou snědli, opravdu, nebo mají-li jen užitek a požitek z ní“. Bohužel se věc ta přece neprobrala tenkrát dost důkladně, byli z nich co kacíři spáleni jen tři nebo čtyři.

Nejsmutnější je, že nesvitá nikde naděje na pokrok konečný. *Vědou* musí se jedění stát, láskyplně, nadšeně pěstovanou vědou, jinak to nepůjde! A bude pak umění jídelní nade všechnem um ostatní. Hudbu nemusíš slyšet po celý svůj život, obrazy a sochy nemusíš vidět, básně nemusíš číst – proč nepěstuješ jídla, když jíst *musíš*!? Lehkomyšlní rodičové! Dávají děti své vyučovat ve sterých věcech zbytečných, aby ale vzali jim informátora jídla, nenapadlo posud nikoho!

1874

Nikoli, předmět onehdejšího feuilletonu, apotheosa pravého a krásného jídla, není jediným tím článkem vyčerpán – velevážená paní nebo slečno anonymní dopisovatelko! Vždyť se sama divíte, že nestálo nad článkem napsáno „číslo I.“ Ale byla v tom opatrnost. Před člověkem přesyceným nebo čímkoli zkaženého žaludku neradno mluvit o jídle mnoho, a my – nám nebohým Čechům vaří političtí kuchaři již po dlouhou dobu politické ragout, že – –. Snad podruhé, veletěná anonymko, až při lepší chuti snad bude možno nějaké pokračováníčko. Avšak, vy se nejspíše chcete bavit? Nu dobře, promluvme si alespoň ještě trochu o tom. Třeba tedy o té „kuchyni české“, o níž mluvíte s krásným, ušlechtilým nadšením.

Kuchyně česká – copak je to? Nechci být k vlastní krvi nespravedliv, ale ještě jednou – co je to? Oukrop, houbová polívka? Škubánky, knedlíky, poucmouk, šlejšky, brambory v munduře, brambory s marjánkovou omáčkou? Šusterka, muzika, svatba, kaldoun? Zelníky, karásky*, lívance, vdolky, koláče, mazance a pletence? Dobrá jídla, bez odporu, a pak k mnohému z nich poutají nás z doby dětské i vzpomínky poetické – ale nic víc! Máme také českou svou jitrnici – naproti sladké saské jitrnici s rozinkami a mandlemi pravý uzený démant; máme pak ještě české své knedlíky švestkové, ideál domácí stravy, vonná fialka mezi moučnými jídly, knedlík zrovna pro ráj stvořený – co je to ale všechno?! Nic víc než jednotlivé, různobarvé kamínky, sházené jen tak na hromadu, z nichž mohl by být ovšem pěkný, zcela pěkný a harmonický obraz mosaikový, jenže ho posud – nikdo nesestavil. Nám schází naprosto nějaký propracovaný, určitý *kuchařský sloh!* Takový sloh, jaký má Francouz, jaký Angličan ve zcela

* Karásky = bochničky z bělejší mouky, posypané mákem. – Muzika = vařené švestky a hrušky. – Svatba = hrách a kroupy.

zvláštním kuchařství svém, jaký má Ital a také Číňan. Že ho Němci nemají také, je útěcha pro nás jen nepatrná.

Vynášíte, velectěná anonymko, české kuchařky, jakže jsou ve světě hledány. Mám sebe příliš rád, než abych osmělil se podráždit vařečku českou, snad bych ucítil zlé následky již při zítřejším obědu. Přiznávám také zcela ochotně, že české kuchařky hledány jsou skutečně daleko široko. Ale k tomu jim nepomáhá česká „národní kuchyň“, ta jim jen, již vy-cvičeným dle chuti v cizině lokální, dodává z domácích reminiscencí pak pomůcek zvláštních a příděchu originál-nosti. Hledíme-li na to „s vyššího stanoviska“, se stanoviska „lidské kultury vůbec“, naleznem příčiny jiné. Předně jich obratnost vpravdě českou a přirozený český talent. Pak také to, že kolébka jejich stála v příznivém vůbec pásmu. „Ni na točnách, ni na rovníku nekvěte umění jídelní. Je k němu potřebí jisté zeměpisné šířky a podnebí mírného. Což nazý-váme výzkumem vědeckým.“

Nemáme svého slohu, nemáme své školy. Dost se praotcové naši naobětovali bohům, sytili je vůní z nejchutnějších pe-činek a mazali jim nejlesklejší tuk kolem jich všemocných úst, ale jako v jiném, nechala nás ta nevděčná branže božská také v kuchařství na holičkách. Umíme sice ještě taktak něco uvařit, ale *jíst* neumíme již naprosto. Ten spěch s každým obědem, zrovna jako by byla práce důležitější než jídlo! A mezi jídlem pořád jen o obchodu, o práci zas, a přijde-li návštěva, vstanem od stolu. Na Kanárských ostrovech ne-opovážil by se nikdo od dvanácté do třetí – čas to tam k obědu – někam si zajít na návštěvu; ani by se nedoklepal, dům je zavřen.

Chceš-li vidět ihned, jak který národ jí, s jakouže chutí, podívej se jen na trh s potravinami. Jdi do zelinářských arkád francouzských měst, procházej se zde vkusně nakupeným zbožím jakoby květnatými záhony, a vzpomeň sobě pak na pražský Zelený trh se zbožím v blátě. Podívej se na květinami ozdobené šunky a pozlátkem vyšperkované syrové kýty u řezníků italských, a vzpomeň si pak na ty špinavé vozíky – –, ale nač mluvit! Je tím vinno jen naše vychování. Ani zubů

neumí ušetřit to vychování naše, a co je pak jedlík bez zubů? – „zrovna tolik co Raffael bezruký“.

Snídani a večeři – myslím teď českého venkovana – odbýváme s nedbalostí zrovna hříšnou, ještě že oběd alespoň kvantitativně je něčím. Ale ta kvalita, ten repertoár věčně stejný! Nejíme sice „jedlou“ hlínu, nejíme také jako Peršané nasušené a nasolené kobylky, také nejsme zcela tak skromní jako benátský gondolér, který si k suchému svému bílému chlebu chroupá surové, po kamenech mola sebrané hlemýždě, ale také jsme hezky daleko vzdáleni od Číňana, který jí všechno, supy i sovy, čápy i myši, psy i kočky, též však delikátní hnízda ptačí a nejchutnější šunky na světě. Maso je pro větší část venkovanů pořád ještě jídlem výminečným – pak máme zápasit s Němci! Obžinky a posvícení, toť jsou jediné naše velké masové okamžiky do roka!

*To jsou doby, zlaty časy,
ty zlaty obžinky,
máme pivo, máme maso,
k tomu kousek hnětinky —*

zní to velmi prozaicky a neskonale skromně. O posvícení ovšem, tu je i všelikého a rozmanitého masa dost, a hospodyně pobije i kachny, beztoho by je „musela vojákům zadarmo dáti“, jak národní píseň učí, a pobije mandel slepic, „však nic na nich, na příšerách, nedochováme!“ Kmotr a strýc, který k posvícenské hostině nepřijde, dokmotroval a dostrýčkoval, a sláva hostiny měří se tu skoro jako na Malabaru, kdež se měří podle toho, kolikže lidí puklo. Je v tom jen kmit jídelního umění?

České posvícenské písně končí vždy vyhlídkou – na robotu po posvícení. Zde je pro odpověď na otázku naši těžiště hlavní, *bída*. Pro tu u nás hlavně as posud nerozkvétlo umění jídelní. Bída v nedávné minulosti, bída ještě v přítomnosti. Až budou poměry společenské a politické jasny, budem veseli také my, budem zajisté také my pracovat na zdokonalení zanedbávané české vědy kuchyňské. Svět je nám odevřen,

můžem si vybírat odkudkoli. Nevezmem usušených masitých řemenů z bývolů jihoamerických aniž medvědím lojem usmažených psů labradorských, nebudem stát o kafří tvrdou lví pečení, o omlety z polovysedělých vajec pštrosích aniž o pečené opice, ale vezmem odjinud vše, „co je krásné“, ovšem – se stálým ohledem na zárodky našeho kuchařského umění národního.

Má úcta!

V

O politickém banketu

1874

Pořád referujete o letošních letnicích, nepouštíte mne ani k slovu, a já chci přec také referovat. Ne o slavnostním divadle s pěkným živým obrazem, zapovězeným proslovem a mizernou úpravou, ne o hudební akademii a o slavnosti zahradní a také ne o schůzi spisovatelské, ale o něčem vznešeném – o banketu, o slavnostním jídle. –

Myslete si slavnost bez banketu – je to slavnost? O, velebím toho, kdož banket dal na program! Muž to zasluhující veškeré úcty mé – mé, tak nadšeného žáka slavného jídelního umělce Antonia Antha. Když umění každé, poesie, výtvar, hudba, deklamace dramatická, smělo ozařovat slavnost českého studentstva, mělo být snad umění nejdůležitější, *jídelné*, vyloučeno? Píšu „jídelné“, nikoli „jedlické“, jedlík je od umělce jídelného tak vzdálen jako zedník od architekta. Či měla snad za „nynějších poměrů politických“ veselá tabule být vynechána? Být smutným v naší době – to není pražádné umění!

Bylo to podívání radostné! Několik set mladých a starých mladočechů a staročechů, a všichni jedli! Soused podával sousedu omáčku s úsměvem tak přátelským, jako by mu ji nikdy nebyl chtěl vlít na hlavu. Toť příznak umění pravého: povyšuje člověka nad všednost, chlácholí vášně, budí harmo-

nii. Podívání radostné! Jídlo je přec potěšení nejnevinnější a zde se těšilo nejnevinněji několik set lidí! Podívání též krásné! Je-li pravda, že muž je nejošklivější, když spí, je zajisté rovněž pravda, že je nejkrásnější, když jí. Několik set krásných mužů! A pak, samý tu estetik! Vždyť pochází přec řecké slovo estetika od *αἴσθησις* – ochutnávám?

To s tou politikou byl ovšem výsledek nejzvláštnější, ale pochopitelný. Člověk, který jí, vzdává se vší subjektivnosti, on je objektivním skrz naskrz, podřizuje se své úloze zcela. On je skromný a nebaží po žádném vyznamenání. Umělec jídelný je naprosto bez žíravé, popudlivé ctižádosti, kdyby ho při uměleckém jeho konání „neviděl nikdo jiný než bůh na nebi“, on bude pokračovat se zanícením tímtež a se snahou stejně vznešenou. Každý jiný umělec pracuje, aby byl vídán a slýchán, pracuje pro svět zevnější, jen umělec jídelný pracuje pro svět vnitřní a zcela pro sebe; „každé umění jiné je umění centrifugální, centripetální je toliko umění jídelní.“

Projedl jsem se lososy, kuřaty a zvěřinami, sesrknul poslední lžičku vanillového ledu, zakousl poslední kousek chruplavé „olypy“ a přemýšlel o divném řízení božím, jak z německého „Hohlhippe“ nechalo všemohoucností svou povstat slovanské slovo „olypa“ a k tomu s ypsilonem. Zrak můj letěl výš a výš až někam ke stropu, a poněvadž tam nebylo nic k jídlu, zas se nížil až ke galeriím. Galerie jsou zandány bílými stěnami, za stěnami je výstava umělecká. Jsou tam Heimerdingrovi králíci s tím svým průsvitným masíčkem – neškodili by pěkně usmažení; jsou tam brněnští raci od Hodákovy – já raky tuze rád; je ovoce od Lauera, od Steffena, šťavnaté maliny od Dürcka – a zde dole není ovoce žádné! Umění malířské je k nám poměrně věru ještě nejvděčnější. Umělec malířský namaluje čistotnou skleničku se šampaňským a umělec jídelný cítí, jak mu nosem čpí vůně; umělec malířský namaluje prořízlý citron a umělci jídelnému sbíhá se v ústech. Člověk má přec nějakou pochoutku z toho umění! Proto také klade rozum zdravý starou holandskou školu nejvýš, tu školu, která všímala si skutečnosti, a ne nadpřirozenosti, jídla, pití a jiného života vezdej-

šího, a ne života nad hvězdami. Ať žije van der Helst, ať van der Hoop, ať Steen, ať Camphuysen!

Skandál, jak ostatní umění jsou nevděčná! Umělec jídelný může být zcela dobře živ bez poesie, bez hudby, bez Dawisona a bez gotiky, co by ale dělal poeta, herec, architekt bez jídla? Umění jídelné nadchlo už poetů na tisíce, sám Homér plní popisem jeho sta svých nesmrtelných veršů – napsal ale jediný verš, kterého by mohl umělec jídelný užít zas dle svého? Podívejme se na Shakespeara, jeho hrdinové jdou od činu k činu tak rychle, že nemají ani času se najíst, je to poeta? A v českých dramatech! V těch po Klicperovi lidé už vůbec skoro nejedí! Nebo podívejme se na herce, když má na jevišti tedy přece jíst. Jí zrovna tak neuměle, jako tam neuměle šermuje! Pak ty divadelní šunky – ze dřeva, ty paštiky – z papíru, zrovna posměch! A co mimo malířství učinilo ostatní umění výtvarné, co vytvořilo sochařství, architektura? Nějakou formičku na vyříznutí husara z perníku, nějakou jinou na vymáčknutí lva z cukrového ledu, nějaký podstavec na koláče, a jsme hotovi. Hudba, co umění rovněž smyslné, přitulila se ovšem k umění jídelnímu, a když je banket, je také muzika. Po banketu by ale zvukové proudy její byly rozhodně příjemnější. Homér sice vykládá, že „harfu dali hostině bohové za přítelkyni“, ale vykladači Homérovi zas vykládají, že hellenští hrdinové obyčejně se při hostině seprali jako naši hoši o posvícení, harfa měla tedy mysle mírnit a byla tak něco jako policajt. My jí při hostině nepotřebujem, zvláště ne ten sbor cikánský z Trovatore, při němž člověku leknutím vždy vidlička z ruky vypadá, my nepotřebujem hudby – národ měl se na nás podívat, jak svorně jsme jedli!

Svornost! – Aby ji člověk mohl takhle, ale na zdravých základech, dát celému národu!

Oko povznáší se zase ke stropu.

„Hrome – myšlénka!“ jak říká Mošna.

Posadit celý národ za stůl!

Ale když to nejde! – Oko se zas níží ku galeriím, kde je výstava spolku –

„Hrome – ještě jedna!“

Jakpak udělat Spolek českých umělců jídelných?

Určit zákonem, že musí přistoupit Čech každý?

Že každý, když sedá k snídani nebo k obědu nebo k večeři, musí to učinit s plným vědomím svého členství?

Máme spolků mnoho, takového ale ještě nemáme!

A to svěcení praporu! Nejlepší kuchařka praporu „matkou“, ostatních nejlepších dvanáct „družičkami“, bez ohledu na stáří.

Slavnostní řeč by ale musil mít kuchař z některého z našich bohatých klášterů. Tam se jí dobře.

VI

Stran jídla na jevišti

1875

Trochu to mnou dnes trhlo, když jsem četl, že nové divadelní družstvo vypsalo pro příští sezónu letní už ceny na operety, činohry, veselohry, frašky a féerie. Ne snad že bych chtěl závodit! Operety nedovedu, proč bych se nepřiznal, do činohry se nedám, poněvadž jí nemilují staročeští vůdcové národa, jichž sobě vážím co nanejvýš a o nichž vím, že očekávají zdaru národa jen od nějaké féerie, frašky nedbám a do veselohry se mně nechce. Ale že začíná mladé družstvo svou činnost tak záhy, to mnou trhlo. To je hezké, to je hodno podpory každého! Proto také přemýšlím od dneška rána ve dne v noci, čím bych přispěl. Nějakou estetickou radou takhle, jiného beztoho nemám. Není také pochyby, že divadlo a herecké umění není ještě na vrcholu dokonalosti, že mu může být prospěšna rada mnohá.

Vzpomněl jsem si na Meiningry. Ti po prvé přivedli na jevišti „komparserii“ k plné platnosti a učinili tím něco nového, z čehož dramatické umění nadál rozhodný prospěch míti musí. Princip jejich má své právo: viděli, že tak zvané

„němé osoby“ na jevišti, „lid“ atp. posud příliš mrtvě, nečinně, nehybně sobě počínaly, že to ale není správné, neboť napsal-li básník scénu z lidu, chtěl přec rozhodně také, aby byla živě a dobře provozována! A tu mne projela náhle krásná myšlenka – tadyhle stojí již v celé kráse své. Navrhuju: zřídme novou dramatickou školu, odbornou, *v níž by se herec učil jíst*. Opravdově, s vytříbenou chutí, s uměleckým nadšením jíst! Rozumíme? To se koukáme – jak? Obrovská myšlenka – ale jen zas Kolumbovo vejce, nic víc, pravím.

V daleké většině tragedií, činoher a veseloher, ano i oper se jí. Chce-li básník vyznačit veselost a společenskost, „blážený, nebeský pocit“, dá svým osobám jíst. Ale napsal-li básník, aby se jedlo, nechtěl, aby se *dobře jedlo*? A jak se, prosím, na našich jevištích jí doposud? Žalostné podívání! Ono se, jak jsem již jednou pravil, jí právě tak špatně, jak špatně se posud na jevišti šermuje, a to je mnoho! Ono se jí beze všeho nadšení, beze vší krásy, zrovna urážlivě se jí. Buďto se dá herec do jídla jako politováníhodný naturalista, nebo ukazuje tolik umělkované manýry, že bychom ho u slušné tabule vedle sebe ani nevytrpěli. Někdy zachází s jídlem před ním stojícím s tak zřejmým opovržením, že právě český divák, jenž má k „božímu dárku“ vrozenou úctu, hned a nanejvýš musí být uražen. Ovšem to mívá někdy svou příčinu. Pečené kuře, husa, šunka, která se na jeviště přináší, není bohužel z masa, je jen ze stlučeného papíru, a hercovo opovržení platí té hmotě mizerné. Je pravda, nemůže být nic neumělečtějšího, výtvarného umění nehodnějšího než takové vyrábění housek a vuřtů z papíru nebo dřeva! Pomyslem sobě zděšení, kdyby se hladovému jedlíku v opravdovém životě předložila dřevěná šunka; vysvětlíme si tím tedy opovržlivé ono jednání hercovo – ale neomluvíme ho. Herec se musí umět opanovat i zde.

Chcem na jevišti vždy ve scénách příslušných vidět umělce, který *umí jíst*. Nežádáme proto ještě, aby byl také v životě gurmánem, jako také nežádáme od něho, aby v životě byl vznešeným hrdinou nebo prohnáním darebákem. Ale na

jevišti musí dovést představovat hrdinu, zrovna tak musí také dovést tedy představovat jedlíka. Antonius Anthus, velký jedlík před Pánem, praví: „Jakkoli sobě přejem, aby umění jedlického byl schopen vůbec umělec každý, poněvadž umění to musí mít co nejpříjemnější vliv na jeho názor světový, rovněž na jemnost a pravou chuť uměleckých jeho děl, musíme u herce schopnosti té žádat s důrazem zvláštním a neuprositelně.“ A dále praví: „Jemně vzdělaná, pravá chuť jedlická vždy bude mít vliv na uměleckou, estetickou chuť vůbec. Kdo nemá smyslu jedlického, chutě zušlechtěné, uvědomělé, u toho as je také tuze málo krasochutě samé.“

Je věru pohnutlivo pozorovat, jak mnozí umělci divadelní beze všeho vyššího a systematického návodu, vedeni jen a jen vrozeným dobrým pudem svým, mimovolně hledí jídlem a pitím pomáhat krasochuti své, uvádět se do pravého nadšení a dodat uměleckým výkonům svým poslední jemnou polituru. Milý a citlivý čtenáři, kdybys se podíval za kulisy, nebo v meziaktí do garderob, jak ochotně a s jakou láskou se tu jí a pije, srdce by ti v těle zaplesalo! Zvláště zpěváci a zpěvačky se přičiňují chvalně, sláva jim! Jeť právě hudba uměním čistě smyslným, hudebník je tedy jaksi přírodě blíže než herec, vnitřní jeho ucho slyší lépe dobré rady její. Tím pohnutlivější je to, že operníci sami ani netuší estetického dosahu svého konání, že se klamou a praví, to a ono že činí jen „pro čistější hlas“!

Jak praveno, jednají doposud bez návodu, proto také má skoro každý a každá zcela zvláštní jídelní pomůcku svou, a historie umění bude mít jednou práci, aby se všeho toho různého materiálu zmocnila. Nebožka naše altistka Procházková musila v den, kdy měla zpívat, mít k obědu hovězinu s křenem. Jandova (Marschnerová) pojedla vždy před zpěvem střídku z bandura. Sittova a Sákova popíjejí v meziaktí piva. Zawiszanka v garderobě jedla vařené švestky a pila omáčku z nich. Nejslavnější tenoristé pomáhali sobě jídlem a pitím nebo jinou pochoutkou. Ander pil v meziaktí šampaňské, pozděj výbor likérů. Steger burgundské víno. Kysela, když měl vystoupit co hejtman v Braniborech, jedl brynely.

Carion svému hlasu pomáhal viržinkami, což se vypravuje i o jistém barytonu českém. Lukes pil kávovou kaši. Vecko jedl hodně solený chleb, čímž se vysvětluje neukojitelná jeho žízeň po každé opeře. Basista Čech pochutnává si na „žižibu“ ze slezovce. Koubek a Doubravský posílají si pro „lufry“ (méně vzdělaný čtenář věziž, že „lufry“ jsou špekové vuřty, jež dělá pražský uzenář Luf). Kdysi býval v obyčeji pendrek, teď jsou ještě mnohé prostředky jiné, šťáva malinová, fíky v mlíce vařené, nudle se sýrem, knedlíky se zelím a j. j.

V činohře, jak praveno, není mimovolná snaha ta umělecká tak vyvinuta jako v opeře. Jen o Mošnovi se vypravuje, že prý za kulisou rád sáhne po papíru s bažantím stehýnkem. Naše Malá ale, těší mne, že to mohu dosvědčit, také v tomto ohledu má pravý umělecký směr a v meziaktí má vždy svou sklenku plzeňského a svůj slaný rohlík. Viděl jsem ji sám, když jednou hrála Julii, jak snědla rohlík od špičky až do prostředka, pak vyšla ven, šveholila s Romeem o červácích a skřivácích, oplakala mrtvého strýce, zoufala si nad svým osudem, pak se vrátila a dojedla rohlík od prostředku ku druhé špičce. Jakživ nezapomenu ten obraz dojemný!

O, my Čechové máme talenty! Ale pěstovat se musí, a to způsobem pravým. Pánové, zařídte tu školu! Uvidíte, za krátko bude pokrok patrný, za rok již budem dokonalí – my budem mít také hereckou zvláštnost svou! Pak můžem se svou společností směle do světa na hry pohostinské a svět bude hubu odvírat na nás, jak umíme jíst! Jako ji odvírá teď na Meiningry, že umějí tak řvát.